

Manipulované výzkumy a média

Rozhovory o neoliberálních
a neokonzervativních deformacích

Jan Klán (ed.)

transform!
europe

IČL

Vydal

Institut české levice
Praha 2024

ve spolupráci s
transform! europe

Copyright © Jan Klán, Daniel Veselý, Zbyšek Kupský, Roman Janouch, Pavol Dinka, Marek Hrubec, Emil Višňovský, Peter Dinuš, Ernesto Dominguéz Lopéz, Arne Kušej, Ivana Maričić, Kanchan Sarker, Albert Kasanda, František Dvořák, Martin Profant, Jan Svoboda, Jan Campbell, Petr Sak

Copyright © Institut české levice

ISBN 978-80-908974-3-4 (PDF)

transform! europe

Gusshausstrasse 14/3

1040 Vienna, Austria

office@transform-network.net

+43 1 504 66 86

www.transform-network.net

Institute of the Czech left

transform! europe is partially financed through a subsidy from the European Parliament.

The sole liability rests with the authors and the European Parliament is not responsible for any use that may be made of the information contained in this publication.

transform! europe and Institute of the Czech Left

Manipulated research and media.

Interviews about neoliberal and neoconservative
distortions

Editor: Jan Klán

Prague 2024

Obsah

Úvod (<i>Jan Klán</i>)	4
Jak se provádějí manipulace znalostí (<i>Jan Klán</i>)	8
Je třeba společenské i vědecké změny (<i>Marek Hrubec</i>).....	15
O neoliberálních deformacích vědy (<i>Emil Višňovský</i>).....	22
Maximalizace zisku vede k manipulaci médií, vzdělávání a vědy (<i>Peter Dinuš</i>)	35
Aktuální povaha kapitalismu více kontroluje vytváření znalostí (<i>Ernesto Dominguéz Lopéz</i>)	42
Intelektuálové a intelektuální produkce v dnešní době (<i>Arne Kušej a Ivana Maričić</i>).....	50
Neoliberalismus postihl Indii touž měrou jako Západ (<i>Kanchan Sarker</i>)	55
Proč se ignoruje africká zkušenost a vědění? (<i>Abert Kasanda</i>)	60
Zkorumpovaná věda a společnost (<i>František Dvořák</i>).....	68
Všichni jsme závislí na míře osvícenosti nebo idiocie těch, kdo právě vládnou (<i>Martin Profant</i>)	72
Masarykova filosofie v reakci na pokleslé poznání a společnost (<i>Jan Svoboda</i>).....	79
Stali jsme se členy mediálního světa (<i>Jan Campbell</i>)	90
Cílem kapitálem řízených médií je manipulovaný obraz (<i>Petr Sak</i>).....	94
Informace o autorech.....	110
Ediční poznámka	111

Úvod

Jan Klán

Oslabování tolerance různých názorových proudů za účelem manipulace veřejného mínění je typickým příznakem jak v mnoha zemích Evropské unie, tak i v USA. Cenzurní omezování svobody slova a názorové plurality ve veřejném prostoru má své silné ekonomické zdroje a zájmy. Jelikož neoliberální kapitalismus prosazovaný v západních zemích už není příliš výkonný, dochází ke zhoršení životních standardů mnoha obyvatel. Lidé začínají projevovat silný nesouhlas, ale systém jej nechce slyšet a reaguje neokonzervativní cenzurou a represí.

Aby se různé poznatky a kritika nedostaly na veřejnost mezi občany, dochází rovněž k omezování vědeckého výzkumu, aby tyto poznatky nemohly vůbec vzniknout nebo aby byl jejich zdroj alespoň ztížen. K dřívějšímu neoliberálnímu tlaku orientovanému na výkonnost a zisk a k přetíženým byrokratickým procedurám ve vědě tak přibyl další nešvar, cenzura „nevhodných“ názorů. Na veřejnost se pak nemůže dostat tolik potřebné poznání současných politických a ekonomických projevů stagnace a krize v západních zemích a jejich sporných vztazích s jinými zeměmi ve světě.

Tato knížka rozhovorů oslovuje čtenáře s oběma tématy. Začíná a končí debatami o manipulaci médií ve veřejném prostoru a v řadě rozhovorů uprostřed se zabývá manipulacemi výzkumu s jeho vztahem k veřejnému prostoru a občanům. Rozhovory umožní čtenářům snadněji pochopit téma než při četbě článků. Rozhovor mezi lidmi je totiž přirozenějším způsobem komunikace než samostatné výklady samostatných autorů. Zároveň jsou vědecké texty jednotlivých autorů velmi

důležité pro vysvětlení nového poznání. Potom je ale dobré o tomto poznání komunikovat také prostřednictvím rozhovoru, který je ostatním lidem srozumitelnější.

Ve svém výběru autorů pro rozhovory jsem se odrazil od vydání knihy *K nové vědecké epoše: globální srovnání deformací vědy*, kterou editovali Marek Hrubec a Emil Višňovský¹ a jež vyšla z práce autorů pražského Centra globálních studií a jejich domácích a zahraničních spolupracovníků. Nakladatelství Brill o knize píše: »Kniha se zaměřuje na pokřivený výzkum a univerzitní vzdělávání v posledních desetiletích a na alternativy pro novou éru výzkumu. Zabývá se kritikou, vysvětlením a alternativou byrokraticky, komerčně a ideologicky deformovaných humanitních a sociálních věd. Autoři je analyzují průkopnickým způsobem a staví Západ do globálního srovnání s nezápadním světem«. Autoři se vyjadřují k problémům a někteří rovněž načrtávají možnou nápravu u nás ve střední Evropě a v západních zemích, dále provádějí srovnání se situací v Indii, Africe, Latinské Americe a Číně.

Oslovil jsem redaktory z několika medií, kteří s editory a vybranými autory zmíněné odborné knihy udělali rozhovory, abych je zde přetiskl, a přidal jsem rozhovory s dalšími odborníky z několika zemí, kteří v interview odpovídali mně a doplňujícím redaktorům. Rozhovory jsme vedli s experty, kteří pocházejí z více zemí, někteří z nich přitom žijí a pracují desítky let na odlišných kontinentech. Jsou z Evropy (Česká republika, Slovensko, Slovinsko, Německo), Afriky (DR Kongo), Severní Ameriky (USA, Kanada), Latinské Ameriky (Kuba) a Asie (Indie). Většina z nich jsou vědci z Evropy, hlavně ze střední

¹ Kniha byla publikována v anglickojazyčné verzi a také ve verzi české a slovenské: Hrubec, M., Višňovský, E., eds. *Towards a New Research Era. Global Comparison of Research Distortions*. Leiden and Boston: Brill, 2023; *K nové vědecké epoše. Globální srovnání deformací vědy*. Bratislava, Spolok slovenských spisovateľov, 2023.

Evropy, neboť na tu je zaměřena naše pozornost. Knihu otevírá rozhovor se mnou, kterým uvádím čtenáře do problematiky knihy. Pak následují dva rozhovory s editory a spoluautory již výše zmíněné knihy, což přináší české, slovenské i rozsáhlejší zahraniční pohledy na problematiku. Dále si čtenář může přečíst deset rozhovorů – pět s původně zahraničními autory a pět s autory českými.

V současné době, byť mnohdy v rámci zákonů, je svět velmi vzájemně propojen, někdy souladně, jindy sporně. To s sebou přináší kladné i záporné dopady v mnoha zemích. Příkladem mezinárodního a nadnárodního dopadu na jednotlivé země a občany je aktuální (2024) předvolební kampaň do Evropského parlamentu ve společném evropském veřejném prostoru. Sponzoring kampaní politických stran a politiků firmami a majetnými podnikateli mnozí považují za korupční jednání, byť v rámci zákonů. A to nemluvíme o skryté nebo otevřené podpoře ze strany masových médií, která investují mnoho práce, reklamního prostoru i finance do manipulování veřejného mínění a veřejnosti, v tomto případě voličů. Volby do Evropského parlamentu jsou však jen jedním příkladem, platnost tohoto fenoménu je bohužel pochopitelně širší.

Předvolební kampaň do Europarlamentu dobře ukazuje na manipulace veřejného prostoru v mnoha zemích a zároveň dokládá, že se jedná o společný evropský problém, který je třeba společně řešit. Ukazuje na potřebu spoluvytvářet společnou demokratickou politickou veřejnost v Evropské unii, v níž by občané nebyli manipulovanými terči masmediálních kampaní placených korporacemi, ale naopak skutečnými demokratickými voliči s dobře informovanými znalostmi o politice, společnosti, sociálních otázkách, ekonomice, zahraničních událostech ve světě, bezpečnosti i životním prostředí. Právě pro tyto dobré znalosti je zapotřebí kvalitní vědecká sféra, která by nebyla pod tlakem kapitálu soukromých firem a s nimi spojenými byrokratickými a politickými silami. Kvalitní výzkum

především ve veřejných vědeckých institucích by se mohl zaměřit na témata, jež jsou důležitá pro život občanů, zvláště těch s malými a středními příjmy. Proto by vědecký výzkum měl být kvalitně komunikačně propojený s širší veřejností rovněž pomocí novin a časopisů. Propojení občanů a vědců ve veřejné sféře by mělo být obousměrné (od občanů k vědcům a od vědců k občanům) prostřednictvím mnoha různých druhů nejen nahodilých, ale také pravidelně organizovaných diskusí, jež by byly schopny reflektovat zájmy občanů a států.

Rozhovory, které jsou předloženy v této knize, přinášejí pluralitu levicových názorů a kriticky propojují veřejnou sféru v několika zemích EU společným evropským tématem deformovaného poznání ve sféře akademických či vědeckých expertíz, novin i dalších médií a veřejného mínění občanů a voličů. Kniha rozhovorů také propojuje veřejné sféry v EU, a navíc ve srovnávacím světovém hledisku, neboť chceme zdůraznit, že problematické mocenské působení nadnárodního kapitálu a neoliberální a neokonzervativní politiky není omezeno na izolované země v Evropě.

Poté, co některé rozhovory nejprve vyšly v různých médiích, kde oslovily mnohé čtenáře, a další se teprve chystáme vydat, přinášíme je teď všechny společně, abychom nabídli čtenářům ucelenější obraz o tématu. Tato kniha rozhovorů umožňuje propojení vědců a novinářů v mezinárodním veřejném prostoru v Evropě i za jejími hranicemi. Doufám, že čtenářům přinese obohacující čtení.

Jak se provádějí manipulace znalostí

Jan Klán

Zbyšek Kupský: Jakou roli hrají manipulace a cenzura v dnešních médiích a jak ovlivňují veřejný diskurz?

Jan Klán: Podle mého názoru zásadní. Největší problém sledávám v neinformovanosti obyvatelstva, ke kterému se některé informace vůbec nedostanou, a jiné se k němu sice dostanou ale ve zmanipulované podobě. Mnozí občané nevědí, kdo vytváří jaké názory a jak jsou manipulovány ve prospěch různých mocenských skupin v zahraničí s dopady v Česku. Vytváření různých fake news přitom hraje významnou roli. Mnozí lidé se v tom poté pochopitelně jen obtížně dokážou orientovat.

Je tím ovlivňován celý veřejný diskurz, kdy se kvůli manipulaci a cenzuře do médií nedostanou adekvátně nebo vůbec kritičtější politické proudy. Vlastníci kapitálu, včetně médií, jejich novináři a politici se snaží z mediální a veřejného prostoru vylučovat jim nepříjemné protivníky. To ve veřejném diskurzu zanechá stopu například v dojmu, že nějaká politická strana už vůbec neexistuje, nebo živoří a nemá smysl ji volit. Doufejme, že současné uspořádání v zemích Evropské unie má ještě stále dostatek různých obranných procedurálních a právních mechanismů, aby bylo možné tyto nedemokratické záležitosti napravit.

Jaký je vztah mezi manipulací v médiích a demokratickými procesy?

Manipulace v mediálním prostoru může mít nedozírné následky pro demokratické rozhodování občanů ve volbách

a pro celé demokratické uspořádání. Zejména ve chvíli, kdy média nejsou transparentní a nejsou kontrolována. Z těchto důvodů zde jsou kupříkladu kontrolní mechanismy jako Rada České televize, Rada pro rozhlasové a televizní vysílání atd., které by mohly hrát pozitivní roli, pokud by skutečně fungovaly.

Jenže internet obsahuje velmi komplexní formy sdělení, přičemž média jsou v Česku i ostatních zemích EU většinou ovlivněna kapitálem, vlastníkem médií. Média jsou do značné míry ovládána oligarchy a podle toho širí svoji agendu. Píší pro své spřízněné politické ideologie nebo přímo pro politické strany a hnutí. Některá se snaží být v rámci kritiky více méně racionální, jiná jsou útočná a manipulativní. Každopádně jde o manipulaci veřejného mínění a tím i demokratického rozhodování občanů prostřednictvím kapitálu.

V médiích se objevují různé manipulace s fakty a zamlčování, kdy se vytvářejí také polopravdy a lži. Média mohou snadno a rychle manipulovat společnost různými příspěvky a články. Největší nebezpečí vidím v sociálních médiích, kde se hraje s emocemi, které mohou velice zahýbat voličskými preferencemi. Jak kladně, tak záporně. To vše výrazně ovlivňuje rozhodování během předvolebních kampaní a pak přímo ve volbách. Vidíme to například v současných kampaních a diskusích před volbami do Evropského parlamentu.

Jak v nechvalně proslulé kauze firma Cambridge Analytica využívala data a algoritmy k manipulaci veřejného mínění a politických preferencí?

Tato britská společnost shromažďovala data uživatelů sociální sítě Facebook. To by ještě nebyl ten největší problém, jak když začala shromažďovat data přátel uživatelů, aniž by k tomu dali souhlas. Na základě získaných dat od desítek milionů uživatelů Facebooku v USA dokázala ovlivnit prezidentské volby roku 2016 ve prospěch Donalda Trumpa.

To ale nebyl její jediný prohřešek. Aktivně se například snažila ovlivnit volby v Keni nebo Nigérii. Cambridge Analytica využívala data a algoritmy k manipulaci veřejného mínění a politických preferencí především prostřednictvím sběru obrovského množství osobních dat o uživateli ze sociálních platform. Tyto informace zahrnovaly například preference, chování online, politické názory a další citlivé údaje.

Poté Cambridge Analytica využívala sofistikované algoritmy a analýzu dat k vytvoření profilů jednotlivých uživatelů. Tyto profily byly využívány k cílení politických reklam a obsahu na sociálních médiích, které byly navrženy tak, aby ovlivňovaly názory a chování uživatelů. Tento proces umožňoval firmě dosahovat konkrétních skupin lidí s personalizovanými zprávami, které byly navrženy tak, aby vyvolávaly požadovanou reakci.

Manipulace veřejného mínění a politických preferencí pomocí dat a algoritmů byla často spojována s kontroverzními kampaněmi, které využívaly emocionální apely, dezinformace a manipulativní polarizaci společnosti. Tyto praktiky vyvolaly obavy ohledně ochrany soukromí a deformace demokratických procesů, což vedlo k široké debatě o regulaci využívání osobních dat v politickém kontextu. Nedělejme si ale iluze o tom, že odhalením kauzy se zabránilo dalším manipulacím. Nové technologie přinášejí nové možnosti. Například vytváření různých nepravdivých zpráv a videí pomocí umělé inteligence bude mít pravděpodobně značný dopad na voličské chování.

Jaké ekonomické a ideologické otázky vyvstávají v souvislosti s používáním osobních dat a psychologické analýzy pro politické účely?

Osobní data jsou velice citlivá na zneužití. Z minulosti známe mnoho úniků na internet a jejich následné zneužití. Prsty v tom všem mají nejen Cambridge Analytica, ale i různé internetové korporace, stejně jako americká sledovací agentura NSA.

V evropském prostředí se kvůli těmto problémům vytvořil koncept GDPR, kdy musíte souhlasit s nakládáním osobních dat. Nutno říci, že se Evropská komise určitým způsobem snaží vlastníkům sociálních sítí částečně omezit nakládání s citlivými daty svých uživatelů. Osobní data mohou být skutečně velice rychle zneužita.

Co se týká psychografiky, tedy určování nálad člověka pomocí jeho snímků, také zde může umělá inteligence lehce odhalit, jak se v danou chvíli cítíte a podle toho vám naservírovat určitý typ reklamy. Toho lze využít i pro politické účely. Volební kampaně v poslední době jsou postaveny stále více na emocích, a ti, kdo s nimi dokážou pracovat, dokážou z nich i vytěžit politický kapitál.

Pokud jde o otázky ekonomické, lze vidět, že ze získaných osobních dat těží nadnárodní internetové korporace a další, kteří jsou na ně napojeni, včetně obchodních řetězců. Komerční logika je v tomto případě jasná. Dosáhnout další zisk, privatizovat, nebo pro to využít státní finance a vliv. To vede k přesměrování moci od lidmi volených parlamentů k úzkým skupinám lidí (oligarchii či tyranii) vlastnícím a spravujícím korporace, které mají mnohdy své rozpočty větší než mnohé státy.

Jaký vliv má sledovací kapitalismus na informační prostředí a svobodu slova?

Pojem sledovací kapitalismus nebo kapitalismus dohledu je fenomén, který se silněji prosazuje po roce 2000 s velkým rozšířením internetu. Částečně jsem to již zmínil. Pojí se zejména se společností Google, která přišla s nápadem, jak z dat uživatelů internetu vytěžit data, která může dále využít k cílení reklamy. Největší nárůst přišel se sociálními sítěmi, kde uživatelé ukládají spousty dat, postů, příspěvků, fotek atd. Všechny tyto věci Google nebo jiná společnost může libovolně využít. Upozorňuji vás na to v podmínkách služby. Nedílnou

součástí sledovacího kapitalismu jsou i zákaznické karty nebo aplikace v mobilním telefonu. Tohle vše shromažďuje vaše data a poté vám na míru nabízí reklamu. Posléze jste manipulováni do polohy, kterou potřebují korporace, čímž je ve své podstatě začne mnoho lidí poslouchat. Postupně si kupují věci, které nepotřebují, protože jim je reklama neustále nabízí.

Obcházení zobrazování reklam pomocí různých blokačních programů je sice možné, ale kapitalismus dohledu je silně omezuje. Kapitalismus dohledu nám omezuje svobodu rozhodování a rovněž nám omezuje svobodu slova, protože nám ji neustálým zobrazováním reklam utváří. Nacházíme se v určitém typu autoritářství.

Představte si, když vám nějaká korporace bude neustále zobrazovat lživou reklamu? Když se bude opakovat tisíckrát, stane se pro mnoho lidí pravdou, což je pochopitelně velice nebezpečné. Budeme žít ve virtuální realitě navíc umocněnou nástroji umělé inteligence, která nebude sladěna s lidskou inteligencí. Co poté nastane? Velký problém, který může vést k ohrožení samotného lidstva, když použijí výklad Toby Orda, autora knihy *Nad propastí*.

Jaké jsou důsledky současného modelu financování médií pro objektivitu a nezávislost zpravodajství?

V českém prostředí můžeme sledovat tři druhy médií. Prvním typem jsou veřejnoprávní média, kam se řadí Česká televize a Český rozhlas. Ty jsou financovány z koncesionářských poplatků a z této logiky mají být nezávislým médiem, který informuje objektivně a pluralitně. Nicméně se často stává, že tomu tak není. Tuto skutečnost můžeme například vidět v různých publicistických a politických pořadech, kam jsou přednostně zváni vládní představitelé, méně představitelé parlamentní opozice, a ještě méně opozice mimoparlamentní. Již bylo zmapováno, že někteří redaktoři přiznávají, že straní té či oné politické reprezentaci, byť mají být z povahy věci

profesionálové a tím pádem nestrannit. Za zvážení by stála změna zákona o České televizi, aby byla objektivnější a do vysílání se dostával vyváženě i kritický názor na současné dění.

Druhým typem médií jsou oligarchická média, která jsou vlastněna českými oligarchy, jsou to například Zdeněk Bakala, Ivo Lukačovič, Renata Kellnerová atd. Tato média jsou primárně financována z reklam a ve velké většině také píší kladně o těch, kdo je podporují. Respektive o jejich vlastnících. Jedná se o mediální magnáty, kteří ovlivňují veřejné mínění a tím pádem také politiku. Často se snaží pomoci jedné nebo druhé politické reprezentaci, která je poté reprezentuje, místo aby reprezentovala občany. Podobný model byl známý z různých kauz kolem mediálního magnáta Ruperta Murdocha. Oligarchická média tedy nejsou z povahy věci nezávislá, ale primárně závislá na svých vlastnících. A ti jsou většinou součástí velkého transnacionálního byznysu, který je řízen vlastníky a politiky v USA a jejich spojenci a vazaly.

Poté ještě existuje třetí typ médií, kterým říkám „nezávislá“ a žijí ve své podstatě jen z různých příspěvků na činnost a provoz od svých přispěvatelů, většinou čtenářů. Tento typ médií se ukazuje jako transparentnější, protože není závislý na reklamě a oligarchii.

Můžete uvést příklad cenzury ve spojení s vládou z poslední doby?

V podmínkách České republiky jsme se setkali s cenzurním omezením po intervenci Ruska na Ukrajině, kdy nejvyšší státní zástupce mediálně interpretoval zákon a uvedl, že ten, kdo bude konflikt na Ukrajině schvalovat, může být odsouzen. Strach z této kriminalizace vedl k tomu, že se mnozí odborníci a novináři báli kritičtěji vystupovat a raději se v této věci stáhli do ústraní. Někteří také sáhli k vlastní autocenzuře a začali zpochybňovat svá minulá tvrzení.

V českých podmínkách byly některé informační weby a další platformy v důsledku vládní intervence vypnuty. Soud to naštěstí nedávno označil za nezákonné. Je to důležité sdělení vládě a stopka jejím autoritářským tendencím.

Doufejme, že tento nástup cenzury a umlčování jiných, alternativních názorů, nebude už eskalovat. Jinak by vláda mohla sklouznout k ještě více nebezpečným autoritářským praktikám, než které dosud zavedla.

Jak může být veřejnost informována o skryté manipulaci a cenzuře v médiích, aby byla schopna vytvořit si informovaný názor?

Většinou se tak stane bohužel jen, když média najdou nějaký skandál. Média mají být pověstným hlídacím psem demokracie, ale většinou tomu tak není. Stále více pozorujeme, že dochází k nárůstu mediokracie. Tedy procesu, kdy média utváří veřejné mínění a diskurz, a to často nepodloženými věcmi.

V minulosti se vyrojilo v českém prostředí několik kauz, které měly velké důsledky, například kauza Vrbětice, kdy měli do vzduchu muniční sklad vyhodit ruští agenti, ale nikdy přesné důkazy předloženy nebyly. Nebo předtím byla proti sociální demokracii vyfabrikována Kubiceho zpráva o údajném prorůstání organizovaného zločinu do prostředí české politiky. Tyto praktiky jsou označovány jako „studené puče“, kdy se objevuje snaha změnit vládnoucí garnituru. Tyto věci jsou známé z Latinské Ameriky, ale prostřednictvím tlaku médií se dostávají i do evropských zemí.

Občané si jsou schopni vytvořit podložený názor jen tehdy, když mají možnost seznámit se s pluralitou stanovisek a pochybností. Špatnou variantou je, když nastupuje cenzura a kritické hlasy jsou umlčovány. Pluralita názorů je ve společnosti potřeba, aby se rozvíjelo kritické myšlení a umožnilo se demokratické rozhodování občanů.

Je třeba společenské i vědecké změny

Marek Hrubec

Roman Janouch: Máte za sebou více než 25 let zkušeností z působení ve vědě a vysokém školství. Proto není divu, že jste se s kolegy pustil do tak náročného tématu, jakým je deformované poznání společností a jeho alternativy ve světě. V čem by ona vámi očekávaná nová éra vědy a výzkumu měla spočívat?

Marek Hrubec: Nová éra vědy a výzkumu s alternativním pojetím, které by mohlo být lepším způsobem poznání, postupně vychází z řešení dosavadních závažných nedostatků ve společnosti. Věda a její úroveň se problematizovala, upadala postupně s tím, jak privátní firmy a jimi sponzorovaní politici od 80. let prosazovali neoliberalizaci ekonomiky a společnosti, nejprve v USA a Velké Británii, a poté v dalších zemích.

Jak se neoliberální politika postupně aplikovala v západních zemích a u nás v ekonomice a ve vědecké sféře?

Nejdříve docházelo k privatizaci podniků a důrazu na zisk jako nejvyšší priority na úrok zaměstnanců a většiny občanů. Problémy ve vědě a obecněji poznání se následně začaly odvozovat od těchto ekonomických faktorů. Například v Británii došlo ke zpoplatnění vysokého školství a ke komercializaci veřejných vědeckých institucí od konce 90. let za Tonyho Blaira. Sem, do střední Evropy, začaly některé tyto problémy ve vědě výrazněji pronikat až po roce 2000, poté co se neoliberální kapitalismus prosadil v 90. letech v ekonomice.

Neoliberální model vědy způsobil, že se kladl důraz stále více na ziskovost, přesněji na snahu o co nejrychlejší technokratický přenos výzkumných poznatků do obchodu

a výroby, především kvůli zisku soukromých firem. To úzce souvisí se zajišťováním výzkumu krátkodobými granty, kdy se vědec ve veřejných vědeckých institucích má stát zároveň byznysmenem, který musí usilovat o získání co nejvíce grantových peněz. Není-li dobrý fundraiser, nemůže často pořádně uspět. Některé významné osobnosti v dějinách by dnes neuspěly a nedosáhly by ani na Nobelovu cenu, protože by sice byli výbornými vědci, ale ne honci financí a byrokratickými manažery. Zároveň je kvantitativní tlak na publikování mnoha výstupů, hlavně v časopisech evidovaných na databázích západních privátních korporací, především ve *Web of Science*, tudíž jde opět o profit. Tento technicistní přístup v ekonomice, společnosti i vědě, poháněný ideologií zisku, je ovšem odcizen od potřeb a zájmů občanů a jejich demokratické účasti na rozhodování.

Nic však neroste do nebe. Kde neoliberalní model zakouší své meze?

V období globální finanční a ekonomické krize v roce 2008 tento model narazil a přestal být výkonný i v očích mnoha jeho zastánců. Místo patřičné transformace však jeho tvůrci následně nastolili ordo-neoliberalismus, kdy je stát (státní řád) využíván pro prosazování neoliberálních zájmů, čímž dochází k určitým neokonzervativním omezením, například k limitování obchodu s některými oblastmi světa, k mezinárodním sankcím, militarizaci, omezování svobody slova a represí ve veřejném prostoru, ve výzkumu i jinde. To vše se odráží ve zvyšování mezinárodního napětí, ve zhoršování životní úrovně občanů ve vyspělých zemích a v miliónech úmrtí v důsledku hladu a nemocí v rozvojových zemích.

Jak se tyto problémy přesouvají za hranice západních zemí? Pro vás jmenovitě musel mít speciální význam výzkum těchto problémů v Africe – tím, že jste tam před lety zakládali rozvojovou univerzitu na hranicích Burundi

a Konga a vědecky jste působil také v dalších zemích, třeba v Etiopii a Nigérii.

Ano, s Afrikou mě pojí více pracovních i soukromých zkušeností. Je však třeba připomenout, že Afrika je velký kontinent s mnoha různými částmi a kulturami. Sdílí tedy společné charakteristiky, ale zároveň je velmi různorodá s větší pluralitou problémů než v Evropě. Afrika má dnes více než 1,4 miliardy obyvatel, což je více než trojnásobek obyvatel Evropské unie, a v roce 2100 má mít podle demografických prognóz 3 až 4 miliardy obyvatel.

Pokud se do té doby nestane neobyvatelným z klimatických důvodů. Ale jinak ano, počet obyvatel tam zatím neustále roste, o Nigérii se dokonce mluví jako o příští nejlidnatější zemi planety.

Nigérie má dnes přes 200 milionů obyvatel a některé scénáře vývoje hovoří o více než 700 milionech osob kolem roku 2100. Každopádně obojí, značný populační růst i klimatická krize, může přinést velké problémy, včetně konfliktů, přestože větší populace může znamenat také příležitosti, ekonomické i jiné. Nicméně v Africe problémy s realizací vědy byly už dříve, kdy tam ještě tolik obyvatel nežilo: od destrukce původních společností v období kolonialismu přes jeho nedořešené důsledky v éře postkolonialismu až po následující období globálního neoliberalismu, kdy už se problémy reprodukovaly a vznikaly také jiným, zmiňovaným způsobem. Podle ekonomické komise pro Afriku OSN žije v současné době v Africe 54,8 % globálně chudých. 695 milionů osob tam je již v chudobě nebo čelí riziku, že do ní upadne.

To jistě omezuje zdroje na výzkum v Africe.

Jelikož je Afrika jako globální periferie vysávána jako surovinový a lidský zdroj, je velice podfinancovaná. Výzkum tam většinou trpí nejen ze zahraničí vnuceným důrazem na neoliberální profit a neokonzervativní politiku, ale také

nedostatkem financí. Kapitola naší knihy věnované tomuto tématu ukazuje problém velmi ilustrativně na příkladu pandemie, kdy vědecký výzkum COVID-19 a s tím spojená léčba nejen prostřednictvím vakcín byly nedostatečně financované. Afrika měla pouze minimální potenciál na vyrovnání se s nemocí, včetně malého množství vakcín a jiných léků v porovnání s ostatními částmi světa, hlavně se západními zeměmi. K tomu si uvědomme fakt, že mnozí Afričané po své zkušenosti z trpké koloniální i nedávné minulosti se nechtěli nechat očkovat, neboť se obávali, že na nich mohou být uplatňovány různé experimenty. S nedůvěrou argumentovali tezí *Nejsme vaši pokusní králíci*. Naštěstí díky poměrně vysokému procentu mladé a tím i zdravější populace v Africe se pandemie neprojevila natolik negativně, jak se obávaly prvotní reakce na nemoc.

Přidejme však ke zmíněným problémům nedostatečné ocenění africké tradiční medicíny, která existovala a do určité míry stále existuje, ale byla spolu s celou africkou epistemologií do velké míry narušena a dehonestována a zatím se jí nepodařilo příliš revitalizovat.

Podobně je na tom nejlidnatější země planety Indie, že?

Indie je skutečně v některých ohledech podobným případem jako Afrika, navzdory redukci chudoby je zemí, kde v době našeho výzkumu stále žilo nejvíce chudých na světě: 228 milionů osob.

Indie je také poznamenána britskou koloniální minulostí, jejíž asociální důsledky se po získání nezávislosti země snažili Indové překonat svými snahami o demokratický socialismus. Od 90. let však došlo k nárůstu neoliberalismu, pod prezidentem Módím pak pod určitým kvazitradicionalistickým, neokonzervativním rouchem. V naší knize se můžete dočíst, že koncepce Nové vzdělávací politiky 2020 usiluje o stále větší privatizaci vysokých škol a vzhledem k počtu tamních studentů

představuje objemný vzdělávací průmysl s velkým ziskem. Přitom předchozí privatizace nepřispěla ke zvýšení kvality vysokoškolského vzdělávání a byla problematická z hlediska dostupnosti a začlenění studentů z nižších příjmových skupin.

Z vaší knihy vyplývá, že Rusko a Latinská Amerika prošly procesem komercializace vědy také, ale přece jen se tam tolik neuchytil. V Rusku se neoliberalismus částečně prosadil, částečně ho tam jen imitovali, aby uspěli v mezinárodní soutěži. Zeptám se vás ovšem na Latinskou Ameriku, která je více sociálně tvůrčí a stala se vám takřka druhým domovem. Působil jste hlavně v Brazílii, ale také v Mexiku, Kolumbii, Chile, Uruguayi či na Kubě. Co vás vlastně do této oblasti vedlo? Váš zájem tam začal patrně před lety vašimi zkušenostmi se Světovými sociálními fóry v Brazílii.

Ano, předchozí výzkum a sociální fóra v Brazílii stála na počátku – kvůli výzkumu tamních inovativních sociálních experimentů, jakými jsou participativní rozpočty, nové sociální programy či různá lokální a globální fóra. Lidé jsou tam skutečně sociálně a občansky aktivní, demokracii zdola se tam v celé řadě zemí daří.

Nedávno mě navíc předchozí práce s africkými kolegy inspirovala k dalším, částečně podobným aktivitám, a to tentokrát nejenom s kolegy z Afriky, ale hlavně z Latinské Ameriky. Nejedná se o další univerzitu, tentokrát pracujeme na vytváření platformy vzájemně kooperujících výzkumných a vzdělávacích institucí v zemích Latinské Ameriky, které stále více spolupracují také s dalšími univerzitami a výzkumnými pracovišti.

Proto tedy vidíte naději v Latinské Americe...

Těžiště v Latinské Americe je logické, a to jak z důvodu tamní potřeby těchto aktivit, tak z hlediska možností jejich realizace. V současné době se tam ve většině zemí začali

zaměřovat na to, aby výzkum sloužil vyšší životní úrovni občanů. V celém makroregionu můžeme vidět důraz na sociální otázky, odstraňování chudoby, a tím také na vzdělávání a vědu, která by měla nyní více přispět nízkopříjmovým a středněpříjmovým skupinám obyvatelstva.

Co Čína? Právě v ní mnoho lidí ve světě vidí naději na postavení se soudobé globální hegemonii?

V případě Číny je zajímavé, že se země dlouho snažila ve výzkumu dohnat Západ a přejímala hodně západní způsoby realizace vědy, s jejich klady i zápory. Tamní vědci se snažili etablovat na západních univerzitách a publikovat v tamních odborných časopisech a nakladatelstvích, v čemž uspěli.

Postupně tam ale začali zavádět reorganizaci, reformu, která v současném procesu implementace vede k tomu, že v Číně chtějí na jedné straně dál pokračovat v zapojení do světového, hlavně rozvinutého západního výzkumu, přičemž se zároveň soustředí stále více na své vlastní domácí tematické oblasti, a to podle svých vlastních kritérií, aby to napomáhalo především rozvoji občanů a země. Usilují o vyváženost. Uvidíme, do jaké míry se jim to zdaří. Celkově už mají ročně největší počet patentů (více než jakákoli jiná země na světě) a také nejvíce impaktovaných odborných článků. Nové priority se snaží o jejich aplikaci hlavně v domácím prostředí a o ustavení nových tematických oblastí výzkumu, přičemž dále rozvíjejí rozvinutou globální kooperaci.

Jaká je tedy alternativa, jak se přibližovat lepšímu vědeckému poznání společnosti, které by se zbavilo neoliberalismu, byrokratizace i neokonzervativnímu omezování svobody? Je to náročný a vážný problém, kterému jste se dlouho věnovaly v Centru globálních studií. Co s tím?

Co se týče alternativ, odvozujeme je z řešení zmíněných problémů. Ve společnostech, které deklarují, že usilují

o naplňování potřeb a zájmů občanů, očekáváme, že vědecké poznání společnosti ve veřejných institucích by mělo být spojeno s naplňováním sociálních potřeb občanů a o rozvíjení jejich životní úrovně a k tomu, aby mohli lépe demokraticky participovat na občanském životě společnosti, a nikoli aby veřejné vědecké instituce byly deformovány a korumpovány podle kritérií soukromého zisku a manažerské nedůvěřivé byrokratické a ideologické disciplinace. Měl by být kladen větší důraz na systematické institucionalizované financování veřejných vědeckých institucí a nikoli na fragmentované granty, na prioritu veřejných databází časopisů a nikoli privátních firem, na kvalitu a nikoli kvantitu s podprůměrným produktivismem, na respektování plurality interpretací bez jejich potlačování.

Prekonat antivědecké tendence sice není jednoduché, ale jiný vědecký svět je možný. Je to nutné zohlednit nejen na národní úrovni, ale i v mezinárodních vědeckých týmech a institucích. Přitom je ovšem třeba respektovat různost pojetí vědy v různých zemích a regionech podle jejich systému a kultury.

Potřebujeme společenskou změnu, jejíž součástí by byla i změna vědecká, aby se vzájemně doplňovaly. Tak bude možné uskutečnit přechod k nové vědecké epoše.

Věřím, že rozhovor čtenářům pomůže trochu napravit špatné informování v hlavních masových médiích, která se v posledních letech hodně zhoršila a podobně jako vědecká sféra trpí cenzurou a manipulací. Informování o výzkumu sociálních problémů u nás a ve světě může pomoci občanům vidět širší souvislosti a dobré snahy v jiných oblastech světa. To, věřme, může pak hodně přispět i k sociální i vědecké proměně k lepšímu.

O neoliberalných deformáciách vedy

Emil Višňovský

Pavol Dinka: V spoločnom úvodě knihy *K novej vedeckej epoche* s Markom Hrubcom poukazujete na to, že „komerčná, ideologická a byrokratická deformácia akademickej sféry vychádza z neoliberalných imperatívov rozvíjaných vo Veľkej Británii a USA od konca sedemdesiatych a začiatkov osemdesiatych rokov 20. storočia“, ktoré sa postupne rozšírili i do ďalších krajín. V akademických i vzdelávacích inštitúciách sa to zhmotnilo do úsilia o premenu výskumného pracovníka v akademického podnikateľa či kapitalistického manažéra, ktorý musí získavať finančné prostriedky prostredníctvom grantov či neférového prosíkania. Aké to malo a má vyústenie až do súčasných dní?

Emil Višňovský: Fenomén neoliberalného akademického kapitalizmu rozoberám podrobne v svojej trilógii. Ide o taký systém fungovania akademických inštitúcií, ktorý z nich chce urobiť čosi ako „motor ekonomického rastu“. Kapitalizmus pochopil a dospel k tomu, že nie manuálna, ale intelektuálna práca je zdrojom a hybnou silou jeho ziskov. Preto robí všetko pre to, aby túto prácu ovládol. Podstatou je „ekonomizmus“ ako paradigma, ktorá sa premieta do všetkých aspektov činnosti týchto inštitúcií. V oblasti riadenia je to napríklad „manažerizmus“, teda riadenie univerzity alebo akadémie ako každej inej korporácie (podniku, firmy). Súčasťou toho je „monetarizmus“, t.j. vyhodnocovanie všetkého vo finančných kategóriách. Jednoducho, akademická činnosť sa musí ekonomicky „vyplatiť“, nemôže byť finančne stratová, musí mať nielen „náklady“, ale aj „výnosy“ a prinášať „zisky“, a to

predovšetkým alebo v konečnom dôsledku finančné. Na to sú vytvorené rôzne „merateľné ukazovatele“ hodnotenia „efektívnosti“ v podobe „kvantitatívnych výkonov“, z ktorých najznámejším fetišom sú „počty publikácií a citácií“. Je jasné, že nie všetky akademické odbory majú a môžu mať priamy či akýkoľvek vzťah k ekonomickému rastu a zisku. Tie, ktoré nemajú – klasickým príkladom sú humanitné a spoločenskovedné odbory – sú týmito ekonomistickými a finančnými nástrojmi postupne ostrakizované, až eliminované. Toto je dominantný model vo svete, voči ktorému akademické spoločenstvo už desaťročia protestuje a bráni sa, avšak nie veľmi úspešne. U nás na Slovensku sa tento model ešte celkom plne neetabloval, ale už zapustil svoje korene a vývoj pokračuje týmto smerom. Ekonomická funkcia zďaleka nie je jedinou, ba ani hlavnou spoločenskou funkciou akademických inštitúcií a všetkých ich zložiek.

Teraz sa vrátíme k vašej štúdii Imperativ kreativity v knihe. Nastolujete v nej vzťah medzi intelektuálnou a inštitucionálnou dimenziou súčasných akademických inštitúcií, čiže otázku vzťahu medzi cieľom a prostriedkom na dosiahnutie tohto cieľa. V prvej etape uvádzate roky 1945 – 1975. Ako by ste ich charakterizovali?

Po 2. svetovej vojne došlo k novému rozvoju akademických inštitúcií v celosvetovom kontexte, čo na Západe vyústilo už v šesťdesiatych rokoch do tzv. masifikácie, teda veľkého nárastu nielen počtu vysokoškolákov, ale aj množstva vysokých škôl a profesionálnych akademikov. Expanzia priniesla transformáciu elitných inštitúcií na masové (u nás až po roku 1990) v súlade s Robbinsovým princípom v Británii: „Každý, kto chce a má na to predpoklady, má právo študovať.“ Svoju úlohu zohrala aj povojnová populačná explózia (generácia „baby boomers“), jej dopyt po rovnom prístupe k vzdelaniu, ktorý sa dostal do súladu s požiadavkami priemyslu. Zakladanie nových univerzít a rast počtu študentov sa prijímalo s nadšením, čo vyhovovalo

všetkým, vrátane akademikov. Povojnové investície do akademickej sféry boli vo väčšine štátov rozsiahle a spomínaná etapa sa označuje ako „zlatá éra“ napríklad v USA, ale aj inde. V tom čase sa ešte zásadnejšie zachovávali tradičné akademické hodnoty a slobody, otvorene sa o nich diskutovalo a tam, kde hrozilo ich popretie napríklad z politických alebo byrokratických dôvodov, stavali sa na ich obranu študenti (známe študentské protesty v druhej polovici šesťdesiatych rokov nielen v USA, ale aj v Európe či Japonsku). Bola to vlastne jediná etapa v povojnovom príbehu akademického sveta, keď sa tešil podpore a uznaniu spoločnosti i širšieho prostredia, dokonca i politikov či podnikateľov. Tým sa prekonávala aj odtrhnutosť vysokých škôl od života spoločnosti a od štátnej politiky.

Koncom sedemdesiatych rokov však prichádza k obratu, k slovu sa hlási neoliberalizmus, voľný trh. Ako sám konštatujete, „masívny neoliberalný víchor nastúpil na Západe v osemdesiatych rokoch a šíril sa v ďalšej dekáde deväťdesiatych rokov. Prejavujú sa tendencie pokladať akademické inštitúcie (univerzity nevynímajúc) za súkromné podniky, za akési fabriky s paradigmou prinášať „hodnoty za peniaze“. V čom spočíva zásadný rozdiel medzi prvou etapou a touto druhou etapou? Aký to malo a má dosah na celú vedeckú a univerzitnú sféru?

Akademický svet nie je oddelený od spoločenského života a vývoja. Nástup neoliberalnej paradigmy sa aj v akademickej oblasti spája s politikou Ronalda Reagana a Margaret Thatcherovej, podľa ktorých sa táto sféra dostala v dôsledku masifikácie už v sedemdesiatych rokoch do krízy a treba ju zreformovať. Podľa Reagana je vzdelanie „intelektuálny luxus“. Už v prejave po zvolení za guvernéra Kalifornie v roku 1967 vyhlásil, že „daňoví poplatníci by nemali podporovať intelektuálnu zvedavosť“ a že univerzity by sa mali sústrediť na formovanie pracovných zručností pre budúce zamestnanie absolventov. Jeho „reaganomika“ je trhový fundamentalizmus

s minimálnym, no autoritatívnym manažérskym štátom, zavádzajúcim maximálnu privatizáciu a striktnú kontrolu verejných financií. Thatcherovej vláda zasa naštartovala svoju reformu v roku 1981 radikálnymi finančnými škrtmi, ktorými ohrozila existenciu viacerých vysokých škôl a ktoré pokračovali do roku 1985. Štát zrušil štipendiá pre zahraničných študentov a zredukoval možnosti štúdia o tisícky miest. Týkalo sa to najmä starších a väčších univerzít, pretože technické kolégiá mali inú preferenciu. Atak bol namierený proti „antipodnikateľskej mentalite“ tradičných akademikov a ich inštitúcií. Ako hlavnú príčinu všetkých akademických problémov neoliberáli uvádzali ekonomickú neefektívnosť (zvlášť verejných akademických inštitúcií) a ako ich hlavné riešenie privatizáciu a monetarizáciu. Takže transformácia akadémie pokračovala jej korporatizáciou, marketizáciou, komodifikáciou a komercializáciou. Celkovým výsledkom je úplne zmenený akademický svet, než aký ho poznali tradiční akademici aj neakademici po stáročia. Inštitucionálna rovina, modelovaná uvedenými procesmi, ovládla intelektuálnu rovinu a namiesto toho, aby umožňovala jej slobodný tvorivý rozvoj, začala jej diktovať. Každodenný život a práca veľkej masy akademických pracovníkov sa čím ďalej, tým viac začali odohrávať v upevňujúcom sa neoliberálnom inštitucionálnom rámci, ktorý prinášal štandardizáciu, rastúcu byrokráciu a formalizáciu, rigiditu a uniformitu štruktúr. Akademici majú neustále o niečo súťažiť, obhajovať svoju prácu a dokazovať jej kvalitu, efektivitu či akontabilitu na všetky strany – stali sa „manažovanými profesionálmi“ atď.

Po roku 1989 prišla aj v Česko-Slovensku nová rétorika, hovorilo sa o tretej ceste, o niečom medzi socializmom a kapitalizmom, čoskoro však vyšlo najavo, že v skutočnosti išlo o reštauráciu kapitalizmu – a to v neoliberálnej verzii. Heslom sa stala masovosť smerujúca k antiintelektualizmu.

A k peniazom! Ako sa to odzrkadlilo na intelektuálnych a edukačných výsledkoch slovenskej spoločnosti?

November 1989 znamenal nepochybne nový začiatok pre náš akademický svet. Pre niektorých vytúžený, pre iných vynútený. Pre ďalších znamenal koniec, bezprostredný alebo neskorší. Je známe, že každý zásadný spoločenský zvrat – a tento takým bol – vážne zasahuje ľudský potenciál (čo je zrejme jedným z jeho zámerov). Okrem toho, že dáva príležitosť „novým ľuďom“, „odstavuje“ tých, čo boli priveľmi spojení s predošlým režimom, pritom ono triedenie „kádrov“ alebo „duchov“ obsahuje viacero rizík, spočívajúcich nielen v tom, že zasiahne nezaslúžene (keď sa „rúbe les“), ale najmä v tom, že hrozí oslabiť „genetický“ intelektuálny fond spoločnosti, ak postihne tých skúsenejších, vzdelanejších (alebo naozaj múdrejších), neraz zo spochybniteľných dôvodov. Z povahy vecí vyplýva, že akademická – alebo intelektuálna sféra vôbec – je v tomto najzraniteľnejšia. Učenci, vzdelanci, autentickí intelektuáli totiž nerastú ako huby po daždi. Trvá dosť dlho, kým sa objavia a dozrejú. Preto straty, spôsobené na „intelektuálnom fonde“ spoločnosti, sú zvlášť nešťastné. Prvou reakciou autentických akademikov na ponovembrovú situáciu bol pocit oslobodenia („teraz konečne budeme môcť robiť svoju prácu!“). Nastúpila „obnova“, ktorá zahŕňala dve fázy – krátku a dlhú. Obsahom krátkej fázy bola nevyhnutná inštitucionálna rekonštrukcia, legislatívne zmeny apod. Dlhá fáza sa týkala koncepcie vysokého školstva. Intelektuálna diskusia o nej na Slovensku však bola a dodnes je minimálna, ak vôbec nejaká (na rozdiel od SAV, kde takéto diskusie prebiehali viac rokov v súvislosti s jej transformáciou). Súčasťou tejto „intelektuálnej biedy“ boli spočiatku ilúzie o tom, že všetko, čo je v akademickom svete na Západ od nás, je „špičkové a excelentné“ a musíme to preberať „aj s chlpmi“, ako aj neznalosť toho, o aký akademický systém tu vlastne ide. Ani naši akademickí manažéri doposiaľ väčšinou nemajú potuchy, aké modely „manažerizmu“ presadzujú a aký je

ich zmysel. Jednoducho, za vyše tridsať rokov naša akademická sféra (prevažne univerzity) buď prešľapuje na mieste, alebo ide zlým smerom. Napríklad akreditačný systém z úrovne ministerstva požadoval od „všetkých všetko“ namiesto toho, aby sa uskutočnila diverzifikácia a diferenciacia vysokoškolskej siete, nehovoriac už o pomýlenej súťaži o umiestnenie vo všakovakých „ligových tabuľkách“, teda rebríčkoch vysokých škôl atď. Intelektuálny podiel akademickej sféry na utváraní intelektuálnej kultúry našej spoločnosti – čo je jedným z jej podstatných poslání – je minimálny. K nijakej „obnove“ či „ozdraveniu“ alebo „oživeniu“ nášho domáceho intelektuálneho prostredia teda nedošlo, skôr naopak (aj preto som s niektorými kolegami pred pár rokmi založil internetovú výzvu Za živé univerzity (www.ziveuniverzity.sk)).

V štúdiu tvrdíte, že neoliberálny kapitalizmus je vrcholom inštrumentálneho vzťahu medzi poznaním a mocou a poznaním a technológiou. Poznanie sa začalo chápať ako globálny kapitál, ktorý generuje inštitúcie špecializované na produkciu a využívanie poznania. Čo to znamená pre vedecké inštitúcie a univerzity? Ako možno potom hodnotiť rozvoj a kvalitu poznania?

Tento stav napríklad znamená, že akademické inštitúcie, ktoré majú byť tvorivými intelektuálnymi inštitúciami s poslaním tvoriť nielen poznanie, ale aj hodnoty a ďalšie intelektuálne „produkty“, sú vystavené trhovým silám a tlakom, v dôsledku čoho predovšetkým bojujú o svoje prežitie. Na prvom mieste to znamená zabezpečiť istú sumu financií, ak už nie na rozšírenú, tak aspoň na jednoduchú alebo hoci aj zúženú vlastnú reprodukciu v akejkoľvek podobe. Táto úloha sa stala prvou starosťou všetkých akademických funkcionárov (manažérov), z ktorých mnohí sú ešte „klasickí akademici“ bez kompetencií v marketingu, finančnom či personálnom manažmente atď. Pritom manévrovací priestor týchto funkcionárov osobitne vo verejných inštitúciách obmedzujú

štátne normy, predovšetkým pravidlá rozpisu štátnej dotácie na každý kalendárny rok, ktorý je plný absurdných neoliberalných „výkonových noriem“, takže ani rektor alebo dekan nevie, s akým rozpočtom bude v každom roku hospodáriť. Ministerstvo tu vytvára „kvázi-trh“, keď podľa vlastných tabuliek určuje monopol, za ktorý „vykupuje produkty“ vysokých škôl v podobe ich publikačných výstupov, čo sa spája s neuveriteľnou evidenčnou byrokraciou. S faktom, že oblasť poznania a vzdelania bola začlenená do všeobecného spoločenského a ekonomického „trhu“ sa spája množstvo absurdných dôsledkov pre túto oblasť. Napríklad aj trend, podľa ktorého sami študenti sa majú brať ako akíkoľvek iní „zákazníci“, „klienti“ či „odberatelia“ vzdelávacích služieb, ktorých „poskytovateľmi“ sú akademickí zamestnanci. Na to slúžia rozličné „ankety“ hodnotenia učiteľov študentmi. Vzťah medzi učiteľom a študentom sa mení z pedagogického na „kvázi-trhový“ a čosi ako „akademický trh“ sa formuje aj vnútri akademických inštitúcií. Preto aj doktorandi, ktorí ešte nie sú hotovými akademikmi (a mnohí z nich ani nikdy nebudú), ale stále sú študentmi tretieho stupňa, sú nútení publikovať a prispievať na akademický trh, ktorý je dnes v dôsledku týchto mechanizmov presýtený nielen kvantitou, ale aj (ako každý trh) už takmer neprehľadným brakom. Na tejto marketizácii akademických produktov sa začalo priživovať množstvo podnikateľských subjektov – nazývaných „predátorské“ –, ktoré zavetřili podnikateľské príležitosti, spočívajúce v tomto tlaku na publikácie a iné akademické „výkony“. Tieto subjekty lákajú najmä od neskúsených akademikov platby, za ktoré ponúkajú „rýchle“ publikačné, konferenčné či iné akademické služby, aby si ich akademici potom mohli „zaevidovať“ a „vykázať“. Je to forma akademickej korupcie, proti ktorej inštitúcie už dávnejšie začali organizovať svoju „políciu“ (napríklad v podobe proskribovaných zoznamov takýchto „predátorov“). Pre neoliberalných manažérov však trhové ukazovatele – kto, kde a koľko publikoval – sú všetkým, čiže aj ukazovateľmi hodnoty

a hodnotenia kvality academickej práce a jej výsledkov. Samotný obsah týchto výsledkov – teda ich príspevok do poznania a vzdelania – ich nezaujíma. Pojem „akademického diela” (vedeckého, pedagogického, umeleckého apod.), ktorý je jediným autentickým meradlom hodnoty, je pre nich neznámy pojem.

Vo vašej stati si kladiete otázku, ako dostať vedu zo „slonovinej veže“ a ako v nej nastaviť imperatív kreativity. Zdôrazňujete, že „ak sa tvorivý intelektuálny potenciál akademikov blokuje alebo dokonca poškodzuje, či už ekonomickými, resp. sociálnymi tlakmi, alebo politickými manévrami, nastávajú vážne problémy. (...) Kreativitu nemožno zamieňať za rozličné spôsoby „produktivity“. Čo teda čaká akademikov v situácii, keď ako námezdné zamestnaní boli zatlačení do kúta svojich pracovní a laboratórií? Ako posilniť samotnú kreativitu?

Pojem kreativity je rovnako neznámy pojem nielen pre súčasných akademických funkcionárov a manažérov, ale, žiaľ, aj pre samotných akademikov. Aj jednotliví akademici bojujú predovšetkým o svoje prežitie – zachovanie si svojej academickej stoličky –, čo vôbec nezávisí od ich tvorivosti, ale od ich schopnosti vykázat „výkony” či „výstupy”, ktoré sú požadované v rôznych ministerských alebo iných akreditačných tabuľkách. Tieto tabuľky nehodnotia – pardon „nemerajú” – obsah a kvalitu, ale len kvantitu a „rang”, čiže zaradenie výsledku práce do stanovenej hierarchie. Týmto spôsobom dokonca diktujú a predpisujú nielen to, čo majú akademici publikovať (napríklad zborníky z konferencií určite nie, lebo tie majú u nás, na rozdiel od zahraničia, takmer nulovú „bodovú”, a teda aj finančnú hodnotu), ale fakticky aj to, čo majú skúmať (napríklad určite nie to, čo nemá šancu na masové citovanie). Akademici sú pod existenčnou hrozbou nútení publikovať čo najviac za čo najkratší čas (v tom má spočívať ich „produktivita”, ako v každej inej „výrobe”), ba dokonca sú

hodnotení podľa počtu citácií na svoje práce, akoby citácie záviseli od nich ako autorov (nečudo, že tzv. citačné klany sú ďalšou formou akademickej korupcie). Administrátori a hodnotitelia nijako neberú do úvahy citačné praktiky a kontexty, ktorú sú rozličné v jednotlivých odboroch, zaujímajú ich iba počty citácií, ktoré dokonca ukladajú samým akademikom ako povinnosť sledovať a vykazovať ich ako akési „metále“ na hrudi, ktorými sa kedysi honosili vojnoví veteráni (alebo akoby niekto žiadal Karla Gotta, aby si viedol evidenciu o svojich zlatých či platinových platniach či Lionela Messiho, aby si viedol evidenciu o svojich góloch a potom ju niekomu predkladal ako dôkaz na obhajobu svojej existencie). Korunu všetkému nasadzuje fakt, že o hodnote výsledkov akademickej práce na Slovensku rozhodujú administrátori a pracovníci knižníc, ktorým kedysi (cca pred 20 rokmi) odovzdali túto právomoc akademickí funkcionári a ministri. Práve knihovníci zaraďujú tieto výsledky do tabuliek podľa svojich evidenčných kritérií, ktoré nemajú s obsahom akademického diela – teda jeho prínosom do poznania a vzdelania – nič spoločné. A ani nemôžu mať, lebo hodnotu akademického diela môžu posúdiť len kompetentní akademici z daného odboru. Tento tzv. „peer-review“ princíp sa uplatňuje len veľmi obmedzene, dôsledkom čoho je, že akademici z jednotlivých odborov jednoducho nerozhodujú o svojich odboroch a ani o ich kvalite. O tom rozhodujú administratívne a manažérske praktiky, ktoré nemajú nič spoločné s kreativitou a priamo ju likvidujú. Nejde teda o to, ako „posilniť samotnú kreativitu“, ale o to, ako vôbec začať s ňou pracovať, ako ju dostať naspäť do akademických praktík. Na to treba zmenu celého akademického systému, nielen jeho jednotlivých zložiek. Žiaľ, dnes už vyrástla minimálne jedna generácia akademických pracovníkov, ktorí si myslia, že práve tento neoliberálny model je „normálny“ a správny. Došlo k premene autentického *homo academicus* na akademického *homo economicus* a k nahradeniu vnútornej motivácie pre akademickú prácu vonkajšou motiváciou.

Vo vede chýbajú morálne investície, vedcom sa nedostáva patričné sociálne uznanie, nie je ich počuť a ak by ich aj bolo počuť, nemajú šancu hovoriť ako akademici, skôr sa im hrozí prstom pšššš – a pritom veda musí pochybovať, je to jej povinnosťou, lenže... lenže kriklúni to nedovolia, najmä tí v politickom a mediálnom prostredí. Médiá a tzv. etické komisie už narobili veľa škôd, prikazujú, čo smiete, alebo nesmiete rozprávať. Žiaľ (či chvalabohu), narastá počet akademických disidentov. Otvorených diskusií je ako šafranu. Čo je akadémia? Čo je univerzita? Čo tvorí ich jadro? Lavica bola vždy lídrom intelektuálnych diskurzov (A. Camus, J. P. Sartre), čo je s ňou, kam sa podela? Ako mi, pán profesor, odpoviete na tieto otázky?

Mohol by som odpovedať tak, že aj akademici sú iba ľudia – a ľudia sú rôzni. Vo svojich textoch rozlišujem „autentických“ akademikov s autentickou akademickou motiváciou a identitou a „pseudoakademikov“ alebo akademické „osobnosti“ a ostatných akademických zamestnancov. Samo poznanie a vzdelanie ako hlavné hodnoty, ktorým akademici zasväcujú svoje životy, sú pre ostatných členov spoločnosti len jednými z inštrumentálnych hodnôt. Kým pre autentických akademikov ide o prirodzený zmysel ich života (pre neautentických akademikov je to len forma parazitovania), pre štát a biznis ide o hlavný nástroj zvyšovania ekonomického rastu. Dnes je núdza práve o tých „autentických“ a tie osobnosti, ktoré vedia, čo je to „byť akademikom“. Sú to učitelia, vzdelanci, znalci, odborníci, experti (*scholars*), vedci aj umelci. Sú to teda aj autentickí intelektuáli, ktorých hranice pôsobenia sa neobmedzujú na ich *alma mater* či zamestnaneckú inštitúciu, ale vystupujú so svojimi názormi aj ako občania, „verejní intelektuáli“ s kultúrnym či politickým vplyvom na myslenie ľudí. Takých bolo v dejinách viacero, nielen Camus a Sartre (ktorí boli intelektuálmi, i keď nie akademikmi), napr. J. Dewey, B.

Russell, ktorí boli primárne akademikmi, čo im však nebránilo odborne myslieť a hovoriť o problémoch verejného a spoločenského života (alebo u nás L. Kováč či dnes E. Chmelár). Jadro akadémie a univerzity je práve intelektuálne – tj. spočíva v pestovaní intelektuálnej kultúry a myslenia, ktoré je primárne disciplinárne (rozvíja sa v rámci tej či onej akademickej disciplíny, odboru), ale aj inter- a multidisciplinárne a zároveň slobodné. Neuzatvára sa do svojej „slonovinevej veže“, ale vie o sebe, že v konečnom dôsledku zmyslom akademickeho bytia je zušľachtovať ľudské bytie ako také, prispievať nielen k poznaniu a vzdelaniu, ale prostredníctvom toho k spoločnému dobru celého ľudstva. Takýmito humanistami boli vždy a všade všetci veľkí akademici počnúc Platónom cez W. Humboldta až po N. Chomského a ďalších.

Nijaký vedec, nijaká veda nemôže žiť a existovať vo vzduchoprázdne, mimo nejakej spoločnosti, bez istých morálnych a spoločenských mantinelov. Ako nájsť onú hranicu slobody – odtiaľ potiaľ?

Neviem, akú hranicu máte na mysli, ale ide tu zrejme o vzťah spoločnosti a akademickej inštitúcie či o vzťah jednotlivého akademika k spoločnosti. Venujem tomu viacero kapitol vo svojej „akademickej trilógii“ a v predošlej odpovedi som niečo naznačil. Dodal by som k tomu, čo sa dnes ukazuje ako problém, a tým je nerešpektovanie relatívnej autonómie akadémie a akademikov. Samozrejme, každá akademická inštitúcia tu nie je sama pre seba, ale pre spoločnosť, ktorá ju zriaďuje, financuje a ktorá má voči nej očakávania. Neznamená to však, že spoločnosť má právo tejto inštitúcii diktovať a dirigovať ju. Pokiaľ spoločnosť nemá dostatok pochopenia a zmyslu pre to, kvôli čomu akadémii/univerzitu zriaďuje – a to je pestovanie učenosti a vzdelanosti, profesionálne bádanie a skúmanie, slobodné tvorivé myslenie, intelektuálna tvorba apod. –, a pokiaľ bude od nej vyžadovať niečo iné (napríklad

finančné zisky či len „produkcii pracovných síl“), nebude to fungovať. Jednoducho, akademická inštitúcia nie je „fabrika, obchod ani úrad“, ako som už napísal dávnejšie inde. Akademická inštitúcia má svoje špecifiká, z ktorých najvýznamnejším je tvorivá intelektuálna práca v rozmanitých formách a podobách. Bez náležitého rešpektovania tohto „jadra“ sme v kríze a ako výsledok dostávame paškvil.

Ukazuje sa, že naliehavo potrebujeme revitalizáciu poznania a koniec manipulácie, potrebujeme vedu bez ideologických nánosov, bez politického dirigizmu, bez ideologických prikazov, čo a ako majú vedci myslieť, vedu úzko spätú s človekom, s celým bios a jeho budúcnosťou. Ako sa pozeráte na budúcnosť vedcov z tohto hľadiska?

Budúcnosť akademického sveta je veľká téma na samostatnú monografiu, ku ktorej som sa zatiaľ nedostal (aj keď som to pôvodne zamýšľal). Svoju trilógiu som zakončil len niekoľkými poznámkami či výzvami, ktoré som zahrnul pod pojem „kreativizácia“. Existujú akademici (verím, že aj u nás, nielen vo svete), ktorí to chápu podobne a ktorí majú dostatočnú sebareflexiu svojho akademického bytia. Preto vedia napríklad, že tvorba akademického diela je ich základná – a neľahká – profesionálna povinnosť, nie množstvo publikácií a citácií, evidovaných v takých či onakých databázach. Ako svetoznáme príklady môžeme uviesť jedinú myšlienku (*Cogito ergo sum*) alebo jedinú formulku ($E = mc^2$). Iba v tom spočíva skutočný vedecký „výkon“, ktorý je intelektuálnym výkonom. Predstavte si akademika, ktorého dnes hodnotia i financujú za také ukazovatele, ako sú počty publikácií a citácií – na konci jeho kariéry. Ak má aj jeho akademický epitaf tvoriť len zoznam publikácií a citácií (a čím dlhší, tým lepší?), ktorý nevyovie nič o tom, čo tento akademik vlastne „objavil“, vyriešil, k čomu vo svojom odbore prispel, tak intelektuálne jadro jeho akademického bytia bolo vyprázdnené a ešte k tomu falošne zakryté akýmiisi štatistikami. Ak má akademický svet mať

budúcnosť, musí obnoviť svoje intelektuálne jadro a na tomto základe sa ďalej rozvíjať.

Pán profesor, ďakujem vám za inšpiratívny rozhovor. Verím, že svojimi podnetmi prispel do prepotrebnej diskusie o problémoch nášho vedeckého a akademického prostredia a pomkne to k rozmyšľaniu aj tých, čo za túto oblasť zodpovedajú.

Maximalizace zisku vede k manipulaci médií, vzdělávání a vědy

Peter Dinuš

Jan Klán: Produkce a distribuce znalostí byla integrována do průmyslového systému masové výroby a kapitalistického soukromého podnikání. V rámci stále více transnacionalizované sítě korporací, z nichž mnohé vznikly v USA a Británii, se znalosti staly výrobní silou a tržním zbožím. Prolíná se tato věc i do univerzit na Slovensku? Od kdy k tomuto přesunu došlo a proč?

Peter Dinuš: Áno, prelína. Veda je v kapitalistickej spoločnosti formovaná požiadavkami tržných síl v záujme súkromného kapitálu. Trhu sa veda v bývalom Československu podriadila po roku 1989. Vysokoškolské a akademické inštitúcie boli začlenené do kontextu masovej kapitalistickej produkcie v rámci trhovej ekonomiky. Modifikácia charakteru slovenských univerzít, vysokých škôl a akademických inštitúcií v posledných desaťročiach, tj. premena tohoto prostredia na výkon a tomu zodpovedajúce vykazovania výsledkov práce, súvisí s prehľbovaním trhovej podstaty kapitalistickej ekonomiky v podobe rozšírenej komodifikácie, ktorá nachádza ideologický odraz v podobe neoliberalizmu. V takomto charaktere sa nielen na slovenské vysoké školy, univerzity a akademické inštitúcie pozerá rovnako ako na súkromné firmy. Nie je rozdiel medzi materiálnou a intelektuálnou produkciou. Poznanie ako tovar sa kvantifikuje, merá, obchoduje sa s ním a speňažuje so ziskom na trhu. Je to rovnaké na Slovensku, v Českej republike, Maďarsku, Poľsku a v ďalších krajinách, v ktorých vedenie ovláda kapitál.

Takýto prístup však nie je prekvapujúci. Jedná sa o perspektívu, ktorá najmenej od druhej svetovej vojny spoluurčovala rozhodovanie o verejnej podpore vedy v USA a v západnej Európe. Po roku 1989 sme sa k tejto perspektíve pripojili aj my. Kritika komercializácie a byrokratizácie vysokoškolskej a akademickej sféry s jej kultúrou výkonu a auditu, ktorá sa u nás definitívne presadila po roku 2000, je o to viac aktuálna a oprávnená.

Som presvedčený, že najlepším metodologickým nástrojom k pochopeniu sociálnych procesov v globálnom kontexte transnacionálneho kapitalizmu stále zostáva marxizmus. Buržoázia sa ho preto snaží rôznymi cestami neutralizovať, pretože v ňom oprávnene vidí návod na likvidáciu jej triedneho vlastníctva a moci.

Deformují podle vašeho názoru vysoké školy soukromého typu, resp. studijní obory, které jsou vytvářeny uměle bez ohledu na to, co očekáváme od přínosu společnosti jejich absolventů?

Súkromné VŠ sú spravidla orientované na maximalizáciu zisku, nie úrovne vzdelávania. Študijné odbory sú otvorené v záujme získania čo najvyššieho počtu študentov, bez ohľadu na spoločenský dopyt po konkrétnej kvalifikácii a tiež na možnosti zamestnania. Je tiež cieľom udržať si študenta za každú cenu, čo sa často dosahuje znižovaním pomyselnej latky v hodnotení študenta, tak aby nebol nútený opustiť školu pre nedostatočný prospech. Dochádza tak k určitým »pretekom ku dnu«, kde popularita školy sa odvíja najmä od ľahkosti, bezpracnosti a rýchlosti získania daného titulu. Tomu napomáha i systém financovania VŠ, ktorý dlhodobo uprednostňuje vysoké počty prijímaných študentov na úkor kvality vzdelávania. Dôsledkom je potom inflácia VŠ titulov, hlavne v určitých oblastiach. Taktiež sú silne uprednostňované študijné odbory, ktoré si nevyžadujú vysoké investície do prevádzky a realizácie

štúdia. V dôsledku toho investične náročnejšie technické odbory zostávajú prakticky úplne v réžii štátu.

I za predpokladu existencie kvalitných súkromných VŠ je ich pôsobenie už v princípe prvkom nedemokratickým, zavádzajúcim majetkový cenzus na dostupnosť kvalitného vzdelávania, kde o získaní vzdelania a titulu rozhodujú majetkové pomery rodičov, nie talent a predpoklady študenta.

Vyplýva z toho, že sa prejavuje deformácie vzdelávania tak, že se na studenta pohlíží jako na klienta, konzumenta?

Deformácie vzdelávania sa prejavujú »populistickou« politikou vo vzťahu k študentovi. Problém začína už pri neustálom znižovaní nárokov na prijatie na štúdium, kde je trvalá a prehlbujúca sa tendencia k prijímaniu čo najväčšieho počtu študentov. Toto spolu s nepriaznivým demografickým vývojom vedie k znižovaniu úrovne prijímacích pohovorov, až k ich úplnému odbúraniu.

V priebehu samotného štúdia sa veľmi nepriaznivo prejavujú tiež deformácie vo vzťahu učiteľ - študent, kde tiež vznikajú »populistické tendencie« k zvyšovaniu popularity daného študijného odboru a zachovaniu vysokého počtu študentov, a to aj za cenu znižovania nárokov na študenta. Takéto tendencie ďalej posiluje nasilu zavádzané hodnotenie pedagógov študentami, kde dochádza k narušeniu prirodzenej hierarchie. Výsledok je podobný, akoby sudcov súdu hodnotili ich »klienti« - najpopulárnejší sú často učitelia s najnižšími nárokmi.

Ďalším problémom vysokého školstva je neúmerne zdôrazňovanie a uprednostňovanie výskumu a publikačných kritérií na úkor pedagogickej činnosti. Potom sa z výuky stáva »nevyhnutné zlo« či »popoluška«. Je realizovaná náhlivo popri výskumnej a publikačnej činnosti, ktorá je pre VŠ učiteľa existenciálnou otázkou, a má teda nevyhnutne prioritu. Toto je posilnené nastavením systému odmeňovania zamestnancov

v rámci VŠ, ale aj prerozdelenia financií medzi samotnými vzdelávacími inštitúciami.

Žijeme ve společnosti, kde se skloňují pojmy jako dezinformace, fake news. Jsme společností silně přeinformovanou. Lidé často nedokážou rozlišit, co je pravda a co nikoliv. Je správné používat slova *dezinformace* a zavádět jejich potírání? v ČR se sáhlo k omezení „dezinformačních“ webů. Jaká je situace na Slovensku?

Obdobná ako v ČR. Postoje a názory ľudí na spoločensko-politickú realitu, ktoré sa rozchádzajú s tým, čo píšú a hlásajú režimistické médiá, sú na sociálnych sieťach sledované, kontrolované a cenzurované. Aj na Slovensku došlo k vypnutiu niektorých webov. Ľudia začínajú vnímať, že pravdou a informáciou disponuje len vládnuca moc, zatiaľ čo kritické, alternatívne, protivládne či protirežimné postoje a názory majú predstavovať len dezinformácie, fake news, konšpirácie a hoaxy. Niektorí ľudia si robia srandu, že vláde chýba už len »ministerstvo pravdy« alebo, že rozdiel medzi pravdou a konšpiráciou je len niekoľko týždňov či mesiacov.

Slovo začalo mať po roku 2000 znovu svoju váhu, režim sa už necíti tak silný ako predtým. Je preto nútený sledovať, kontrolovať, diskreditovať a postihovať názory a postoje, ktoré nie sú v súlade s hegemonistickou ideológiou vládnucej triedy. To dosvedčuje, že rozpory monopolistického kapitalizmu (imperializmu) sa v poslednej dobe stále viac zostrujú. Vyostrená situácia na medzinárodnej scéne sa odráža na lokálnej úrovni, v jednotlivých národných štátoch prehĺbením ostrakizácie iných ako oficiálnych postojov a hodnotení. Kampaň proti extrémizmu, dezinformáciám, konšpiráciám apod. nakoniec poukazuje k tomu, že v žiadnej všeobecnej slobode a demokracii nežijeme. Režim sa bojí, že táto jeho maska bude strhnutá, že príde o svoju legitimitu, k narušeniu ideologického *statusu quo*, ktoré môže viesť k preskupeniu síl v prospech

myšlienok antikapitalizmu, demokracie, mieru a skutočnej slobody.

V pozadí skutočnosti, že se média poslední roky podřizují zájmům politických stran, stojí patrně zájmy vysokého byznysu. Můžeme tvrdit, že se oligarchizovala. Souvisí to také s tím, že místo toho, aby přinášela objektivní informace, hledají v honbě za ziskem také senzace a skandály?

Média vyjadrujú záujmy kapitálu a jeho vlastníkov. Väčšinou sú v súkromnom vlastníctve, slúžia politickým a komerčným záujmom vládnucej kapitalistickej triedy a manipulácii. K ich oligarchizácii dochádzalo na Západe už v období pred druhou svetovou vojnou. Objektívne informácie neprinášajú. Áno, v snahe dosahovať čo najvyšší zisk sa bulvarizujú. Prinášajú rôzne senzácie, škandály, kauzy a drby: »...drbů je dost. Pobavíte publikum a rozpěníte politiky na obou stranách. Tak to má být, ne?« hovorí Arnold Hackl v seriály *Tricet případů majora Zemana*.

S kritikou preceňovania kvantitatívneho hodnotenia výsledkov výskumu sa v médiách tzv. hlavného prúdu nestretávame. Tieto »slušné« médiá podporujú komerčne a byrokraticky deformované koncepcie vedy, vzdelávania a ich inštitúcií. Spravidla sa tak deje v súvislosti s akreditáciami na univerzitách a v Slovenskej akadémii vied. Do úvahy berú len výsledky merania a porovnávanie vedeckého výkonu jednotlivých univerzít alebo ústavov AV, na základe ktorých sú potom pridelované alebo odoberané finančné prostriedky. To má byť hlavným kritériom kvality, nie prínos do jednotlivých disciplín v podobe spracovania konkrétneho vedeckého diela. Stretol som sa s prípadom, že riaditeľ jedného zo spoločenskovedných ústavov Slovenskej akadémie vied požadoval od denníka *SME* opravu potom, čo v takejto súvislosti tieto noviny zverejnili niektoré nepravdivé informácie a dehonestujúce vyjadrenia. Odozvy sa však nedočkal.

Sociální sítě jsou semenišťem nenávisti. Jsou často používána i opozicí proti tomu, kdo zrovna vyhrál volby. Někdy se tam objevují poměrně nechutné výroky, a autoři jsou skryti v anonymitě. Ovlivňují sociální sítě výsledky voleb, ale i samotnou volební kulturu?

Výsledky volieb ovplyvňujú sociálne siete len v malej miere. Rozhodujúcimi inštitúciami ovplyvňovania výsledku volieb sú agentúry pre výskum volebných preferencií, ktorých výsledky sú široko medializované. Určujú približnú percentuálnu podporu pre jednotlivé politické strany, oboznamujú verejnosť o pravdepodobnej voličskej podpore určenej politickej strany. A voliči sa pri svojej voľbe orientujú podľa dopredu známej podpory pre jednotlivé politické strany. Vyhráva spravidla ten, ktorému dajú tieto agentúry najviac percent.

Sociálne siete skôr ovplyvňujú volebnú kultúru. Stali sa miestom pre ideologický boj medzi stúpecami dvoch častí vládnucej kapitalistickej triedy: medzi národnou buržoáziou a reakčnou kompradorskou buržoáziou, ktorá zastupuje záujmy zahraničného kapitálu. Ich vzájomný zápas je na Slovensku pomerne ostrý, a to už od čias vlády Vladimíra Mečiara. Kompradori sa pritom identifikujú so »slušnými« obhajcami demokracie a slobody a svojich politických oponentov účelovo obviňujú z narušovania demokracie a demokratickej kultúry, zo šírenia tzv. konšpiračných teórií, dezinformácií, hoaxov, nenávistných prejavov, šikanovania alebo extrémizmu. Sú to však režimistické médiá, ktoré šíрили konšpiračné teórie o ovládaní Európskej únie »neomarxistami«, Slovenska »komunistami a eštébákmi«, o vlastnení chemických zbraní Irakom alebo o napojení vlády Róberta Fica na taliansku mafiu.

Na sociálnych sieťach sa stretávame aj so spochybňovaním alebo odmietaním vlády kapitálu, ktoré sa v oficiálnych médiách prirodzene nevyskytuje. A to je pozitívne.

Neoliberalizmus se stal politicky vlivným jakožto reakce na krize 70. A 80. let. Rozšíření politik spojených s neoliberalismem v USA, Británii a dalších západních zemích bylo vysvětlováno jejich domnělou účinností při řešení krizí a především pak jejich prospěšností pro vlastníky velkých firem a vysokopříjmové manažery. Realita byla, že začaly rychleji narůstat sociální nerovnosti. Jak tato věc zasahuje do života obyčejných lidí? Projevuje se tento koncept i u vás?

Prejavuje. Je zaujímavou skutočnosťou, že politika neoliberalizmu bola po páde socializmu v štátoch východnej Európy aplikovaná globálnou finančnou oligarchiou podľa vzoru fašistického Chile. Kapitál so svojou neoliberalnou buržoáznou politikou diktuje svoje podmienky nielen Slovensku, ale aj ďalším národným štátom a neberie pritom na seba žiadne funkcie zamerané na sociálny rozvoj obyvateľstva nehovoriac už o spoločenskej súdržnosti. A tak je trvalou charakteristikou súčasnosti neistota a nezaistenie pracovného života, kontinuálny tlak kompradorskej pravice na likvidáciu tzv. sociálneho štátu privatizáciou všetkého, čo je privatizovateľné, od infraštruktúry po verejné služby, čo pre ľudí zároveň znamená platené zdravotníctvo alebo školstvo. Podľa názoru slovenských odborov uplatňovanie neoliberalnej politiky na Slovensku ukázalo, že snahy o zvyšovanie konkurencieschopnosti prostredníctvom sociálnej deregulácie, znižovania práv zamestnancov a ich ochrany sú zo sociálneho hľadiska neprijateľné a ekonomicky neefektívne. Odpor k politike neoliberalizmu sa snaží klásť predovšetkým strana SMER-sociálna demokracia, ktorá je dnes hlavným politickým subjektom novej vláducej koalície strán národnej buržoázie.

Aktuální povaha kapitalismu více kontroluje vytváření znalostí

Ernesto Dominguéz Lopéz

Jan Klán: Levicovní intelektuálové, kteří musejí působit v současném neoliberálním a neokonzervativním systému v mnoha zemích, zejména v USA a Evropské unii, narážejí na různá úskalí a překážky. Jak se podle Vás odráží současný deformovaný akademický výzkum v deformované, komercializované společnosti v těchto zemích? Do jaké míry vztahy mezi lidmi ve veřejné sféře odpovídají kvalitě jejich vztahů v soukromé sféře?

Ernesto Dominguéz Lopéz: Povaha kapitalismu v jeho současné fázi předpokládá zvýšený zájem o kontrolu nad produkcí znalostí, neboť ty jsou rozhodujícím zdrojem hodnoty a strukturujícím faktorem globální politické ekonomie. Z toho vyplývá rostoucí účast soukromých společností (od korporací až po s.r.o.) na financování akademického výzkumu a tím i na určování témat, směrů a oborů výzkumu. Akademický výzkum je tak dnes v mnoha ohledech podmíněn tržní hodnotou, kterou mohou mít jeho výstupy, ať už přímo, nebo nepřímo. Rizikovější a dlouhodobější základní výzkum, práce, jehož cílem je ověřit předchozí výsledky, a rozsáhlé oblasti společenských a humanitních věd, postrádají ekonomickou motivaci a bývají podfinancovány. Některé studie prokázaly vliv soukromého financování na univerzitní výzkum, a to i v zemích se silným veřejným sektorem, jako je Finsko. Neoliberální názory, jejichž cílem bylo od 80. let snížit roli státu v řízení společnosti a ekonomiky, tento vývoj umožňovaly a do značné míry podporovaly, neboť vyžadovaly a do velké míry stále vyžadují také systémy hodnocení zaměřené spíše na kvantitu a „prodejné“ symboly prestiže než na kvalitu a relevanci výzkumu.

Je tu ještě druhý rozměr. Rozšíření neokonzervativních idejí – pod označením neokonzervatismus zahrnují širokou škálu perspektiv – způsobilo významné změny ve společenské a politické dynamice, které ovlivňují formální a neformální instituce regulující sociální chování. Ty sahají od vztahů mezi lidmi po politiku a legislativu, od sociálního chování jednotlivců po kontrolu a dohled. V tomto rámci existují akademičtí pracovníci; v tomto rámci existuje správa akademické práce. Profesní vztahy, veřejné interakce a soukromý život se tedy prolínají v rámci širší, komplexní struktury, v níž v současnosti dominuje kombinace neokonzervativních a neoliberalních postojů. Z toho vyplývá, že jde o systém dominantních ideologických předpokladů, které zavádějí určitou úroveň cenzury, ať už záměrně, nebo ne. Levicoví intelektuálové jsou v tomto kontextu téměř vylučováni nebo marginalizováni.

Jak je neoliberalní zaměření na zisk spojeno s byrokratickým aparátem? Jedním z příkladů je administrativní povinnost publikovat články v časopisech indexovaných v databázi *Web of Science*, kterou vlastní americká soukromá firma obchodovaná na newyorské burze, jež má velký zisk.

Zde mohu navázat na to, co jsem zmínil, totiž že neoliberalní perspektiva je rozšířená ve správních strukturách, které se řídí spíše modely ekonomické efektivnosti než ukazateli zaměřenými na kvalitu výzkumu. Existuje několik složek, které tvoří systém vzájemně závislých, vzájemně se posilujících částí. Na jedné straně jsou hlavní databáze s vydavateli, kteří usilují o zisk. Přesto jsou považovány za měřítka akademické excelence a dokonce stanovují metriky pro měření hodnoty vědecké práce na základě vlivu.

Na druhé straně akademická byrokracie hodnotí výsledky akademické práce na základě celkového počtu publikací ve „správných“ časopisech se správnými metrikami. Také financující orgány se těmito ukazateli řídí při udělování grantů

a financování projektů a při hodnocení práce výzkumných týmů a akademických pracovníků. Kromě toho velká část finančních prostředků proudí od firem a soukromých neziskových organizací, které fungují ve stejném systému a sdílejí kritéria s vydavateli a databázemi. Zisk tedy určuje chování hlavních činitelů v systému, čímž mnohostranně podmiňuje fungování byrokratického aparátu.

V současném systému v Evropské unii a USA je pro talentovaného, inovativního a pracovitého výzkumného pracovníka, který se aktivně a zodpovědně podílí na univerzitním a akademickém systému, obtížné se prosadit. Mladí výzkumní pracovníci a mladí vysokoškolští učitelé jsou často nedostatečně finančně ohodnoceni a mají pouze krátkodobé smlouvy. Jak se na tento kognitariát díváte?

Mladí výzkumní pracovníci a učitelé se tam při svém profesním rozvoji potýkají s velmi významnými překážkami, které začínají již v době jejich vysokoškolského studia, nebo dokonce ještě dříve, v závislosti na konkrétní zemi. Například v USA znamenají vysoké náklady na vysokoškolské vzdělání pro mnohé odrazující faktor, pro jiné potenciální celoživotní břemeno. To podkopává plný rozvoj intelektuálního potenciálu velké části každé kohorty. V jiných scénářích je méně obtížná tato první etapa jejich kariéry. Jakmile však vstoupí do postgraduálního a dokonce postdoktorského akademického života, musí často vyjít s malými stipendii nebo platy, s velmi vysokou mírou nejistoty, přičemž velkou část základní práce - výuku a výzkum - vykonávají pod velmi vysokým tlakem.

Výsledek je okamžitý: částečná nebo úplná ztráta talentů, kteří jdou na výnosnější a/nebo jistější pracovní místa, nebo se mladí lidé přímo vyhýbají vysoké škole, protože nenabízí dostatečnou jistotu. Navíc ti, kteří působí na akademické půdě, vidí, že jejich schopnost vytvářet znalosti je omezena časem stráveným podáváním žádostí o granty nebo vyjednáváním

smluv, místo aby se věnovali své práci. Nemluvě o psychické újmě, kterou to způsobuje, a o negativním dopadu na jejich vědeckou tvorbu.

Kde si mají akademičtí pracovníci zajistit plat, než získají práci na plný úvazek s trvalou smlouvou? Práci v McDonaldu a prostřednictvím krátkodobých grantů?

V současném kontextu zní odpověď: kdekoli mohou. Systém je pokřiven tak, že nejistota a omezený příjem nutí mladé vědce pracovat na částečný úvazek a/nebo lovit krátkodobé granty. To je velmi špatný systém, protože postihuje tyto mladé vědce často v produktivnější části jejich kariéry a určitě v kritickém bodě jejich vývoje. Je to také velmi nespravedlivé.

Tato situace navíc znamená značnou míru nerovnosti zakotvenou v samotné struktuře profese. Nikoliv přiměřené rozdíly odvozené od shromážděných zkušeností a zásluh, ale hluboce nerovné podmínky jen velmi slabě související se skutečným talentem, pracovní etikou a výsledky. Z toho také vyplývá, že ti, kteří mají dostatečnou podporu v sociálních konexích, což je vždy jen malá podmnožina akademického světa, mají od samého počátku své kariéry lepší předpoklady k tomu, aby dosáhli na stálé smlouvy a vybudovali si potřebnou reputaci.

Z hlediska vašeho výkladu, pokud se akademikovi nějakým způsobem podaří nakonec získat smlouvu na dobu určitou, má už pak vyhráno? Ptám se proto, že v těchto letech existuje spousta explicitní či skryté cenzury. Například nedávno byly vyhozeny dokonce dvě rektorky prestižních amerických univerzít.

Na tuto otázku je těžké odpovědět jednoduše, nebo přesněji řečeno, odpovědět na ni jen jedním, přímým způsobem. Na jedné straně je možné říct, že akademik, který dosáhne na honorovanou pozici, jistým způsobem vyhrál, pokud budeme jeho kariérní cestu považovat za soutěž s ostatními aspiranty

a proti poměrně vyrovnaným negativním šancím, alespoň v mnoha případech.

Na druhé straně to však není definitivní, respektive nemusí být definitivní. Na akademickou půdu je totiž vyvíjen zvýšený tlak, který se rovná míře cenzury, jež je v rozporu s proklamovanou akademickou svobodou, přinejmenším pokud jde o některá zvláště polemická témata, která jsou v hledáčku politických sil a elit. Také se objevuje kritika údajné nespravedlnosti systému smluv na dobu neurčitou, někdy chápaného jako zlatá vstupenka. V důsledku toho se tyto smlouvy stávají méně jistými a pozice v akademických institucích jsou otevřeny větší kontrole, což samo o sobě není špatné, ale může to být využito a bylo to využito k méně spravedlivým účelům.

Je obtížné poukázat na „pochybení“ na akademickém pracovišti a obhájit je? Veřejně upozornit na existenci šikany, tj. stát se whistleblowerem.

Sice mám zkušenost z USA a Evropy, ale takové situace jsem nezažil a nemám o tom příliš velké poznatky. Být whistleblowerem je však vždy obtížné, zejména pokud pracujete v profesním orgánu v akademické sféře. Co je však důležitější, vzhledem k tomu, že kariérní úspěch je do značné míry závislý na hodnocení ze strany institucionálních orgánů a podpoře ze strany byrokratických struktur, jeví se to jako značné riziko.

V etických kodexech univerzit se často pokrytecky odkazuje na morálku a odsuzuje se špatné chování, ale praxe je často jiná. Kde vidíte největší problémy?

Nejvíce problémů zahrnuje různé formy zneužívání moci, od trestání studenta za jakýkoli konflikt s jeho školitelem, přes přivlastňování si práce studentů a mladších vědeckých pracovníků – často na základě krátkodobých smluv – bez udání zásluh. To souvisí s kvantitativně-webometrickým systémem hodnocení používaným při výběrových řízeních na pracovní

místa a financování, což funguje dvojím způsobem: jednak vytváří pobídky k takovému chování, jednak odrazuje postižené strany od toho, aby jednaly. Také tyto způsoby jsou často přijímány jako normální způsoby v akademickém prostředí, což by nikdy neměly být.

Výsledky jsou také někdy, v sociálních vědách dokonce často, překrucovány tak, aby odpovídaly převážně ideologicky založeným požadavkům. S tím velmi souvisí odmítání textů posílaných vědci na publikování a nerovný přístup k akademickým pracovníkům na základě ideologických předsudků, etnické příslušnosti a země či regionu původu. To znamená mechanismus reprodukce existujících dominantních paradigmat, a ne výzvu a neustálé komplexní zkoumání, kterým má vědecká práce být.

Tyto typy chování mají své koreláty ve výuce a zacházení se studenty. Na jedné straně jsou historické výklady a přístupy používané v různých společenských vědách a vyučované ve třídách do značné míry západocentrické a často je v nich jen málo prostoru pro jakoukoli jinou perspektivu, a to nikoli z důvodu řádného zohlednění zásluh, ale spíše z důvodu předsudků nebo prosté neznalosti. V některých prostředích jsou také studenti odrazováni od zapojování se do diskusí s vyučujícími, což omezuje jejich rozvoj.

Je možné říci: Tam, kam momentálně fouká politický vládní vítr, tam jde novinářský, státní byrokratický, grantový a akademický hlavní proud?

V tomto vyjádření je velmi formulováno jádro pravdy. Akademický hlavní proud je součástí mnohem širšího dominantního výkladu v daném čase a společenském kontextu. To znamená, že vědecká paradigmata, etika, formy organizace a fungování se řídí podobnými strukturálními zábranami, a vytvářejí tak synergii. Navíc, jelikož jsou administrátoři, hodnotitelé a akademické podmínky zakotveny v celkové

mocenské struktury, mohou působit jako kanály politického vlivu na akademickou obec. Tvorba grantů je přitom součástí akademického světa v jeho současné prezentaci, takže jde ruku v ruce a pohání hlavní proud.

Veřejné mínění, jak je do značné míry vytvářeno novináři a různými médii, je legitimizačním faktorem jak pro akademickou práci, tak pro akademický diskurz, a ze stejného důvodu i potenciální delegitimační silou.

Klíčové však je, že všechny tyto strukturální faktory jsou hluboce provázány s mocenskou strukturou každé společnosti. Cirkulace moci a rozhodování jako takové jsou klíčovými silami při utváření a fungování konsensu, a to prostřednictvím formálních mechanismů, ale také za použití neformalizovaných, a dokonce i nelegálních prostředků.

Přesto existují určité výhrady, neboť synchronizace nemusí být nutně dokonalá. Existuje prostor pro rozpojení, a tedy i rozpory. Ten může mít podobu mocenských bojů mezi různými aktéry systému, zejména pokud různost pramenů ze zásadních politických změn.

Co tedy dělat, existuje cesta ven z této pasti? Jak dnes zlepšit akademickou sféru a masmédiá na Západě?

Východisko z této situace spočívá v kompletním přebudování akademických struktur a mechanismů jejich financování. Na jedné straně by to znamenalo vyloučení přímého soukromého financování a jeho nahrazení financováním veřejným. Mělo by dojít k rozdělení zdrojů, které by poskytovalo základní úroveň podpory všem odvětvím a oborům, jež by mohly být doplněny prostředky na konkrétní projekty, které by měly být přidělovány rozhodovacími orgány s vysokou mírou transparentnosti, na základě demokratické diskuse a poradenství externích konzultantů s odbornými znalostmi, ale bez vztahu k zúčastněným akademikům. Měl by se rozšířit systém pracovních míst, která mají systém stupnice pro povyšování, ale

neměla by se spoléhat na smlouvy na dobu určitou pro většinu potřebných pracovních sil, čímž by se zvýšila úroveň jistoty a upřednostnilo soustředění času a energie na vytváření znalostí. Mělo by existovat účinné plánování a následná nabídka nástupních míst pro nově vystudované pracovníky a jasné kariérní postupy.

Pokud jde o masmédiá, je cesta poměrně přímočará: jsou potřeba veřejnoprávní sdělovací prostředky s důrazem na spolehlivé informace a hloubkovou analýzu a bez přídavků či jiné formy nepřímé kontroly. To, stejně jako předchozí myšlenky, vyžaduje důležitá politická rozhodnutí, včetně významných politických změn, které by následně změnily politickou ekonomii akademické obce a médií.

Intelektuálové a intelektuální produkce v dnešní době

Arne Kušej a Ivana Maričić

Jan Klán: v čem vidíte úskalí a překážky pro levicové intelektuály, kteří musejí přežít a jednat v současném neoliberalním a neokonzervativním systému v mnoha zemích?

Arne Kušej a Ivana Maričić: Samotné společenské postavení (levicových) intelektuálů může být problematické, náchylné k idealistickým iluzím i individualistickým, oportunistickým a elitářským tendencím, které jsou podporovány maloburžoazním vzděláváním a akademickými institucemi. Pokud není sociální postavení (levicových) intelektuálů v rámci třídní společnosti náležitě analyzováno a kritizováno, je snadné těmto iluzím a tendencím podlehnout a ztratit ze zřetele, co „intelektuální práce“ v mnoha svých podobách v daném společenském systému vlastně dělá. Prvním a pravděpodobně nejzásadnějším úskalím levicových intelektuálů je tedy nedostatečná reflexivita; neschopnost řádně reflektovat vlastní postavení v rámci současného kapitalismu.

Jak podle vás současný deformovaný výzkum odráží deformovanou, komercionalizovanou společnost? Odpovídají vztahy jednotlivců k druhým ve veřejné sféře stále více kvalitě jejich vztahů v soukromé sféře?

Abychom pochopili společenské síly, které řídí výzkum, musíme nejprve pochopit, že akademičtí pracovníci mají své vlastní specializované formy akumulace a konkurence, které nejsou zcela totožné s akumulací ekonomického kapitálu. Akumulace i konkurence akademických pracovníků jsou strukturovány tím, co sociolog Pierre Bordieu označil jako

symbolický, sociální a kulturní kapitál, přičemž symbolickým kapitálem je nahromaděná akademická prestiž, sociálním kapitálem jsou nahromaděné akademické kontakty a partnerství a kulturním kapitálem jsou nahromaděné znalosti, dovednosti a intelektuální produkty. Přesto, pokud uvedeme, že akademická sféra je zasazena do širšího kapitalistického způsobu výroby, je zřejmé, že akademické vztahy a tržní vztahy sdílejí určitá pravidla společenské hry - akademická sféra nejenže podporuje jakýsi kapitalistický „majetnický individualismus“ ve své vlastní sféře, kdy podnikaví jedinci soupeří o privilegované pozice a prestiž, ale je také stále více poměřována standardy kvantifikované „produktivity“ a dokonce finanční ziskovosti, kterými se řídí kapitalismus jako celek. To vede k přeceňování kvantity a k přístupu k výzkumu a psaní, který často produkci znalostí spíše brání, než aby ji usnadňoval.

Jak je neoliberální zaměření na zisk spojeno s byrokratickým aparátem? Jedním z příkladů je administrativní požadavek na publikování článků v časopisech indexovaných v databázi *Web of Science*, kterou vlastní americká soukromá firma obchodovaná na newyorské burze, jež má velký zisk.

Může se zdát zvláštní myslet si, že z něčeho takového, jako je publikování článků v časopisech, mohou plynout obrovské zisky, ale komodifikace a ziskovost vědeckého publikování jsou dobře známé skutečnosti, které přímo souvisejí s tím, jak je výzkum financován a řízen. Databáze *Web of Science*, která se používá k měření vlivu článků prostřednictvím citačních indexů (což je metrika, která může ovlivnit schopnost výzkumných pracovníků získávat finanční prostředky, dosahovat pozic na univerzitách a publikovat v prestižních časopisech), je totiž vlastněna veřejně obchodovanou společností Clarivate. Je to jeden z novějších příkladů společností, které profitují z vědeckého publikování.

Starším a známým příkladem je veřejně obchodovaná společnost RELX (dříve známá jako Reed Elsevier), která se stala jedním z velkých korporátních monopolů v oblasti vědeckého publikování, když v 90. letech 20. století koupila vydavatelský gigant Pergamont. V 21. století není RELX o mnoho víc než soukromý vlastník obzvláště rozsáhlé databáze. V podstatě prodává vědecké produkty (články) zpět vědcům, kteří je (kolektivně) vytvořili, a účtuje si přemrštěné částky za institucionální přístup k vědeckým poznatkům. Z tohoto důvodu se stala předmětem všeobecného rozhořčení jako parazitický „rentiér“ a nepřítel „open access“ („otevřený přístup“).

Je však třeba vidět také roli společností, jako je RELX nebo Pergamont, při rozvoji přístupu k výzkumu a akademické správě, který se objevil v druhé polovině minulého století, a to ve stylu „publish or perish“ („publikuj, nebo zhyň“). Tyto společnosti nejen přímo profitovaly ze zvýšené produktivity při produkci článků a z rozšíření prestižních vědeckých časopisů, ale hrály důležitou roli při (pře)formulování kritérií akademického úspěchu. K vnesení patřičného světla do těchto otázek by bylo zapotřebí podrobné historické studie měnícího se vztahu mezi konkrétními očekáváními vydavatelů orientovaných na zisk a organizací vědeckého výzkumu.

V současném systému je pro talentovaného, inovativního a pracovitého výzkumného pracovníka, který je aktivním a zodpovědným účastníkem univerzitního a akademického systému, obtížné se prosadit. Výzkumní pracovníci a vysokoškolští učitelé jsou často nedostatečně finančně ohodnoceni a mají pouze krátkodobé smlouvy, zejména ti, kteří jsou mladí a někdy patří ke střední generaci. Jak se díváte na tento kognitariát?

V akademické sféře je rozšířeno romantické přesvědčení, že v ní meritokracie bezchybně funguje. Není tomu tak. Výzkumné instituce jsou podniky jako každé jiné; každé oddělení obvykle zastupuje vedoucí výzkumné skupiny, který se účastní

konferencí a zasazuje se o další financování. Navzdory neustálému přikyvování vědeckému pokroku jsou „inovativní“ výzkumné přístupy – ať už to znamená cokoli – považovány za riskantní snahy, které by mohly ohrozit celou výzkumnou skupinu. Vzhledem k těmto okolnostem je často rozumnější zachovat ve výzkumu status quo a zaměřit se na zavedené a výnosné obory než financovat potenciálně katastrofální projekty.

Je ironií, že nejméně odměňovaní „intelektuální pracovníci“ se často nejvíce věnují studiu a výzkumu, protože jejich nadřizení, zaměstnaní lobbují za finanční prostředky a prezentacemi na konferencích, mají na skutečný výzkum málo času nebo vůbec žádný. Jako nejnižší příčky v hierarchii výzkumu jsou však (mladí) výzkumní pracovníci vzhledem k přebytku kandidátů na trhu práce snadno nahraditelní. To v kombinaci s tlakem shora dolů podporuje konkurenci mezi kolegy a často vede k nepřátelskému, až násilnému pracovnímu prostředí – jakési akademické „válce všech proti všem“.

Pokud se akademickému pracovníkovi nakonec podaří získat smlouvu na dobu neurčitou (tenure-track), má tím pádem už vyhráno?

Získání smlouvy na pozici tenure-track sice může být například pro vědce matku velkou pýchou a může mu zajistit finanční stabilitu, ale v tomto ohledu není vyhráno, zejména ze socialistického hlediska. Riskujeme, že to bude znít staromódně, ale důraz by měl být – alespoň pokud jde o marxistický sociální výzkum - kladen na roli vědy v (kolektivním) třídním boji, na zapojení intelektuální práce do boje proti kapitalismu mimo akademickou sféru, nikoli na jednotlivce, kteří dosahují privilegovaných akademických pozic. Maloměšťácké myšlení se může proti tomuto pojetí bouřit a trvat na tom, že integrace do akademických institucí je nezbytná, ale maloměšťácké tendence by socialisté měli odmítat a stavět se proti nim. I když je obtížné oddělit přírodní vědy od

nákladných akademických projektů, sociální výzkum může – a asi by v dnešní situaci měl – usilovat o existenci mimo hranice stabilních akademických kariér.

Je dnes možné říci: Tam, kam vane momentální politický vládní vítr, tam se ubírá státní byrokratický, grantový a akademický hlavní proud?

Vzhledem k tomu, že vlády bývají jedním z nejdůležitějších zdrojů financování výzkumu (jak v přírodních, tak v humanitních a společenských vědách), je to nesporná, i když triviální pravda: akademický mainstream bude tíhnout k určitým privilegovaným tématům a bude mít tendenci – v každém případě – prezentovat svůj vlastní výzkum způsobem, který má větší šanci přilákat financování, tj. jako užitečný, použitelný nebo společensky významný v tom či onom ohledu. Bylo by fascinující studovat i opačnou, méně zjevnou tendenci: jak akademici prosazují své vlastní (někdy zcela nesmyslné) zájmy při žádostech o granty, jak celé oblasti výzkumu nebo myšlenkové školy či teorie – i když jsou neužitečné nebo odporují „momentálnímu větru“ – mohou být finančně podporovány jen díky tomu, že vědí, jak procházet byrokratickými procesy a jak se správně prodávat.

Neoliberalismus postihl Indii touž měrou jako Západ

Kanchan Sarker

Daniel Veselý: Existují nějaká neoliberální specifika indického vzdělávacího procesu, která se liší od neoliberálních deformací ve vzdělávání na Západě? Nebo lze známá neoliberální dogmata v této oblasti považovat za univerzální?

Kanchan Sarker: Nemyslím si, že by se nějak lišily, přestože privatizace veřejného prostoru v Indii začala později než na Západě. Můžeme konstatovat, že školní osnovy v Indii následují americký model. Je důležité si uvědomit, že za posledních 20 let bylo více než 70 procent nových veřejných školních institucí privatizováno. Školné na vysokých školách je vysoké, ale v zásadě lze konstatovat, že Indie se v tomto ohledu od Západu příliš neliší.

Můžete rozvést, proč se neoliberální specifika indického vzdělávacího procesu zásadně neliší od neoliberálních deformací ve vzdělávání na Západě?

Vysokoškolské vzdělávání v Indii by na papíře mělo být všeobecné přístupné, kvalitní a mělo by podporovat společenské hodnoty. Nicméně ve skutečnosti se jeho dostupnost snižuje. Zápis ke studiu na vysoké školy v současnosti činí 29 procent. Více než 66 procent studentů se hlásí na soukromé instituce, přičemž poplatky za studium jsou na zemi jako je Indie dost vysoké, jak už jsem uvedl. Prohlubující se rozdíl mezi zápisem ke studiu na státních a soukromých univerzitách lze vysledovat hlavně v průběhu neoliberálního období. Je ale třeba podotknout, že kvalita soukromého vysokoškolského vzdělávání

v Indii není obecně vůbec dobrá, ta se týká jen malého počtu soukromých univerzit.

Jo možné konstatovat, že se tyto neoliberální deformace týkají všech aspektů veřejné sféry? Či snad existují nějaká indická specifika?

Neoliberální deformace se dozajista týkají všech aspektů veřejné sféry. V Indii je kupříkladu nyní velmi populární zkreslování historie. Vše prakticky začalo s nástupem Módího vlády. Překrucování historie se přirozeně pojí s překrucováním faktů, a to v souladu s ideologií extrémistické Módího vlády. Sám premiér Naréndra Módí je velmi zručný komunikátor a demagog; v podstatě lze ještě nehorázněji než Donald Trump. Módí chce světu představit značně pokroucenou indickou identitu: příkladně světu říká, že Indie je matkou demokracií, jako by to snad byla jeho zásluha. On je ale hrobařem indické demokracie.

Vyšší vzdělávání v Indii podporuje ducha sekularismu. Módího vláda se však ubírá opačným směrem. Je to pouze neoliberalismus, který ohrožuje tento pilíř vysokého školství v Indii, nebo lze vysledovat i jiné důvody?

Je naprosto zjevné, že Módího neoliberální vláda změnila všechno od základního vzdělávání po vysoké školství. Módího vláda prakticky selhala ve všech směrech, snad vyjma investic do infrastruktury, zejména dopravní. Aby Módího vláda mohla vyhrát volby, musí se opírat o hinduistické hlasy, takže zde můžeme sledovat patrný odklon od sekularismu. Módí a spol. se mezitím snaží privatizovat veškeré veřejné statky. Nicméně jeho strategie konsolidace hinduistického elektorátu apelováním na jejich svébytnost a práva s neoliberálními praktikami přímo nesouvisí, pouze se doplňuje. Musíme si uvědomit, že v Indii je 80 procent populace hinduistického vyznání, takže současná vláda musí mít tuto klíčovou voličskou základnu na své straně.

Současná globální dynamika směřuje k multipolárnímu světu. Indie je předním členem BRICS. Myslíte si, že tento trend povede k oslabení orgánů, jako je WTO, a k žádoucímu odklonu vzdělávání a výzkumu od komodifikace a komercializace?

Nedomnívám se, že BRICS je v této chvíli příliš vlivná organizace. Přestože je Indie členem tohoto sdružení, v této chvíli Módího vláda spíše tíhne k politice Spojených států. Věci komplikují také do historie sahající problematické vztahy mezi indickými a pákistánskými vládami. Je zajímavé, že obě strany se dlouho potřebovaly z propagandistického hlediska, aby si každá na domácí půdě upevnila vlastní moc. Pákistán však v současnosti není příliš silnou zemí. Takže Módího vláda potřebuje dalšího nepřitele, ať už reálného, či nikoliv. Opět hovoříme o strategii spočívající v populistických slibech, aby zvítězila ve všeobecných volbách. Taktéž vztahy mezi Indií a Čínou nejsou ideální, jsou jednoduše komplikované. Vzhledem ke složitým vztahům mezi dnešní Čínou a Indií se nedomnívám, že by BRICS mohla nahradit WTO – alespoň v blízké budoucnosti.

Pokud byl vzdělávací proces před nástupem neoliberální éry de facto záležitostí státu či národa, nehrozilo tehdy, že takto pojaté vzdělávání bude podléhat například škodlivým národním mýtům?

Rád bych zdůraznil, že neoliberální epocha nezačala s Módího vládou; byla zahájena už před několika dekadami. Ostatně podobně jako jinde na světě. Národní mytologie začala v Indii upadat právě s nástupem neoliberálních vlád. Nicméně národní mýty jsou nejvíce upozaďovány nyní za vlády Naréndry Módího.

V Indii existují značné rozdíly v poměru počtu studentů k počtu obyvatel v jednotlivých regionech, provinciích, stejně jako rozdíly mezi zemědělskými a městskými oblastmi

a mezi muži a ženami, sociálními skupinami nebo chudými a bohatými. To je v rozporu s jedním z cílů vysokoškolského vzdělávání v Indii – rovností. Lze tuto propast účinně překlenout? Pokud ano, jakým způsobem?

Ne, to není možné. Ten rozdíl je zcela implicitní. Jak už jsem řekl, více než 70 procent indických institucí bylo zprivatizováno. Ve školství se platí obrovské poplatky. Chudých lidí a zástupců nejhudších kast, třeba studentů z kmenové komunity, kteří chtějí absolvovat školní docházku, je značné množství. Není tedy sporu o tom, že tu existuje propast mezi těmi, kteří si mohou vzdělávání dovolit, a těmi, kteří nemohou. Nejenže se tato propast zvětšuje, upadá zároveň i úroveň vzdělávání. To ale neznamená, že většina soukromých vysokých škol je lepších než veřejné univerzity, z nichž některé jsou velmi slavné. Avšak kvalitní vzdělávání je nedostupné pro stále více nemajetných Indů. V univerzitním prostředí panuje autoritářská atmosféra: v minulém roce museli dva věhlasní profesori rezignovat kvůli kritice Módího vlády. Takže i k těmto incidentům dochází v „největší demokracii“ na světě.

Lze v současné politické situaci v Indii překonat do očí bijící rozdíly v přístupu k vysokoškolskému vzdělání, i když se Indie stává klíčovou zemí v nově vznikajícím multipolárním světě?

Nedomnívám se, že by k tomu mohlo dojít. Ovšem jednou z pozitivních věcí, kterou lze zdůraznit, je skutečnost, že do vyšších škol se hlásí více žen než dříve. Nyní na těchto školách tvoří ženy zhruba 40 procent studujících. Ale tento pozitivní aspekt indického vzdělávacího procesu narušuje kastovní systém. A opakuji, že přístup ke kvalitnímu vzdělávání podkopává i financializace veřejných statků. A bohužel se tomu v současné době nedá efektivně zabránit. Naopak se obávám, že dynamika vývoje směřuje k ještě větší financializaci a privatizaci ve školské sféře, kde se budou vybírat nehorázné

poplatky, a propast mezi majetnými a chudými bude ještě mnohem hlubší, než je tomu nyní.

Proč se ignoruje africká zkušenost a vědění?

Albert Kasanda

Daniel Veselý: Proč se ignoruje africká zkušenost a vědění?

Albert Kasanda: Žijeme v éře triumfu neoliberalismu. Tato ideologie v sobě nese soubor protikladů, které staví například svobodu výzkumu proti cenzuře, rozvoj trhu proti společenskému a lidskému naplnění, individuální zisk proti blahu všech, konzumerismus proti ekologické deregulaci, technologický pokrok nebo umělou inteligenci (AI) proti lidskosti. Tato divergence hluboce ovlivňuje vývoj výzkumu z kvalitativního i kvantitativního hlediska. I když je třeba uznat, že drastické snížení rozpočtu na výzkum znemožňuje jeho rozvoj, je třeba také poznamenat, že cenzura do jisté míry představuje riziko omezení samotných výzkumníků. Výstižný úvod k naší knize *k nové vědecké éře*, který napsali editoři Emil Višňovský a Marek Hrubec, toto riziko zřetelně shrnuje. Ukazuje také na nový horizont výzkumného rámce, který eliminací vyvolaných překážek podporuje kreativitu badatelů. Obava o nový kontext výzkumu, který by byl inkluzivní, otevřený a dobře financovaný, představuje pojítka mezi příspěvky zkoumanými v knize.

Můj vlastní příspěvek *Marginalizace nezápadních epistemologií* je součástí oddílu knihy věnovaného výzkumu v nezápadním světě. Upozorňuje na kontext výzkumu, který je jen málo zohledňován a oceňován. Mnoho lidí stojí na předsudcích a stereotypch zděděných po myslitelích osmnáctého a devatenáctého století a z kontextu otrokářství i kolonizace, a považuje nezápadní svět, zejména Afriku, za

necivilizovaný. Jak to vylíčil Achille Mbembe ve svém slavném díle *Kritika černého rozumu*, Afrika je vnímána jako země, která se vyznačuje deficitem. Je to svět nedostatků a nedostatku estetiky; vědění; ekonomiky; lidskosti a vědeckého ducha. Stojím-li na V. Y. Mudimbem, mohu toto vnímání nezápadního světa shrnout do pojmů koloniální knihovny. Představa koloniální knihovny se nevztahuje k žádné budově ani k žádnému fyzickému prostoru. Tento výraz je abstrakcí odkazující na obrovský soubor textů a systém reprezentací, které po staletí vynalézaly a stále vynalézají Afriku jako paradigma odlišnosti a alterity.

Nejen v souvislosti s proticovidovými opatřeními ve světě píšete, že řada afrických myslitelů kritizovala dominanci západního paradigmatu produkce vědění. Co konkrétně tyto myslitelé kritizovali v souvislosti s uplatňováním proticovidových opatření v afrických zemích?

Boj proti pandemii posloužil jako ukázkový příklad k odsouzení určitých chybných funkcí ve sféře výzkumu a produkce znalostí. Pokud jde o nezápadní svět a zejména Afriku, tato analýza poukazuje na zanedbávání jiných forem vědění a lidských zkušeností v boji proti krizi pandemie ve prospěch výhradně západního kánonu. Tato analýza přesahuje kontext pandemie a zabývá se monokulturním způsobem provádění výzkumu, neboť je ignorována pluralita způsobů myšlení a produkce znalostí, které charakterizují lidstvo.

Afričtí myslitelé, mezi něž patří Paulin Hountondji, Achille Mbembe a Ngũgĩ wa Thiong'o, abychom zmínili alespoň některé, tento stav výzkumu týkajícího se Afriky neustále odsuzovali. Za zmínku stojí i myslitelé z perspektivy globálního Jihu, jako například Boaventura de Sousa Santos se svým konceptem *Ekologie vědění*.

Domníváte se, že za ignorování afrických hlasů na globální úrovni může pouze nedostatek uceleného

teoretického rámce a pevných institucí, nebo jsou za tím i jiné faktory, jako například neokoloniální myšlení a rasismus?

Ve skutečnosti je na vědění produkované v Africe i na globálním Jihu obecně často nahlíženo jako na vědění vykazující deficit. Bez ohledu na svou relevanci je tento druh vědění označován za vědění druhé kategorie. Západní kolegové a výzkumné instituce se k africkým výzkumníkům a výzkumníkům z globálního Jihu chovají povýšeně. Takový postoj nevzniká ex nihilo. Má hluboké historické a ideologické kořeny.

Za prvé je třeba připomenout zakladatelské krédo modernity, ztělesněné mysliteli, jako byli René Descartes v knize *Le Discours de la méthode* (1637) a Francis Bacon v *Novum organum* (1620), které vnucovalo rozum jako jediný platný způsob produkce vědění a přístupu k němu. Stojíc na takovém principu, byla jakákoli jiná forma produkce vědění z tohoto paradigmatu uznána. Následně byly diskvalifikovány i africké epistemologie, protože byly považovány za neopírající se o rozum. K opomíjení afrických epistemologií a nezápadního vědění navíc přispěly i rasistické diskurzy vzniklé kolem osmnáctého a devatenáctého století včetně následných pseudovědeckých teorií hierarchizujících člověka.

Na určitém místě mohu hovořit o rasismu osvícenství, neboť rozum byl využíván k ospravedlnění řady rasistických předsudků a rozvoji teorií hlásajících méněcennost určitých kategorií lidských bytostí. Jednou z nejreprezentativnějších postav tohoto myšlenkového proudu je francouzský myslitel markýz de Gobineau. Kolonizace, zejména prostřednictvím tzv. civilizační mise, rovněž přispěla k marginalizaci nezápadních způsobů produkce vědění.

Jak jsem již evokoval, mnoho afrických a afrikanistických vědců volá po uznání a rehabilitaci afrických epistemologií.

Týkalo se to myslitelů, jako byli Cheik Anta Diop, Ngugi wa Thion'go, Paulin Hountondji a Achille Mbembe, abychom jmenovali alespoň některé. Tyto hlasy jsou rozptýlené a africké politické vedení je v tomto ohledu stále opatrné. Nedostatečná autonomie, a především nedostatek významných finančních prostředků představuje v tomto ohledu rovněž skutečný handicap.

Chaoticky uplatňovaná proticovidová opatření na Západě vedla ke značnému počtu úmrtí na infekci, zejména ve Velké Británii a USA. Považujete to za slabinu či selhání univerzalistických předpokladů zdůrazňovaných Západem a otevírá to zároveň prostor pro ignorované epistemologie, a to i v případě příští pandemie?

V panice po vzniku pandemie se každý a každá země snažila chránit, jak nejlépe mohla, s využitím dostupných zdrojů. Mezitím vědci v oblasti epidemiologie a příbuzných oborů usilovně pracovali na identifikaci viru a nalezení účinných způsobů, jak pandemii zastavit.

Opatření přijatá světovým zdravotnickým úřadem i předními světovými mocnostmi směřovala ke stejnému cíli. Je však třeba poznamenat, že životní podmínky lidí nejsou totožné. Něco, co může být prospěšné na severním pólu, například oblečení vhodné do hlubokého chladu, nemá stejný význam pro lidi žijící v horkých zemích. Myšlenka vnutit všem stejná opatření bez ohledu na jejich specifický kontext a životní podmínky se tak mění ve formu esencionalizace, ignorace nebo přehlížení rozdílů. A to je naše kritika globálního vedení v oblasti zdraví.

V boji proti pandemii dostala Afrika ve srovnání například s Evropou nebo Spojenými státy malé množství vakcín. Navzdory původním katastrofickým prognózám založeným na nedostatku účinné zdravotnické infrastruktury je tento kontinent jedním z regionů světa, který pandemii odolal lépe. Tato paradoxní zkušenost umožňuje vyvážit opatření a léčbu

doporučovanou vedením Světové zdravotnické organizace. Při oceňování přínosu moderní vědy k zastavení pandemie na celosvětové úrovni je důležité mít na paměti nejen rozdíl týkající se životních podmínek, ale také možnosti jiných forem poznání. Ne všichni Afričané se nechali proti pandemii očkovat, ale mnozí z nich se při řešení krize spoléhali na domorodou léčbu. Přestože se jim vysmívali a obviňovali je z iracionality, pomohly tyto prostředky, které nejsou schváleny Světovým zdravotnickým úřadem, mnoha lidem krizi přežít. Madagaskar je v tomto ohledu poučným případem.

Jaká proticovidová opatření navrhli afričtí výzkumníci s ohledem na africké realie? Africký kontinent se s pandemií vypořádal poměrně solidně, na rozdíl od USA a Evropy.

Je zřejmé, že vypuknutí pandemie vyvolalo ve světě rozsáhlou paniku. Jak upozornila Arundhati Royová, nikdo už nevěděl, jak se chovat a komu věřit. Všichni byli podezřívaví vůči všem ostatním. Všichni jsme se stali jakýmsi čarodějovými učedníky.

V důsledku toho se africké vlády řídily doporučeními, která stanovila Světová zdravotnická organizace (WHO), včetně uzavírání budov, nošení roušek, dodržování bezpečného odstupu a hygieny. Zatímco opatření týkající se hygieny byla úspěšná, ostatní byla jen stěží použitelná, protože neodpovídala místní a každodenní realitě. Naopak, lidé se spoléhali na své tradiční lékařské postupy a kodexy, které je třeba více rozvinout a rozšířit. Vědci v oblasti filosofie a sociálních věd kladou důraz na zachování sociálních vazeb a kulturního dědictví, protože pro ně boj proti pandemii – stejně jako proti všem druhům nemocí – není pouze lékařskou záležitostí, ale zahrnuje také kulturu a sociální a politické struktury.

Inspirovali se západní vědci (epidemiologové, virologové, sociologové atd.) relativně úspěšnou africkou zkušeností s pandemií covidu?

Myslím, že boj proti jakékoli pandemii nelze považovat za osamocený akt. Takový boj by měl být aktem solidarity lidských bytostí na obranu života a měl by být založen na sdílení znalostí a zkušeností. To by mělo fungovat v obou směrech. Afrika zažila ve své historii řadu epidemických krizí. Tomuto kontinentu se dostalo poměrně velké podpory ze strany západního světa, pokud jde o identifikaci virů nebo jejich příčin epidemií, stejně jako pokud jde o moderní a vhodnou léčbu. Totéž platí pro Západ a další regiony po celém světě. Podstatné je sjednotit síly, které jsou příznivé pro lidský život, a to nad rámec našich rozdílů. Obávám se, jak je ještě dříve upřesnit, co přesně se západní vědci naučili z afrického boje pandemie, zejména v současném kontextu asymetrického mocenského vztahu mezi západním světem a globálním Jihem, včetně všech předsudků, které jsem již evokoval. Pokud lze na základě této zkušenosti na něco poukázat, mohu prozatím zmínit odolnost jako způsob myšlení afrických komunit, které věří ve svou budoucnost a bojují o život navzdory chudobě a nedostatku vhodné infrastruktury a technologií.

Vnímáte rozdíly – nebo naopak styčné body – v neochotě očkovat se proti covidu na Západě, která byla často založena na iracionálních nesmyslech, a v neochotě očkovat v Africe, která brala v úvahu legitimní obranu proti vládnoucímu řádu?

Nejprve musím uznat, že vakcína je revolučním lékařským postupem v boji proti různým epidemiím. Jako taková je založena na principu prevence zla zlem, a to očkovaním původce nemoci do zdravého organismu za účelem posílení imunity.

Navzdory pokroku, kterého bylo dosaženo, zůstal tento princip zdrojem četných a palčivých debat. Zkrátme si dlouhý příběh. Například v osmnáctém století byl odpor k této lékařské novince založen na morálním smýšlení, že očkování je ještě větší zlo a že je špatné chtít léčit zlo zlem. Náboženský diskurz

odsuzoval opovázlivost člověka, který se snaží manipulací uzurpovat místo jediného pána života, Boha. Pro protagonisty tohoto způsobu myšlení je třeba nechat přírodu, aby se vyvíjela podle Boží vůle. Jiná část kritiků očkování trvá na svobodné volbě jednotlivce, a proto v tomto ohledu zpochybňuje autoritu státu. Někteří z nich také odsuzují farmaceutický byznys, který se skrývá za celoplošnou propagaci očkování proti viru Covid-19.

Afrika se očkování vždy nebránila, i když její zkušenosti v této oblasti byly nejednotné. Například kampaň proti dětské obrně je jednou z nejstarších na kontinentu a nevyvolala velké vlny odporu, jako je tomu v případě kampaně proti pandemii Covidu-19. Nedůvěra k vakcíně proti covidu je něčím velmi specifickým. Přebírá některé argumenty západních protagonistů proti očkování a zároveň rozšiřuje svůj záběr tím, že evokuje například konspirační teorie artikulované kolem dvou hlavních a vzájemně propojených cílů: tato vakcína je prezentována jako iniciativa světových vládnoucích mocností s cílem ovládnout africkou demografii. Prostřednictvím těchto vakcín bude možné vyhubit nebo alespoň drasticky snížit počet africké populace. Cílem této operace by bylo přivlastnit si africkou půdu a její neocenitelné zdroje. Na druhou stranu je vakcína proti covidu považována za odrazový můstek pro podnikání světového farmaceutického průmyslu. Tyto instituce jsou podezírány ze snahy zvýšit vlastní akciové trhy vnucováním nepotřebných produktů vládám po celém světě.

A konečně, velká část aktivistů a hnutí občanské společnosti považuje kampaň proti vakcíně za výraz západní hegemonie a kontroly nad africkými vládami. Skutečnost, že ty bez rozdílu vnucují svým lidem opatření odjinud, považují za útok na jejich suverenitu. Někteří západní vědci otevřeně prohlašovali, že se chtějí při experimentech s vakcínou proti covidu spolehnout na africké obyvatelstvo, a to právě kvůli nedostatku africké zdravotnické infrastruktury. Tento záměr považovat Afričany za

pokusné králíky, a to bez jejich osobního souhlasu, vzbudil kritické myšlení a podnítil odpor proti této vakcíně více než kdy jindy.

Domnívám se, že tato aktuální kniha obsahuje cenné příspěvky. Analyzuje globální dopad na výzkum a produkci znalostí jak v západním světě, tak v zemích globálního Jihu. Výzvy zůstávají všude stejné, navzdory různorodosti kontextů. Tato kniha se pokouší otevřít nové perspektivy a vyzývá k vytvoření toho, co mohu po vzoru Boaventury de Sousa Santose nazvat ekologií vědění.

Zkorumpovaná věda a společnost

František Dvořák

Zbyšek Kupský: Je podle vás současná nemocná věda odrazem nemocné, komercionalizované společnosti?

František Dvořák: Myslím si, že to, co dlouhodobě charakterizuje naši společnost jako styl, je korupce. Tím nemyslím takovou tu malou zesměšňovanou korupci. Tím myslím nejen to, že někdo z politiky zpronevěřil uhlí, zkrachoval banku, nebo jako Svobodný zednář ukradl peníze ze své zednářské lóže, ale také akademický klientelismus, nepotismus, a protěžování jednotlivců a skupin lidí. Specificky pak jde o privatizaci veřejných institucí do podoby vědeckého panství profesorů podporovaných politickými strany, nebo tím, co registr ekonomických subjektů označuje ve svém číselníku jako zájmové sdružení právnických osob. Současný životní styl neoliberální společnosti je korupce, která umožňuje některým jednotlivcům v postavení statutárních představitelů veřejných institucí vytvářet si svoje panství, privatizovat veřejné prostředky a měnit svobodné lidi v loajální poddané. Taková panství můžeme nazývat jako veřejné baronie.

Může se mladý badatel dobře prosadit, když je skutečně pracovitý a tvůrčí? Často za to ale má menší plat.

Tohle se vštěpovalo vědeckými papaláši všem, kdo vstupovali do chrámů poznání jako pregraduální, graduální a postgraduální studenti, ale nikdy to neplatilo. A je to tomu tak i dnes. Jsou tu etické kodexy vyzývající k chování směřující ke zdravé společnosti, ale znáte někdo statistiku o tom, jak se kodexy plní nebo neplní? Je tu jen formalismus, kdy se chce předstírat loajalita k instituci, která k vám loajální zpravidla není, protože funguje jako panství. Je tu vysokoškolská šlechta a my ostatní.

Obtížnost získání trvalého pracovního místa znamená permanentní restart kariéry. Ten je usnadněn pracovními smlouvami na dobu určitou. Akademické instituce s vysokoškolským pedagogem a vědcem se smlouvou na dobu určitou často rozloučí v ekonomické recesi, nebo s fiskálně *odpovědnou neoliberální vládou*. V situaci strachu o vlastní budoucnost určenou časově omezenými úvazky a mečem hypoték není vlastně skoro nikdo, kdo by se vzepřel. A pokud nakonec člověk získá definitivu a stane součástí nějaké sítě, nemá vyhráno. Je nucen se oportunisticky přizpůsobit tématům a lidem, aby neskončil, neboť neplní očekávání.

Nejsou na to přísná pravidla?

Je sice přísně sledován vědecký výkon institucí na „mauthausenských schodech“ globální vědy, kde vám každý donátor říká: „Publish or perish!“ Systém ale programově podporuje kulturu hlouposti, lenosti a „vychcanosti“ a místo, aby dal jistotu těm, kteří jsou pracovití a nadaní, umožňuje personální likvidaci ze strany průměrných a podprůměrných ve vedoucích pozicích.

Dále do metriky, na jejímž základě se zpětně vypočítává podíl instituce, pod jejíž vlajkou akademik publikoval, jsou ve finančním koláči započteny kupříkladu také publikace lidí, kteří již byli odejiti pomocí akademického klientelismu.

Je obtížné na tyto nepravosti na akademickém pracovišti upozornit a bránit se jim?

Upozornit veřejně na existenci šikany, tj. stát se whistleblowerem, se rovná dobrovolné přijetí trestu systémové smrti. A často nepomohou ani odbory. Například odborová organizace, která se má brát za práva zaměstnanců, je řízena švagrem rektora točícího se stále v rámci akademického cyklu mezi funkcemi rektora, prorektorů, děkanů a proděkanů. Současný systém nepotřebuje Státní bezpečnost k tomu, aby se zbavoval kritiků poměrů na panství.

Jak se propojuje neoliberální požadavek zisku s požadavky úředního aparátu?

Například mzdovým systémem, který sice podporuje výkonnost tím, že základní složka měsíční mzdy je jen blízko minimální mzdě a finance se mají dohnat v závěru roku na složce výkonové, kde se spočítají publikace, citace, mezinárodní vědecká spolupráce apod. Ale strašně to připomíná žlutácké odbory. Ty ve firmě zakládá s věrnými zaměstnanci majitel. Jejich cílem není zlepšovat mzdy a pracovní podmínky zaměstnanců, ale hájit zájmy vlastníka: nízké mzdy a ziskovost.

A přitom se často odkazuje na morálku a špatné chování je odsuzováno.

To tedy vůbec ne. Spíš jen povrchně pokrytecky. Nedostatek morálky je často fakticky skrytě vykládán jako dobré jméno instituce. Mluví se o sice prestižních databázích a prestižních časopisech, ale mnohdy se platí prestižní publikační poplatek západním soukromým nakladatelstvím kotovaným na prestižní burze, třeba v New Yorku. Nebo se neplatí, ale z peněz daňových poplatníků píšeme texty, které pak zadarmo dáváme těmto soukromým firmám, které vlastní nakladatelství a databáze. Tyto firmy tak dostanou pěkný zisk.

Lze říci, že se akademici často přizpůsobují politickým tlakům?

Akademici často publikují tam a o to tématech, která chtějí časopisy v západních, hlavně amerických databázích, které jsou našimi byrokraty a politiky doporučovány. Ale nerozvíjíme kapacity ve prospěch problémů, které potřebují řešit naši občané a náš stát, kteří to celé financují. Jsme nakonec cizáky ve vlastní zemi.

Vztahy jednotlivce k ostatním ve veřejné sféře odpovídají kvalitě jeho vztahů v soukromé sféře?

Mám zkušenost s korporátem. Ovšem v korporátu jsou věci jasnější. Nikdo člověka nekrmí pokryteckými frázemi o pravdě a profesionalitě. Prostě je to o penězích a dělá se to profesionalitě. A daleko méně lze v takové systému přiživovat úvazky klientů a příbuzných. Jenže kdo v technokratickém korporátu potřebuje sociální vědce? Moc jich tam třeba není.

Kde si tedy zajistit plat?

Je-li vysokoškolský pedagog s pracovním úvazkem na dobu určitou považován za společenského parazita, který není v privátním korporátu třeba, nezbyvá mu nic jiného než využívat větru témat zvedaných těmi, kdo dotují vědu: grantové agentury. Člověk se stává otrokem zpolitizované byrokracie: vyplňuje žádosti, koresponduje, je svázán metrikami výše uvedených databází a politicky vyžadovanými tématy. Jeho odměna je určována zpětně a ani ji nemusí dostat, pokud se tak agentury a jejich klientističtí hodnotitelé rozhodnou. Navíc v systému je závislý na personálu průměrných, neboť většina hodnotitelů grantů nemůže být nadprůměrná.

Co s tím tedy, existuje cesta z této klece?

System je korupční a je to zřetelně vidět. Kdo to ale změní? My s pracovními smlouvami na dobu určitou? Ti, kdo v koluzivních sítích asociací děkanů a rektorů simulují akademickou demokracii? Kapři v rybníku grantových dotací? Neteční voliči? Korporát? Dobře, že tímto rozhovorem podporujete veřejnou diskusi na toto téma.

Všichni jsme závislí na míře osvícenosti nebo idiocie těch, kdo právě vládou

Martin Profant

Daniel Veselý: Píšete, že podíl veřejného financování výzkumu a vývoje na státních výdajích není zanedbatelný a dosahuje několika procent HDP. V zemích EU jsou zpravidla vyšší než výdaje na zbrojení. Nenastala v tomto ohledu s vypuknutím války na Ukrajině a na Blízkém východě změna k horšímu? Fialova vláda škrtá i ve školství. Výdaje na vědu a výzkum mají být zredukovány o 10 procent. Do jaké míry se prostředky alokované na výzkum a vývoj přesunují na nákup předražených zbraní, pokud k této konkrétní transakci skutečně dochází?

Martin Profant: Pokud vím, výdaje státního rozpočtu na vědu, výzkum a inovace mají podle návrhu vlády zůstat v roce 2024 přibližně stejné jako v roce 2023. Tedy neklesají nominálně, ale vzhledem k inflaci dochází k reálnému poklesu. A odhadnutelně pokračuje i pokles podílu na hrubém domácím produktu. Situace podobná jako ve školství: dá se to přežít, ale hrozí rozpady funkčních týmů, zastavení slibných projektů – prostě zadlužujeme budoucnost.

Válka na Ukrajině přitom funguje nanejvýš jako alibi pro ideologickou posedlost ODS a vládních trpaslíků, se kterou odmítají akceptovat, že řešení nerovnováhy veřejných financí nemohou být nahodilé a neudržitelné škrtý výdajů – například úspory na platech ve školství se vrátí další rok, kdy bude vláda muset buď porušit zákon, nebo zvyšovat platy skokově –, ale zvýšení daní, hlavně zavedení progresivní daně z příjmu. Důsledky této posedlosti pochopitelně nejtvrději dopadají na

oblasti, které jsou závislé na státním rozpočtu a zároveň se nepodílejí na přímém provozu státu, tak jako soudci nebo policisté. Školství, věda a výzkum, kulturní instituce, sociální služby, všichni jsme závislí na míře osvícenosti nebo idiocie těch, kdo právě vládnou.

Jakými konkrétní způsoby lze neoliberalními deformacemi vykuchané vědecké bádání reformovat tak, aby bylo ve vztahu ke společnosti „otevřené“ a tedy jaksi administrativně nevyzpytatelné“?

Vědecké bádání je vždycky otevřené, a tedy jaksi administrativně nevyzpytatelné. Může se to překládat do byrokraticko-manažerského newspeaku ledasjak, například „prvek neurčitosti“, ale jednoduše řečeno, pokud děláte něco tvořivě, nemůžete to předem bezezbytku naplánovat. Spíše jde o to, té tvořivosti nepřekážet a učinit předvídatelné alespoň její vnější podmínky.

Určitě potřebujeme pevný a s ohledem na inflaci indexovaný rámec výdajů na vědu a výzkum na několik let. Ideálně na pět až sedm, protože to přibližně odpovídá obvyklým výzkumným projektům. Oslabil by se tak vliv případné vládní idiocie, ale hlavně pak můžeme odpovědně vytvářet badatelské týmy.

Potřebujeme se zbavit absurdní představy, že bychom mohli výsledky bádání – dejme tomu v archeologii a jaderné fyzice – převádět na společného jmenovatele a podle toho rozdělovat peníze. A také mimořádně blbé myšlenky, že v provozu vědy lze simulovat trh. To se týká i grantových soutěží, konkurenční účelové financování je jistě potřebnou složkou mixu finančních toků, ale nemělo by se blížit polovině veřejných zdrojů. Máme kultivované metody scientometrie a ty nám poskytují řadu cenných informací, ale politické rozhodování o vědě, zvláště v relativně malé zemi, s těmito informacemi musí poctivě pracovat, a přitom je nesmí používat jako alibi namísto odpovědného rozhodování.

Jak hodnotíte polemiku mezi Milanem Kunderou a Václavem Havlem o tzv. Českém údělu. Jak tato debata reflektuje jiné intelektuální disputace napříč českými dějinami a jaký (či zda) má přínos pro dynamiku vědeckého poznání v ČR?

Jaroslav Střítecký se vyjádřil – trochu zlomyslně, ale přesně – o Kunderově Českém údělu jako o výtvoru generace „stárnoucího mládí komunismu“. Zavázání svým životopisem se její příslušníci v roce 1968 ocitli v situaci, kdy se museli proti byrokratické diktatuře pokusit vybojovat „svobodu a demokracii, jakou svět neviděl“. Od počátku věděli, že je to poměrně beznadějný boj, ale jinak by zradili sama sebe. Havel rozbil – a neměl s tím velkou práci – iluzi takové světodějnosti jako nabubřelé gesto. Polarizace, kolem které se pak koncentrovaly úvahy o významu a beznadějích Pražského jara.

Pokud se Havel a Kundera při svých protichůdných osobnostech v něčem shodli, byla to nedůvěra k dějinám. Havlova kritika Kunderova Českého údělu jako snahy „rozptýlit konkrétní historickou odpovědnost konkrétních historických osob do nepostižitelného kosmu obecných dějinných paralel“ není tak úplně přiměřená. Pokud Kundera konstatoval, že „my jsme nedělali historii, my jsme ji podstupovali“, pak to není morální alibi. Odpovědnost těch, kdo dějiny podstupují, není menší než těch, kdo je dělají. A koneckonců, ty texty z let 1968 a 1969 jsou o tragické nutnosti pokusit se dějiny dělat, pokud se k tomu otevřela šance. Byť je to pravděpodobně jen šance prohrát.

To nejdůležitější, co z mého pohledu z kunderovské strany polemiky zůstalo, je rozvinutí pojmu nesamozřejmého národa. V textu v knize ho čtu jako kongeniální vyjádření s Patočkovou československou možností a s Kosíkovým středoevropským národem. Jde, řečeno s Patočkou, o nacionalitu bez nacionalismu.

Kladete v jisté souvislosti podnětnou otázku: Proč by měl člověk vůbec přijmout závazek k národu? Zvlášť v době, kdy je kvůli globalizaci a jiným faktorům národnostní koncept víceméně překonaný?

Závazek vůči národu a závazek vyplývající z příslušnosti k určitému národu. Vykládal jsem to ve své kapitole s pomocí pojetí nesamozřejmého národa, protože v důsledku nikoliv šťastných historických událostí vypracovali v tomto pojetí čeští autoři v šedesátých a sedmdesátých letech poslední, nejméně o půl století opožděné, vybroušené promýšlení toho, jak národ zprostředkovává mezi světovostí a mezi životem a tvorbou v konkrétní historicko-geografické situaci. Tedy, jak na jedné straně vtahuje lidi zakořeněné v místních tradicích a sousedských komunitách do společenství národa a občanství příslušného národního státu, na druhé, jak vytváří národní kulturu jako portál, který nám zprostředkovává pomocí zpřehlednění, referencí, interpretací a v prvé řadě prostřednictvím překladu dialog s lidmi celého světa a napříč dějinami.

To je funkce, kterou vykonával každý moderní národ, ale v českých zemích jsme vůči ní byli vždycky extrémně vnímaví, právě protože tu byla nesamozřejmá. A uvědomovali jsme si, do jaké míry je to otázka volby.

Dneska se, slovy Ulricha Becka, z národa stala zombie-instituce. Ale ta potřeba portálu mezi lokálním (situovaným tady a teď) a světovým zůstává, spíš se stává ještě naléhavější a globální komunikační jazyk to vyřešit nemůže. Zůstává tak odpovědnost vůči konkrétnímu historickému společenství, ve které žijeme – pomáhat udržovat a inovovat ten zprostředkující portál. A také odpovědnost, které spolu s ostatními v tom společenství sdílíme.

Pocitujeme určité rozpaky, když máme to konkrétní historické společenství nazývat národ. Z dobrých důvodů,

protože je dnes nepoměrně otevřenější a mnohem více zapletené do globálních souvislostí, než byl ten nesamozřejmý národ Kunderův, Kosíkův a Patočkův. Co ale zůstává, to je zvláštní charakter naší odpovědnosti, kdy záleží jen na každém z nás, zda ji přijme.

Soudíte, že dnes je věda takřikajíc v korozi. Pokud se tomu věda jen stěží může bránit prostředky, jež má k dispozici – jak sám píšete –, jaké jsou možnosti nápravy tohoto nelichotivého stavu?

Přesněji řečeno, korozi je dnes vystavena věda, respektive autorita vědy ve veřejném prostoru. Vědecký poznatek se bere jen jako jeden názor mezi názory. Oni vždycky byli lidé, kteří věřili například při ochraně proti epidemii více trenérovi tantrického sexu nebo lokální analogii Romana Šmuclera než příslušnému lékařskému odborníkovi. Ale zároveň působil v moderní době docela silný společenský konsensus, ve kterém se uznávala výsadní pozice vědy při vytváření faktického a expertního poznání; jakýsi ochranný film proti korozi.

V pandemických letech mě příjemně překvapilo, kolik máme odborníků, kteří dokážou o věci mluvit jasně, přesvědčivě a nearogantně. Jenomže při prosazování samotných protiepidemických opatřeních se mnohem víc než na přesvědčivost osobností, jako je Jan Konvalinka nebo Rastislav Maďar, sázelo na plukovnické rozkazování a reklamní šoty, ve kterých celebrity propagovaly nošení roušek prakticky stejnou formou, jako v jiných dobách propagují fixační krém corega nebo vložky s křídélky, které vám umožní „být vždy sama sebou“.

Oslabení společenského konsenzu o autoritě vědy je nutný a do jisté míry zdravý jev v masové demokracii. Malér je, že věda je ve střetu názorů v dnešní klipové mediasféře v nevýhodě. Musí argumentovat přesně a úplně, proto jsou její vysvětlování dlouhá a nudná, její pravdy jsou vždy omylné

a sporné, k její cti patří přiznávat, kde si je nejistá, zatímco každý demagog a guru ví, jak to opravdu je. Hledat nové prostředky proti korozi je těžké a zatraceně nutné, protože dosavadní fungování moderní demokracie je mimo jiné založené na předpokladu fungování vědeckého poznání jako arbitra ve sporech o fakta.

V knize zmiňují korozi v souvislosti s kritérii financování vědy, která neuznávají význam vědecké publicistiky a popularizace a která považují přednášky pro veřejnost za plýtvání drahým časem úzce profilovaných lidských zdrojů. A potom v souvislosti s manažerskou, chcete-li neoliberalní proměnou vědeckých institucí. Dobré jméno výzkumného pracoviště nebo univerzity je třeba nákladně udržovat a zhodnocovat prostřednictvím marketingových technik, protože představuje značku, která má vysokou cenu, anebo je alespoň nutné předstírat, že ji má. A tuto značku nemůžeme riskovat veřejnými skandály, tahanicemi se šarlatány. Ale nesmíme ji ohrožovat ani tím, že příliš přiznáváme rozpornost nebo nejistotu našeho stavu poznání. Ani nemluvě o skandálním chování badatelů, kteří při zkoumání nějakého “darebáckého režimu” sice nezpochybnili jeho špatný charakter, ale dospěli k závěrům, které neodpovídají zcela očekáváním té správné strany v hybridní válce.

Náprava stavu? Spíše, jak se s tím naučit žít. A jak obnovit instituční filtr akademické svobody, který sice neodděluje jako čínská zeď badatele od aktivistických diskusí (a ideologických, byznysových atd. zájmů), ale umožňuje mu, aby s nimi pracoval s odstupem potřebným pro autonomii jeho vlastní práce.

Jak hodnotíte dnešní stav vědeckého poznání ve vašem oboru v českých podmínkách a jak jinde ve světě? a lze vaši zkušenost extrapolovat na sociální vědy v České republice, či nikoliv?

Filosofie v českých zemích bývala tradičně sotva průměrná a nejistá. Od devadesátých let 19. století dosáhla na úroveň, kdy tu nabylo širšího evropského povědomí a diskusí. A pak tu máme několik originálních a fascinujících děl, vznikala vždycky tehdy, když katastrofická historická krize přímo donutila dobře evropsky vzdělaného českého filosofa mluvit o tom, co se mu, slovy Václava Havla, zapisovalo do vlastní kůže. Optimisticky řečeno, současná česká filosofie je ve stavu, kdy by dokázala novou katastrofickou krizi zúročit, tedy aktuálně sotva průměrná a dosti nejistá, místy na globální úrovni.

Masarykova filosofie v reakci na pokleslé poznání a společnost

Jan Svoboda

Zbyšek Kupský: Tomáš Garrigue Masaryk založil stát a zanechal nám tím společenský odkaz. Dnes se ale stát a společnost neocitají v dobrém stavu, žijeme v úpadkové éře, ve společenské krizi a rozkládání a zneužívání státu pro kontrolu a omezování občanů. Zároveň to deformuje vědecké poznání. Ve svém příspěvku do nedávno vydané knihy *k nové vědecké éře: globální srovnání deformací vědy* jste psal o tom, jak Masaryk na rozdíl od jiných českých prezidentů vytvořil také svoji filosofii. Lze s ní ještě aktuálně pracovat, a pokud ano, jak může pomoci obnovit pokleslé poznání lidí a stav společnosti a státu?

Jan Svoboda: Ano, Masaryk po sobě zanechal jistý společenský odkaz, který svým způsobem nacházel jako nosnou ideu napříč českými dějinami, u svých předchůdců, v první řadě Husa, Komenského či Palackého, a toto duchovní dědictví mělo být naší vizitkou nejen navenek, směrem k Evropě, světu, ale mělo se stát trvalou výzvou především nám samým, být jakýmsi kritickým mezníkem, tak jako úhelným kamenem naší vnitřní politiky, její permanentní srozumitelnosti. Za tento náš nejvlastnější ideál, ideál takříkajíc „v možnosti“ považoval ideu humanity – „člověčství“, jak rád říkal. Dnešní válkou vyhraněná doba dobře ukazuje, že to není idea jaksi statická nebo historicky samozřejmá. Je svou přítomností aktuální právě proto, že je stále živá, ale i mnohotvárná a mnohovrstevnatá a vždy je a bude těžké se na ní jednoznačně shodnout. Účinným médiem pro tento hledaný konsensus, jak víme, měla být fungující demokracie, jejímž principiálním předpokladem je kriticky otevřená a férová diskuse, ona „práce pro myšlenku“, a pokud

pro tuto názorovou pluralitu přestává být na politické scéně dostatek prostoru, stává se demokracie disfunkční, tenduje k totalitě, chřadne a převahou mocenských zájmů, které se vydávají za ty jediné správné a relevantní, rozvíříje ve společnosti, přiměřeně okolnostem, strach a nejistotu. To je vždy takový lakmusový papírek, na který se tyto zkušenosti vpisují jako skutečnosti, jako aktuální sociální faktum. Pokud se k takovéto vyhraněné společenské konstelaci opravdu jaksi asymptoticky přibližujeme, nemusím snad připomínat, jaké přímé dopady to bude mít na vědu, vzdělanost a národní kulturu vůbec. A, jak říkal Johann Friedrich Herbart (ostatně filosof v Čechách dříve hojně recipovaný a v druhé polovině 19. století také originálně promyšlený a domýšlený): „*Máme-li kulturu, je naší vlastní Evropa.*“ Kruh se uzavírá.

Pro profesi politika Masaryk požadoval „dovzdělané“, čili plnohodnotně uvědomělé, a tedy potřebnou měrou poučené jedince a přiměřeně tehdejšími možnostmi volil i příslušný typ filosofie. Výchozí bodem jeho filosofování bylo přesvědčení, že se moderní člověk nachází v hluboké krizi, která je zapříčiněna ztrátou starých hodnot na straně jedné a vlastní existenciální neukotveností v hodnotách nových na straně druhé. Masaryk tento rozpor tehdy četl jako zřeknutí se staré víry v dogma a z ní plynoucí retrogradní autokratické tradice a přijetí vědy a racionalistické vědeckosti, avšak za cenu nutného strádání na straně citu. A právě pro překonání tohoto rozporu, který moderní a kriticky uvažující člověk tehdy podle něho bytostně prožíval (a potvrdoval mu to tehdejší výskyt sebevraždy), hledal vhodnou filosofii, která vede ke sblížení rozumu a citu, vědy a víry. Jako filosof a poučený sociolog čerpal poznatky z humanitních věd, především ze sociologie a psychologie. Své komplexní zkušenosti z těchto vědních disciplín, z těchto „duchovněd“ (Geisteswissenschaften) však primárně nespojoval se sběrem faktů a pouhým vytvářením statistik, jak jsme toho svědky v dnešní době. Měly pro něho vždy hlubší, tj.

metafyzický, či snad lépe meta-teoretický rozměr – hledal nejen fakta, ale i jejich smysl i hodnotu, jejich podstatné kvalitativní souvislosti. Tento přístup se dnes často z těchto oborů vytrácí, a tím se nejen od sebe navzájem odcizují, ale hlavně jsou v principu degradovány, neboť ztrácejí svůj původní etický rozměr, svou imperativní sankci.

Pro Masaryka byla na vrcholu věd psychologie, ale také sociologii přikládal velký význam. Proč a jaký měly nebo ještě mají společenský význam?

Psychologie Masarykovi představovala jakýsi pomyslný klíč k sobě samému, k porozumění vnitřních pochodů jednotlivce. Měla jednotlivce dovést k pochopení způsobu bytí či fungování osobnosti – až k branám k jeho svědomí. A svědomí pro něho nebylo nic tajuplného ani démonického. Svědomí chápal celkem realisticky, jako »zvyk dívat se na věci ustáleně«. Směrem ke společnosti to vlastně znamenalo rozhodnutí se pro dobro, pochopení, že volit dobro je lepší než volit zlo – tedy životu pomáhat, pozitivně ho rozvíjet, ne mu bránit, ničit ho. Tento postoj však na straně druhé nutně vyžadoval i občanskou odvahu, podstupovat určité riziko, najít v sobě sílu vzepřít se starým zaběhnutým společenským vzorcům, pověru nevyjímaje. Vždyť ještě koncem devatenáctého století se věřilo na rituální vraždu. Vzpomeňme Hilsnerovu aféru. Ještě předtím musel Masaryk čelit nekritickému vlastenčení v boji o pravost rukopisů, později politickému tlaku ze strany tehdejších vládních kruhů během tzv. záhřebského a Friedjungova procesu, a hlavně je dodnes doslova dech beroucí jeho politické angažmá v exilu v průběhu první světové války, za vše legie, jejich odkaz, který měl být ideovou páteří budoucí československé armády. Sociologie Masaryka učila překonávat přirozený egoismus altruismem a v tomto smyslu aktivně pracovat pro společnost. Jako poučený sociolog si uvědomoval, že správně a důsledně praktikovaný altruismus, ono „žít pro druhého“ vede k principiální proměně citů a tyto prožitky mohou mít ve svých

nejvyšších praktických výkonech i náboženský charakter. Svou víru v člověka a ve společnost se tedy snažil založit nikoliv dogmaticky, ale vědecky, v podstatě vlastně ryze utilitaristicky, jako dosažení nejvýše možného blaha pro všechny, a tento svůj ideál stavěl proti každému politikářství, povrchnosti a krátkozrakosti v politice. Byla to pouhá naivita nebo nutný předpoklad důvěryhodné a odpovědné politiky – politiky „pod úhlem věčnosti“? To je snad relevantní otázka i v dnešní době. Jedno však je jisté. Ztráta víry v humanitu, v lidskost je ztrátou víry ve funkční a spravedlivou společnost, prohlubuje nedůvěru v politické elity, které ji zastupují, a zodpovědností každého občana je předložit takřikajíc neproplacenou směnku, což ovšem předpokládá otevírat kultivovanou a nediskriminující racionální diskusi – usilovně hledat pravdu.

Masaryk kladl důraz na filosofii a racionalitu, zároveň ale věděl, že racionalita je jen jedna stránka člověka. Další je stránka citová. Kde v tom stojí etický rozměr? Ve svém rozboru Masarykova pojetí humanitních oborů jste napsal: „Je-li tedy možné, aby se jednotlivec mohl zdokonalovat na základě racionálního zvědomování si své sociální funkce (resp. funkce), tak musí být v onom neodmyslitelném integrálním smyslu umožněn i progresivní rozvoj jeho stránky citové, tedy té nejvlastnější stránky, z níž každá etika podle Masaryka původně pozitivně vychází.“ Jak tomu můžeme blíže rozumět?

Masaryk byl skutečně bytostně přesvědčen, že racionalita sama k plnohodnotnému životu nestačí, že vlastně nejsme bytostí „rozumové“, ale „rozumné“, jen rozumem obdařené. Že oním prapůvodním agens, který člověka pohání, je cit. A rozumem disponujeme právě proto, abychom nespoutanost citu mohli kultivovat, účinně ji směřovat, proměňovat takřikajíc v pozitivní společenskou energii, v ono dobro pro všechny. Zmínili jsme se už o funkci altruismu a v souvislosti s proměnou citů o možnosti jejich kvalitativně dosažitelných maxim. To je

jedna věc. Vystává však problém objektivních rámců srozumitelnosti jednotlivých aktérů, v nichž by se jako sociální bytosti mohli racionálně uvědomovat, kriticky se reflektovat, byli schopni se v souladu se svým svědomím mravně rozvíjet, kvalitativně se utvářet a vyvíjet takřkajíc k obrazu svému. Masaryk ve spojitosti s pěstováním sociálního konsenzu naznačuje, že jednotlivec na pozadí společenské dělby práce – ostatně tedy každý den – vstupuje do mnoha společenských rolí. Domyslíme-li tento sociální fakt, stává se postupně zřejmé, že tyto rozmanité úlohy či funkce, které na sebe (více nebo méně vědomě) bere, ať už se třeba jedná o funkce profesní nebo je plní v rámci rodiny atd., jsou nejen obecně platné, ale že vlastně jaksi samy vystávají na pozadí našich potřeb a možností, tj. V rámci našeho fungování, našeho obcování, že je tedy přirozeně vytváří dynamika našeho života. Že tyto obecné i nutné sociální funkce jsou srozumitelné nejen nám, ale také ostatním jednotlivcům, kteří se na těchto sociálních procesech podílejí, participují na nich. Že tyto společenské funkce můžeme také svobodně volit, vyvineme-li ovšem potřebné úsilí – že nás motivují, že jsou určující nejen pro rozvoj našich talentů, ale že za ně neseme i patřičnou odpovědnost. A zde opět začíná diskuse, vzájemné hledání konsenzu na etickém základě. Vstupem do těchto sociálních funkcí se můžeme ve společnosti racionálně uskutečňovat, realizovat se a Masaryk věděl, že oním hnacím motorem je správně směřovaný cit, který se pak v těchto společenských funkcích může potřebnou měrou reflektivně rozvíjet, a co je hlavní také viditelně, s příslušnou evidencí, tedy srozumitelně pro nás i ostatní. I tak lze kvalitativně domýšlet Masarykův konkretismus či realismus.

Upřesňování etických pravidel vědeckým způsobem má u Masaryka východisko v sociální filosofii a sociologii, které najdeme již v antickém Řecku v náhledu na člověka jako bytost společenskou. Jak se Masaryk ale vypořádal s tím, že

lidé nejsou stejní, existuje pluralita názorů a společností, ale přitom je zapotřebí shoda a spolupráce.

Za prvního sociologa Masaryk považoval Platóna. Celý život se k jeho myšlenkovému odkazu vracel. Už v Masarykově raném období, tj. za jeho dvanáctiletého studentského pobytu ve Vídni vyšlo na toto téma pojednání v češtině pod názvem *Platón jako vlastenec*. Platónské bylo téma i jeho ztracené doktorské práce a také jeho vídeňské habilitační přednášky. Navíc byl dostatečně poučen Augustem Comtem, kterého, jak lze dopátrat, poznal prostřednictvím prací Johna St. Milla. Právě Comte ostře kritizoval francouzské osvícenství za to, že nekriticky hlásalo ideologii rovnosti, kterou zakládalo na bezbřehé svobodě jednotlivce užívat svůj vlastní rozum. V praktickém důsledku to tehdy v podstatě znamenalo společenský chaos a anarchii a Comte toho byl očitým svědkem, intenzivně tento neblahý stav, k němuž tehdejší francouzská společnost dospěla, prožíval. Stalo se zřejmým, že sociální soulad mezi občany nelze zakládat jen na pocitu sympatie, že je třeba hledat přirozenou součinnost, která vychází ze společenské dělby práce, resp. ze souladu mezi dělbou práce a součinností snah. Jedině tak se mohou jedinci stát navzájem solidární. Problémem však vzniká tím, že dělba práce se stává stále komplikovanější, sofistikovanejší a v důsledku toho dochází k odcizování jednotlivců od společenského celku, a tudíž k atomizaci společnosti – k prohlubování asociálnosti. Úkolem pozitivní vlády by mělo být tyto negativní jevy vnímat, identifikovat je a vysílat potřebné signály k nápravě a tím ve společnosti opětovně vzbuzovat sounáležitost ke společně sdílenému celku – k oné humanitě s velkým »H«. Tolik Auguste Comte, jehož Masaryk ve svých knihách zevrubně promýšlel, originálně domýšlel i se k jeho myšlenkám, často velice kriticky, vracel. A vědecky upřesňovaná etická pravidla hrají v tomto sociálním procesu pro Masaryka klíčovou roli. To se dobře

ozřejmuje na tom, jak důležitou společenskou funkci etice nakonec postupně přisoudil.

Rozumím-li tomu dobře, Masaryk pokládal etiku za jádro filosofie. Avšak při tom se obracel také na etickou praxi a nikoli jen na abstraktní formulace, pokud se nemýlím.

Masaryk svou filosofii vybudoval na pojetí třídění a systému věd. Nejprve ho představil hned po nástupu na nově založenou českou větev tehdejší pražské Karlo-Ferdinandovy university, založené počátkem osmdesátých let (1882), a to v nově vznikajícím vědeckém časopisu *Athenaeum*. Poté v češtině v knize *Základové konkrétné logiky* a asi o rok později v němčině pod názvem *Versuch einer concreten Logik (Pokus o konkrétní logiku)*; do češtiny byla tato rozšířená a dopracovaná německá verze ostatně přeložena až na přelomu tisíciletí. Vývoj vědeckého poznání pro něho představoval jakýsi otevřený systém, a proto měl potřebu ho stále doplňovat a precizovat. Už od svých myslitelských počátků byl přesvědčený, že se nevyvíjí jen poznání teoretické, ale i praktické. Ve svém původním systému věd etiku ještě zařadil po boku praktických věd. S přibývajícím zkušeností z praktické politiky, potažmo promyšlením české otázky, moderní krize našeho národa a politiky nebo pak v mnoha ohledech originálního sociálně-kritického postoje k marxistické filosofii v *Otázce sociální* (1896, německy 1898; byl ostatně jeden z prvních evropských intelektuálů, který se tehdy marxismem zevrubně kriticky zabýval), tak jako i problematiky tradičního náboženství docházel k poznání, že objektivistický náhled na skutečnost nepostačuje. Že si všechny tyto identifikované dobové problémy musíme vzít jaksí za své, že jsou to v samém svém důsledku problémy mravní povahy, že v zásadě jde o naši mravní slabost, nevyspělost a politickou nekultivovanost. Na prahu nového století už etiku považoval za kvintesenci, za »jádro« filosofie. Možná v tom už byla taková nevyslovená předtucha, předjímka

událostí budoucích, které nastaly o něco déle než dekádu později.

Jaký měl Masaryk vztah k solidaritě mezi lidmi, aktivní sympatií, společenské vzájemnosti a sociálnímu státu?

O dělbě práce a vytváření sociální solidarity jsme se už krátce zmínili. K tomu u Masaryka přistupuje aktivní účast jednotlivců takřkajíc na nepolitickém společenském dění, na naplňování přirozené lidské potřeby se spolčovat, sdružovat se na základě společných zájmů, pěstovat přátelství, přirozenou sympatii ke společnosti, prohlubovat její kulturní vědomí a tím ji dovzdělávat, tedy uskutečňovat onu »nepolitickou politiku«. Myslím, že to pro Masaryka byla ta nejdůležitější a vůbec stěžejní dynamická komponenta, která určovala zdravé a úspěšné rozvíjení společnosti a vlastně demokracie vůbec. Sám po vzoru pozitivistických spolků (které byly doslova rozsety po celém světě, a např. V Brazílii měly zásadní vliv na zrušení otroctví) založil spolu s Josefem Steinerem Dělnickou akademii, vlastně asi nejstarší think tank v Čechách. A není třeba zvlášť zdůrazňovat význam této nepostradatelné dynamické komponenty pro pozitivní fungování sociálního státu. Na straně druhé je třeba si uvědomit, že takováto nepolitická sociální osvěta musí jít takřkajíc ruku v ruce s politikou politickou, být její kulturně-mravní páteří – být neodcizená, s ní v »synergii«. Čím více se nůžky mezi těmito sociálními oblastmi rozevírají, tím důvěra ve stranickou politiku slábne, je náchylná se uchýlovat k různým nedemokratickým alternativám nebo nežádoucím extrémům. V pozitivním slova smyslu, a na tom je také třeba ve společnosti dojít shody, však tento proces může vést i k vyprofilování určitého politického směru či občanských uskupení, která mohou být konstruktivní nejen v reálné politice, ale budou také s to sblížovat ony pomyslné jazýčky na vahách mezi těmito sociálními oblastmi, které musí být nutně propojené, aby byly funkční.

Dnes žijeme v období zesilujících tenzí ve světové politice. Napsal jste, že na začátku světové války si Masaryk uvědomil závažnost situace a posílil svůj realistický přístup tím, že proti teismu kladl důraz na filosofický a vědecký antropologismus. Můžete vysvětlit, co tím myslel?

Na sklonku války, kdy už Masaryk věděl, že monarchie je nereformovatelná, zcela opustil svůj objektivisticky zaměřený přístup k náboženství a přiklonil se k antropismu či antropologismu. Jeho antropologie kladla důraz na dvě složky, na složku vědeckou, ale i metafyzickou, tj. na komponentu, která objektivní svět, o němž věda vypovídá, přesahuje, transcenduje. Jádrem jeho filosofie či vědecké metafyziky, jak už jsme zmínili, se stala etika, která však byla principiálně ukotvena v jeho modernistickém pojetí teismu, ve víře, že člověk je podílníkem a spoluvůrcem božího díla, svým dílem Bohu svobodně a odpovědně pomáhá, je jeho vědomým partnerem, mohli bychom říci nejbližším a nejdůvěrnějším přítelem. V tom současně tkvělo Masarykovo přesvědčení o nadosobním smyslu lidské práce, jež mělo překonávat lidskou pasivitu. Jeho etika tedy v důsledku měla náboženský rozměr. Objektivní věda o člověku proto vyúsťovala do bytostně lidských otázek po lidské existenci, po ukotvení člověka ve světě, vesmíru i Bohu a toto nekonformně kladené filosofické dotazování volalo po novém a »čerstvějším«, tedy zcela nekonfesionálním náboženství humanity, po naprosté náboženské svobodě. Na straně jedné tedy věda a filosofie, na straně druhé oddanost a úcta k transcendenci, činná racionální pokora citu před posvátnem, která měla člověka duchovně a mravně posilovat v každodenní „drobné“ práci pro „polis“, pro společnost. Z pohledu neodvratnosti světové konflagrace se tyto otázkyjevily stále palčivější a antropismus se stal jakýmsi nejpregnantněji vyjádřeným zvoláním, výzvou k zachování nejzákladnějších hodnot člověka – hodnot, které vycházejí z lidství a v důsledku války jsou vážně ohroženy.

Jaké to má dopady na pojetí politiky u Masaryka a potenciálně dnes?

Masaryk především zdůrazňoval hledisko věčnosti, pokoru před skutečností. Že člověk není žádným suverénem, který se může povyšovat na místo Boha, není, jak říkal, ani titánem ani Faustem. Že technika a technický pokrok jsou pouhým prostředkem k důstojnějšímu životu, nikoliv nástrojem k trýznění nebo sebezničení. Že z této nejvlastnější antropické dimenze může dobrý pozorovatel vyčíst, a to i zcela bez potřeby se hlásit nebo praktikovat určitý druh náboženství, že je v mnoha ohledech i rovinách skutečností samoregulativní, že udržuje život, ale z hlediska kvantitativní převahy ho také bere, a je tedy ve svém bytostném principu vlastně bytostně konsenzuální. Proto je třeba na tomto bytostném základě vytvářet kvalitativně lepší a důstojnější společenské podmínky pro život, pro jeho udržitelnost, pečovat o politickou kulturu, která nediskriminuje, ale motivuje naše životy, vytváří svět, v němž se každý a bez výjimky může svobodně realizovat, může nabývat štěstí. Bez naší aktivní účasti, které podle Masaryka musí předcházet hlubší uvědomění fungování života a společnosti, hodnot, které život a společnost udržují, tedy bez oné „dovzdělanosti“ i pokory před nenaplněnými možnostmi, které máme k dispozici, to však nelze. Navíc nám současně nesmí unikat naše dynamicky se vyvíjející přítomnost – to že svět se radikálně proměnil. Že po odeznění bipolarismu studené války a unilateralismu v 90. letech 20. století postupně nevratně nastoupilo multipolární a multilaterální uspořádání světa. Že vzrostl vliv velkých a středně velkých rozvojových zemí jako je Indie a Čína, ale také Indonésie či Turecka, stejně jako sílí vliv velkých i středně velkých ekonomik Jižní a Střední Ameriky, hlavně Brazílie a Mexika. Že demokracie už není jedinou politickou alternativou, s níž dnes usedáme k jednacímu stolu a vytváříme sociální konsenzus. Že nás v přítomnosti globálně spojují alarmující otázky týkající se řešení globální chudoby a globální

spravedlnosti vůbec. Že je třeba všestranně a zodpovědně rozvíjet interkulturní dialog.

Stali jsme se členy mediálního světa

Jan Campbell

Jan Klán: Od krize 2008 dochází ve stále více západních zemích k úpadku. Zdá se ale, že západní země o tom nechtějí slyšet. Proklamovaná „liberální demokracie“ je stále méně liberální, svobodná. Jak tento proces vidíte v různých zemích Evropské unie?

Jan Campbell: Nedává příliš smysl rozlišovat procesy v různých zemích EU. Proč? Vzdali jsme se suverenity, nebo nám byla na základě spojeneckých smluv odebrána, neexistuje psaná a veřejně dostupná definice národního zájmu, stát ztratil všechny instrumenty potřebné k zásadní změně hospodářského a politického systému a nevychovává své elity.

Proto nelze očekávat rychlé změny na Západě při zachování současné ideologie a bez války, kterou si zhlouplý Západ v podstatě nemůže dovolit. Proces změn bude proto trvat roky.

Zjednodušující narativ ultraliberalismu, který je našim vůdcem ke světlým zítřkům v slzách, depresi a krvi, je totiž založen na ideologii, která je z nějakého důvodu nazývána totalitní. Slovo totalitní znamená úplný. Ultraliberální ideologie, stejně jako marxismus-leninismus, má odpověď na každou otázku. Často špatnou, primitivní, ale má odpověď.

Lidé, kteří se staví proti této ideologii, často připomínají teenagery, kteří se chovají divně, říkají směšné věci a mnozí dostávají pocit marnosti. To vše kvůli tomu, že nemají přístup k faktům, nedokážou formulovat alternativu, neexistují realizátoři vizí a nemají prostředky k realizaci: odvahu a odpovědnost za sebe a přijatá rozhodnutí, finance, média a komunikace, suverénní vědu, armádu, vojenský průmysl atd.

Mohou v budoucnu menší alternativní média převážit média hlavního proudu, která za sebou mají velký vlivný kapitál?

Bez kompletní změny hospodářsko-politického systému alternativní média nemají žádnou reálnou šanci na převážení médií současného hlavního proudu, a mohou být pouze trpěna ve funkci alibi. V ideálním případě by mohly hrát roli vědomého otroka, který si může dělat legraci ze svého otrokáře, protože ten se bez svého otroka neobejde a nepřežije.

Co si myslíte o nových sociálních médiích, sociálních sítích? Jsou sice také alternativou médií hlavního proudu, ale též nejsou příliš svobodná. A cenzura a algoritmy dělají dobře svoji práci.

Myslím si, že sociální média, sítě, jsou ve své podstatě asociální, uměle vytvořená člověkem s určitým, ne vždy jasným cílem pro uživatele, a proto ve své podstatě zbytečná. V řeči Zeleného údělu nejsou ekologická, efektivní a ekonomická. V době umělé inteligence a neschopnosti velké většiny občanů koncentrovat se a číst knihy, nelze mluvit o svobodě. Proč? Protože ta začíná a končí u jednotlivce a jeho schopnosti a odhodlání koncentrovat se.

Proto také nevylučuji, že místo hlavního cenzora v představitelné budoucnosti zaujme umělá inteligence a jejím asistentem se stane člověk. Ve stavebnictví například si umím představit dobu, kdy český vysokoškolák bude podávat maltu cizímu zedníkovi a bude konečně mlčet.

Projevy českého premiéra a českého ministra zahraničí vykazují znaky not poslaných z centra impéria ze zámoří. Jak je hodnotíte? Do jaké míry jsou asi nadiktované zvenčí a do jaké jsou příznakem podlézavosti politiků?

Projevy všech výkonných politiků zemí a států tzv. kolektivního Západu jsou výsledkem rolí, které země a státy dostaly ve vztahu k USA a potažmo Velké Británii. Role lze

přirovnat k rolím slouhů různého typu ve hře s velkým počtem proměnných a mýtů, které neodpovídají realitě a všeobecně pravdě: Všechno je jinak.

Projevy lokálních politiků a lokálních matadorů odpovídají úrovni strachu ze ztráty pozice a moci a velikosti strachu a viny spojených s osobním zájmem a institucionální korupcí. Loutkovodiči jsou jejich nadřizení většinou v politické straně. Proradnost a proradní se hledají podobně, jako vrána k vráně sedá.

Předpokládáte, že v brzké budoucnosti nastane nějaká nová krize? Jak v ní může být použita umělá inteligence (AI), která je dnes na vzestupu a často používána?

Odpověď na využití umělé inteligence v krizi je jednoznačná. Pro průmysl, obchod a výzkum jsou výhody využití umělé inteligence prokazatelně větší než pro individuum, jeho zdraví a důstojnost. Umělá inteligence se totiž již dnes používá v měřítku více než zdravém pro zdraví jako takové a důstojnost člověka.

Mediální prostor je dnes přesycen informacemi. Můžeme říci, že společnost je přeinformovaná. Lidé mají často problém rozlišit pravdu, konspiraci, lež, nebo dezinformace. Jak vy vnímáte pojem *dezinformace*? Je opravdu nutné proti nim, nebo jinak řečeno proti alternativním zprávám, bojovat?

Dnes je skutečně těžké, pro nevědoucí téměř nemožné, rozpoznat faktický rozdíl mezi pravdou, lží a žvaněním. Zatímco každý z nás má svoji pravdu, lhář ji ctí a bere na vědomí, a proto lže. Žvanil neví a nemá svoji pravdu a nectí ani lež. Prostě žvaní. Žvanění se stalo součástí volebních politických a PR aktivit, zábavy nevzdělaných nebo znuděných lidí, předmětem vědeckých výzkumů, publikací a lékařským pojmem. Proti žvanění není léku. Stali jsme se členy mediálního světa.

Jestliže chce někdo mluvit o informaci a dezinformaci, měl by prvně oba pojmy jasně definovat tak, aby oba byly všeobecně akceptovatelné. Dodnes tomu tak není. Nikdo ze současně vzdělaných neví a nedefinoval, co je informace, jak vzniká, jak a proč ztrácí na kvalitě a objemu s časem, proto i na ceně ve světě peněz a spekulací. Zato víme, jak tvořit dezinformace. Umělá inteligence je v tvorbě dezinformací výtečným pomocníkem, partnerem a v představitelné budoucnosti možná i šéfem. Člověk je v podstatě lenivá bytost a nechá se ovládat strachem.

Bojovat, nebo nebojovat proti dezinformacím není proto správná otázka již proto, že každá akce budí reakci. S bojováním je to podobně. Proto se mi jeví nejlepším řešením výchova v rodině a skutečné vzdělání, které nabízí reálnou možnost zvítězit i nad dezinformacemi bez boje.

Cílem kapitálem řízených médií je manipulovaný obraz

Petr Sak

Jan Klán: Co jsou podle vás mediální manipulace s lidmi neboli dezinformace, jak tomu dnes někteří v zemích Evropské unie říkají?

Petr Sak: Dezinformace je jedna z technik manipulování lidmi a jejich ovládnutí. Dezinformace a manipulování lidmi, není nic nového, kam až sahá naše historické vědomí, pozorujeme dezinformace a manipulaci lidmi. Ve starém Egyptě velekněží používali své astronomické znalosti k manipulování lidmi informací o zatmění slunce ve vztahu k chování lidí.

Také zde v Evropě to má dlouhou tradici. Možná byste mohl uvést nějaký exemplární případ.

Velmi propracovaný systém manipulace člověka měla a má římskokatolická církev. Po celý středověk hrála dominantní roli v ovládnutí lidí. Její systém zpravodajské služby v některých ohledech doposud nebyl překonán. Každý jedinec od prostého nevolníka až po císaře byl povinen sám sebe každý týden udávat a informace se sbíhaly na patřičných místech a vyhodnocovaly. Současná informační společnost si je vědoma, jakou moc a ekonomickou hodnotu mají informace. Katolická církev to však ví dlouhodobě, a proto mohla být držitelem moci. Informační vytěžení věřících představuje tok informací ve směru od věřících k mocenskému centru, zajišťovaný institutem zpovědi.

A jak to fungovalo naopak z mocenského centra k lidem? Bylo by možné hovořit o monopolu na pravdu?

Církev měla vypracovaný systém toku informací i opačným směrem, od centra moci k věřícímu v každé sebemenší vesničce. V tomto systému nešlo pouze o informace, ale i o příkazy k chování. Tento systém byl ideologickým řízením populace a jeho těžištěm bylo kázání jako součást mše. V kázání se věřící dovídali, co si mají myslet o událostech rozsahu křížových výprav, ale i narození dítěte svobodné matce ve vesnici. Hlavně však od dětství učili jedince být poslušný a nemyslet, přebírat hotové soudy a názory od církve. Církev měla i nástroje pro případ, že jedinec samostatně myslel a odchýlil se od církevních dogmat a příkazů. Takový člověk byl označen jako heretik, kacír a byl z církve vyobcován se všemi důsledky z toho plynoucími od mučení až k případnému upálení, jako třeba Jan Hus. Instituce, která na to dohlížela, byla inkvizice. Evropská komise usiluje vytvořit moderní verzi církevní manipulace s novou terminologií; již zde nejsou kacíři, ale dezinformátoři a ruští trollové. K jejich likvidaci přijímá zákony a vytváří za pomoci národních bruselských lokajů instituce, které se nejmenují inkvizice, ale mají stejnou funkci. V čele boje s evropskými kacíři je česká komisařka Věra Jourová, konzultující svůj boj s G. Sorosem, který by v dřívější církevní terminologii měl titul papežský nuncius. Ovšem společnost, lidská civilizace a evoluce mají své zákonitosti, které nelze popřít. Církev svou patologií překročila přijatelnou mez a výsledkem byly odrodilé protestantské církve, navazující na Husovu proježišovskou rebelii.

Ano, lidé si museli projít určitými bolestnými etapami, ale přece jen nové technologie umožnili šíření poznání i odpor podaných lidí proti manipulaci a útlaku.

Od novověku se začala dominantní absolutní pozice církve drolit a církevní totalita začala dostávat trhliny. Zásahu na tom měl objev tisku a zvyšující se dostupnost knih, novin, časopisů a šířící se gramotnost. Tyto procesy vygradovaly v osvěcenectví a v takových kulturních fenoménech jako byli encyklopedisté

a ve vzniku hnutí, které mělo filozofický, společenský a politický charakter. V intelektuálním a spirituálním základu nové Evropy byla myšlenka R. Descarta publikovaná v knize *Rozprava o metodě*: „Myslím, pochybuji, tedy jsem“. Existence člověka je dána jeho schopností a ochotou myslet.

Osvícenství je sice nová dějinná etapa, ale stará moc se nechtěla monopolu na pravdu snadno vzdát. Kdo se jednou chopí moci, usiluje obvykle o její udržení a je ochoten potlačovat poznání. Vidíte to i dnes?

Potlačovat myšlení člověka, znamená potlačovat lidskost, bránit evoluci. Od doby, kdy R. Descartes tuto myšlenku vyslovil, je neustále její realizace potlačována. Také Evropská komise Descartův princip člověka ohrožuje. Liberalismus se vymezoval vůči konzervatismu a zdůrazňoval hodnoty jako svoboda jedince, svoboda slova, svědomí člověka oproti konzervativním hodnotám vyjadřovaným heslem trůn a oltář. Velkou část evoluce člověk prožíval v konfrontaci s přírodou, nyní se bariery jeho evoluce nacházejí uvnitř jeho vlastní sociální skutečnosti.

Vidíte historický vývoj v Evropě jako dějinný proces odcizení člověka své přirozenosti?

V počátcích své historie žil člověk uprostřed přírody, byl její součástí a vnímal ji prostřednictvím svých smyslů. Smyslové počítky vyhodnocoval svým rozumem a informace, které vypovídaly o vnějším světě a byly předpokladem jeho života, jeho existence, byly autentické. Jeden z proudů historie člověka je vzdalování se vlastním autentickým informacím. Postupně se člověk z bezprostřední přírody posunul do vesnice a dále do města. Vznikla média, ve dvacátém století elektronická; rozhlas, film a televize, která nahrazovala autentické informace mediálními informacemi. Tato média mají od počátku snahu přesvědčit čtenáře, posluchače, diváky, že jim poskytují objektivní informace, pravdivou výpověď o společnosti, o světě.

Tak jako v české politice je utajována základní kategorie politiky, zájem, stejně je tomu i u médií.

To úzce souvisí s tím, kdo tím, kdo je reálně, nikoli jen formálně, vlastníkem médií a politické moci.

Soukromá média mají svého majitele, který má své zájmy, a pro realizaci těchto zájmů médium vlastní. Provozování médií vyžaduje počáteční investice, proto nepřekvapuje prorůstání kapitálu a médií od jejich vzniku, tedy vzniku médií a kapitálu. Toto propojení bylo čím dál těsnější, protože kapitál si uvědomoval význam médií pro ovládnutí mas a třídní boj. Primárním cílem médií proto není poskytovat objektivní informace, ale napomáhat realizaci zájmu kapitálu. Současně má kapitál zájem tuto souvislost překrýt propagandistickými floskulami: „Média jsou hlídací pes demokracie“. „Rozmanitost vlastníků médií zajišťuje pravdivost, objektivnost informací.“

Jak je to tedy s tou proslulou frází o médiích jako hlídacím psu demokracie? Vraťme se k vlastnictví.

Předně bychom museli definovat demokracii podle kapitálu. Demokracie je dnes to, co vyhovuje kapitálu, co mu pomůže prosazovat jeho zájmy, to je růst zisku a udržení a růst jeho moci. Pro občany kapitál vytváří hru na demokracii, v níž média hrají podstatnou roli. Pokud tedy něco média hlídají, tak to jsou zájmy kapitálu.

Samozřejmě, že vztah mezi vlastníkem a jeho zájmy a obsahem média nezůstal skryt, a proto společnost žádala média, která nebudou vlastněna soukromníky. Taková média se také nazývají veřejnoprávní. S těmito médii máme zkušenosti a překvapivě jsou ještě méně objektivní než ta soukromá.

To je patrně dáno tím, že veřejnost není reálným vlastníkem ani kontrolorem tzv. veřejných médií v Česku. Jak vysvětlit vysílání veřejnoprávních médií České televize a Českého rozhlasu? Vždyť kvalita jejich zpravodajství a komentářů je ještě horší než soukromých médií.

Položme si otázku vztahu moci a peněz. Kdo ovládá peníze, má moc. Jaký je zdroj financování českých veřejnoprávních médií? Česká média financuje občan. Měl by mít tedy moc ve vztahu k těmto médiím. Ve skutečnosti je tomu přesně naopak. Jedná se o extrémně asymetrický vztah ve prospěch médií. Občan nemá sebemenší možnost ovlivňovat obsah a kvalitu médií. I při sebestorším vysílání občan musí platit, a pokud nebude platit, média využijí soudů a občana mohou dohnat až do exekuce.

Znamená to, že ve vztahu k českým veřejným médiím není žádná kontrolní moc?

Nabízí se odpověď, že takovou moc představuje česká vláda, která svou legitimitu získává ve volbách od voličů. Ovšem podíváme-li se analyticky na celý volební proces od volební kampaně až po sestavení vlády získáme podstatně složitější obrázek.

Tím se podle vás dostáváme k dekonstrukci pojetí demokracie a k vysvětlení vlády oligarchie?

Volby jsou v současnosti produktem spin doktorů, marketérů, mediální propagandy a od souboje hodnot a idejí se mimo jiné přesunul do vizuální roviny. Pro významnou část populace jsou požadavky na myšlení nepřijatelné a rozhodují se na základě obrazu, videa. Proto se například u Zuzany Čaputové zdůrazňovalo, že je hezká. Co jiného se také mohlo o ní říci? Danuše Nerudová vyšla z přísloví: „Nikdo tě tak nepochválí jako ty sám“ a ve volební kampani zdůrazňovala, jak je pohledná. Petr Pavel se chytře volební kampaní promlčel a jen vystavoval svou fotogenickou tvář. Většinou když promluví, je to problém ukazující na intelektový deficit. Podoba současných volebních kampaní je nákladná, lze říci, že se jedná o souboj peněz. Ke kapitálu však musíme přidat zpravodajské služby, policii a justici, které úspěšně intervenují do volebního procesu.

Takže plutokracie a její administrativní a represivní složky? Mohl byste uvést na osvětlení nějaký příklad?

Tradičně je intervenováno tímto způsobem do voleb ve Francii. Horký favorit prezidentských voleb francouzský socialista Dominique Strauss-Kahn byl v roce 2010 v USA z voleb vyřazen obžalováním hotelovou pokojskou z pokusu o znásilnění a trestním stíháním. V roce 2017 byl favoritem na francouzského prezidenta za republikány pravicový kandidát Françoise Fillon, což však překáželo zájmům Bankovního domu Banque Rothschild & Cie, který si připravil svého kandidáta Emanuela Macrona. Proto zpravodajské služby opakovaně hledaly kompromitující materiály s výhružkou trestního stíhání tak dlouho, až F. Fillona z voleb vytěsnily. Podobně se zachovaly vůči kandidátce na prezidentku Marie Le Pen.

Jaký případ byste uvedl v Česku?

V Česku je takovým učebnicovým příkladem politického zneužívání justice kauza Čapí hnízdo Andreje Babiše. Oligarchie přetavuje kapitál v moc samozřejmě ve všech oblastech života společnosti. V USA zasahují do obsahu i chodu vysokých škol bohatí sponzoři. O řízení médií v Německu CIA pomocí korupce a vydírání vypovídá publikace *Koupení novináři* (Ulfkotte 2018).

V posledních parlamentních volbách v Česku jsme mohli pozorovat řadu nelegitimních zásahů. Permanentní jednostranná nekorektní propaganda v médiích, časově nepřijatelný a podivný zásah Ústavního soudu atd. Když uděláme syntézu všech intervenujících faktorů, do volebního procesu dojdeme k závěru, že volby, jak je předpokládá ústava, právní řád a demokracie, neexistují. Volební výsledky jsou produktem nikoliv zájmu občanů, ale skutečné skryté moci, což si uvědomují představitelé veřejnoprávních médií České televize a Českého rozhlasu. Jejich pozice není odvozena od vlády ani od voličů, ale od skutečné,

leč skryté moci. Od jejího zájmu se odvíjí pozice a působení těchto médií.

Co byste řekl častému tvrzení, že „rozmanitost vlastníků médií zajišťuje pravdivost, objektivnost informací?“

Tvrdit, že rozmanitost kapitalistů vlastnicích média garantuje objektivnost médií je srovnatelné s tvrzením, že odlišná barva srsti vlků ve smečce zajišťuje bezpečnost srnky. Existuje společný zájem kapitálu, třídní zájem ve vztahu k celku společnosti. Např. když se jednalo o soukromém pilíři důchodového pojištění, všechna soukromá média tento záměr podporovala, protože to byla příležitost systematicky a průběžně okrádat občany.

Málokdy se občané v zahraničí, platicí do soukromého pilíře – pokud ten nebyl vysloveně vystaven útoku defraudanta, jako v případě Maxwellových důchodových fondů – dočkají svého starobního důchodu v takové výši, s jakou původně počítali. Na vině jsou dva faktory: jednak výkyvy na finančním trhu, kde byly jejich úspory umístěny, jednak vysoké poplatky za správu peněz na budoucí důchody. To je prakticky legální způsob, jak kapitál vždy nachází způsob odklánění části peněz z důchodového fondu k dosahování svého zisku.

Zároveň však dochází k určité kultivaci podvodů a manipulace, takže dnes už není tak jasně viditelné.

To, co u nás v té nejprimitivnější podobě probíhalo v devadesátých letech, v současnosti probíhá v sofistikovanější formě i proto, že ti nejprimitivnější hráči listopadového převratu již byli zavražděni či jinak vyšachováni ze hry. V devadesátých letech se z několika scénářů převratu a živelného vývoje s řadou hráčů postupně vytvářel systém, který ty nejprimitivnější formy krádeží a loupení odstavil.

Jak se mladí lidé nejčastěji setkávají s mediální manipulací ve svém každodenním životě?

Otázka implicitně předpokládá, že mladí lidé ve svém vědomí jsou v souladu s objektivní skutečností a pouze někdy, výjimečně je zasáhne manipulace. Ve skutečnosti cílem kapitálem řízených médií je ve vědomí lidí nahradit skutečný svět uměle vytvořeným obrazem. Samozřejmě, že tento konstrukt společnosti obsahuje i prvky shodné se skutečností, pokud to není v rozporu se zájmy kapitálu. Např. za pravdivý lze považovat ohlášený výsledek fotbalového utkání. Již se však nedozvíme, že za výsledkem stojí zkorumpovaný rozhodčí.

Pokud velká část společnosti má ve vědomí mediální konstrukt skutečnosti, jejich snaha o změnu skutečnosti je nemožná, protože by reagovali nikoliv na realitu, ale na iluzi reality. Je to obdobné, jako kdyby v počítačové hře hráči chtěli změnit skutečnou realitu, zatímco mohou mít vliv pouze na virtuální realitu počítačové hry. Nahradit realitu umělou realitou je starý trik mocných. Výborně to ovládala římskokatolická církev. Geniální trik byl tlak na každého člověka: „Protože byl Ježíš ukřižován a trpěl, každý člověk má od narození hřích a musí cítit vinu a chovat se podle příkazů církve.“ Podobně to bylo s prvotním hříchem. Současní mocní to nahradili členstvím v KSČ, SSM, Pionýru, přičemž toto morální vydírání a ovládání často provozují bývalí nomenklaturní komunisté (Stříž, Pavel, Baxa).

Přece jen mladí lidé jsou dnes více pod vlivem internetu. Jaké to přináší změny?

Oproti minulosti jsou podmínky pro vytváření falešného vědomí lidí v důsledku internetu a digitálních technologií skutečně zásadně odlišné. Na jednu stranu budování „Matrixu“ je mnohem snazší, na druhou stranu existují zdroje, které odlišnými informacemi komplikují budování „Matrixu“. Proto taková hysterie z vlády i z Bruselu a boj na úrovni Velkého bratra „1984“. Ursula von der Leyenová dokonce prohlásila v Davosu na světové ekonomické konferenci, že dezinformace a boj s nimi je v současnosti největší problém západní civilizace.

Ve skutečnosti to není problém západní civilizace, ale nadnárodních korporací – plutokracie.

Umělá realita ve vědomí jedince (Matrix) se tvoří již od školky, následně ve škole a neustále se na něho dezinformace valí z médií. Spíše je otázka, kdy se setkává s pravdivou informací. V minulosti si děti společně hrály v přirozeném prostředí, v přirozeném časoprostoru. V současnosti velká část dětí velkou část dne od nejtútlejšího dětství tráví ve virtuální realitě mobilu, tabletu či počítače, a tak jsou přednastavovány na umělou realitu, na dezinformace. Navíc jak ukázaly studie MUDr. M. J. Stránského virtuálním dětstvím se snižuje inteligence dětí. Nelze určit hranici, kdy na dítě začnou působit manipulace. Jak se postupně začne utvářet schopnost vnímat v druhé signální soustavě, nabíhá dezinformační působení a ve škole je již působení dezinformací systematické. Pro současné mocenské elity byly a jsou problémem generace, které nebyly v rámci socializace vystaveny neoliberální indoktrinaci dezinformacemi. Proto můžeme občas pozorovat až urputnou nenávisť třicátníků a mladších vůči staré generaci, zvláště vůči těm jedincům, kteří nechtějí přijmout vysvětlení mladých, jak žili v „komunizmu“.

Jakou roli hrají sociální média při šíření dezinformací mezi mladými?

Sociální média hrají klíčovou roli nejen při šíření manipulací a dezinformací, ale i při jejich sociálním zrání, socializaci mladé generace a vzdělávání. Sociální média svým způsobem nahrazují četbu dřívějších generací. Komunikace, která probíhá na sociálních sítích je však daleko primitivnější a jazyk je silně redukován. Přenos názorů a postojů se obejde bez podložení fakty a jejich analýzy.

Indoktrinace má již dva kvalitativní stupně. V prvním stupni jedinec převezme názor-postoj a ztotožňuje se s ním poměrně

delší dobu a je problém jedinci tento názor změnit. V prvním stupni je jedinec vázán na daný indoktrinovaný názor.

V druhém, pokročilejším stupni je jedinec vázán primárně na zdroj indoktrinace a teprve druhotná je vazba na názor. V tomto druhém stupni je jedinec schopen změnit názor o sto osmdesát stupňů v pravý opak, v poměrně malém časovém odstupu. Silné zastoupení jedinců druhého indoktrinačního stupně v české populaci se ukázalo při posledních prezidentských volbách. Silně antikomunistická pražská kavárna se dlouhodobě ztotožňovala se sloganem: „Neexistuje bývalý komunista, stejně jako neexistuje bývalý černocho“, volila nejen bývalého komunistu, ale dokonce nomenklaturního komunistu a komunistického rozvědčíka. Toto indoktrinační dělení se netýká pouze mládeže, ale i dalších generací.

Vyzvedl byste vliv některých médií před jinými?

Samostatným problémem jsou například youtubeři, často pubertálního nebo teenagerského věku, jejichž stránky děti a mládež sledují. Tito nedovzdělaní a nezralí youtubeři se stávají jejich vzory a silně ovlivňují kvalitu jejich sociálního zrání, zatímco pro předchozí generace byly vzory jako Einstein, Curie-Sklodovská, Zátopek nebo Masaryk, a k nim se vztahovalo jejich sociální zrání.

Sdělení na sociálních sítích, ať se jedná o informace či dezinformace, nejsou podrobována kritickému zkoumání. Legitimizuje a jejich pravdivost potvrzuje množství lajků a sdílení. Staré heslo: „Stokrát opakovaná lež se stává pravdou“ lze nahradit: „Stokrát sdílená lež se stává pravdou“.

Jaká jsou nejčastější témata, na která jsou mladí lidé vystaveni manipulaci?

Témata podle četnosti cílení bych rozdělil na dvě kategorie. První kategorii tvoří témata, která postupně vytvoří celistvý světónázor, obraz skutečnosti. Např. U nás je demokracie a svoboda slova, jsou dodržována lidská práva. Klíčovým

tématem této kategorie by mohla být dezinformace o 17. 11. 1989, kdy je systematicky potlačováno, že zde šlo o převrat realizovaný STB pod kontrolou KGB, jistěný sovětskou armádou. Druhá kategorie jsou témata, která se aktuálně vynoří. Např. Zelenskij je geniální politik, Ukrajina vyhraje válku s Ruskem a získá zpět Krym. Energetická bezpečnost se zajistí neodebíráním ruského plynu a ropy.

Jakou míru uvědomělosti o problému dezinformací vykazují mladí lidé a jakou mají schopnost rozpoznat a filtrovat informace?

S pojmem dezinformace to je podobné jako s pojmem extrémista. Obojí je používáno k politické propagandě a k politickému boji. Vládní politici, mainstreamová média a justice označují za dezinformace informace, která jsou v rozporu s tím, co hlásají oni. Kritérium pravdivosti jde zcela stranou, a pokud se pravdivost informace označované vládními hlasateli za dezinformaci prokáže zcela jednoznačně, tak je to ignorováno. Např. kdo se nechá naočkovat proti COVIDu, tak neonemocní a nebude vir šířit. Obojí bylo vyvráceno a nahrazeno další informací-dezinformací.

Protože je mladá generace od dětství vychovávána v komunikační dezinformaci a nejsou rozvíjeny její kritické a analytické dovednosti, její schopnost postihnout dezinformace je minimální. Spíše jde o marginální skupiny v generaci, jejíž intelektové dovednosti jsou rozvíjeny rodiči, kteří riskují, že se jejich dítě může nebezpečně odchylovat od názorů svých spolužáků či kolegů a být – v krajním případě – i terčem šikany či něčeho horšího.

Které strategie by měly být implementovány ve vzdělávacím systému k posílení odolnosti mladých lidí vůči manipulacím?

Jednoznačně strategie, o kterých se i mluví, ale dělá se pravý opak a jejich realizace je trestána (M. Bednářová). To znamená,

kritické vyhodnocování různých pramenů, různých zdrojů. Vlastní názor musí být výsledkem vlastního myšlenkového úsilí, vlastní kritické analýzy více zdrojů. Ve vztahu k médiím se musí zcela vyloučit pojem „věřit“. Kdo chce věřit, ať jde do kostela, ale nesleduje média. Měla by se ve školách již od středního stupně posílit výuka logiky, která rozvíjí myšlení.

Mladá generace je také posilována v mýtu, že jsou informovanější než starší generace, protože mají lepší dovednosti pracovat s internetem a na internetu jsou všechny informace. Tento mýtus nepočítá s tím, že abychom na internetu získali informaci, musíme nejdříve položit otázku. A otázka je vlastně již základní informace o dané věci. Minimálně to znamená znalost existence dané události, daného jevu. A tyto základní informace mladá generace nemá, a tudíž je pro ni informační bohatství internetu do značné míry zavřené.

Jak může rodina a školní prostředí přispět k prevenci šíření dezinformací mezi mladými?

Rodina je v evropské kultuře klíčovou institucí a primární sociální skupinou pro řadu funkcí. Čím je rodina vzdělanější, a rodiče jsou inteligentnější, tím větší je naděje, že dítě bude dobře vybaveno do života. Nezanedbatelná je také funkce rodiny kompenzovat negativní vlivy z prostředí společnosti nebo jim i bránit.

Jsou dva hlavní proudy působení na dítě, jeden proud je rodina, druhý proud je stát se svými institucemi, především školský systém. Tyto dva proudy mohou působit v harmonii nebo i v konfliktu. Ač bychom očekávali zdůrazňování státního vlivu na dítě spíše v socialismu, zdá se, že se musíme obávat státu spíše v systému, který si říká liberální demokracie. Někdy zjevně až proklamativně, někdy skrytě můžeme pozorovat snahu politického systému potlačit vliv rodiny na dítě, nebo i rodinu rozbít a vytěšňovat. Především z Norska známe proklamace, že dítě nepatří rodině, ale státu. Ustavili soukromou organizaci

Barnevernet, jejímž cílem je odebírat rodinám děti. I když soud vynese rozsudek, že organizace se chovala protiprávně, rodiče se stejně ke svým dětem nedostanou.

OECD již několik let doporučuje českým vládám a tlačí na ně, aby byla zkrácena rodičovská dovolená, která jako pozůstatek socialismu je nejdelší na světě. Matky by mohly vytvářet firmám zisk a děti by vyrůstaly pod kontrolou státu.

Rodina však není izolována od vnějšího prostředí. Jak do ní pronikají externí vlivy?

Do sociálně a mezilidsky rozkolísaného prostředí se rozšířily digitální technologie. Sociální sítě, počítačové hry, youtubeři, influenceři a všechny technické možnosti, které technologie dávají, představují pro děti a mládež nový domov, nový virtuální svět a někdy také nový (sekundární) život.

Škola by samozřejmě mohla být bariérou v šíření dezinformací, realita je však taková, že k šíření dezinformací vydatně přispívá. Dokonce lze říci, že po České televizi a Českém rozhlasu je škola nejvydatnějším systémovým šířitelem dezinformací. Neplánovaná, neformální „výzkumná akce“, která tuto tezi potvrdila, byla aféra s propuštěním středoškolské profesorky Martiny Bednářové za odchýlení se od mediálních a školských dezinformací o Ukrajině. Platnost teze v celé školské soustavě dokládá skutečnost, že na žádné škole nebyla přijata do pracovního poměru.

Jaké jsou možné důsledky šíření mediálních manipulací pro mentální a emocionální zdraví mladých lidí?

Manipulace nelze oddělit od jejich šíření prostřednictvím internetu a propojení dětí a mládeže s internetem. Nacházíme se v historicky jedinečné situaci, kdy poprvé v historii dosahují dospělosti lidé, kteří se narodili do reality obsahující již digitální technologie a internet. Tato generace je od nejtělejšího dětství propojena s mobilem a počítačem a stává se jejich přídatným zařízením. Již před několika lety psychiatr Manfred Spitzer

vydal publikaci *Digitální demence*, v níž dokládá nejen psychické poruchy v návaznosti na nadměrném používání digitálních technologií, ale dokonce poruchy ve vývoji mozku. Psychiatr a neurolog MUDr. Martin Jan Stránský se dlouhodobě věnuje vlivu digitálních technologií na osobnost a mozek dítěte a dochází k závěru o devastujícím vlivu digitálních technologií. Na základě řady klinických studií vyvozuje v posledních letech klesající inteligenci u dětí a mladistvých a poruchy osobnosti.

Šíření dezinformací vytěsňuje člověka z reality a vede k jeho debilizaci a debilizaci společnosti. Tento proces je souběžný s rozvojem umělé inteligence. Šíří se slogan: „Umělá inteligence je čím dále inteligentnější, zatímco člověk je čím dále hloupější“. To se potvrzuje i tím, že velká část populace věří stále větším hloupostem šířeným z médií, protože i novináři jsou čím dále hloupější.

Které platformy nebo zdroje jsou nejvíce zodpovědné za šíření mediálních manipulací mezi mladými?

Platformy nebo zdroje nejvíce odpovědné za šíření manipulací šíří dezinformace do všech generací a věkových skupin. Je logické, že čím více zpráv zdroj sděluje, tím je větší pravděpodobnost, že také více vysílá dezinformací. Proto nejvíce šíří dezinformace Česká televize a Český rozhlas. Mohli bychom také nastolit kvalitu dezinformací a „konspiračních teorií“, které jsou jakési komplexnější dezinformace, šířených kapitálem ovládanými médii. Možná i proto, že velká část populace nepřistupuje k informacím kriticky a analyticky, kapitálem ovládaná média do mediálního a veřejného prostoru vysílají často hloupé, nelogické a těžko uvěřitelné dezinformace a konspirační teorie. Protože i veřejnoprávní Česká televize a Český rozhlas připouštějí jen jeden názor, laťka kvality je stále nižší. Systém se chová stejně jako stádo bez predátora, úroveň jde dolů. Nenechme se zmýlit, že občas připustí jako ornament svého vysílání poněkud kritičtějšího komentátora. Symbolický je seznam expertů, kteří nesmí do vysílání.

Důsledkem chování médií ovládaných kapitálem je rozdělení mediální scény na dvě vzájemně nekompatibilní části. Příčinou není pouze informace či dezinformace, ale také intelektuální a formálně kulturní úroveň. Např. tradiční nedělní televizní diskuse charakterizuje především skákání si do řeči a obsahová vyprázdňenost diskuse. Pro vzdělanějšího a inteligentnějšího diváka se jedná pouze o ztrátu času, navíc strávenou nepříjemně.

Nebylo to tak však vždy, nebo ano?

Starší generace pamatuje redaktory, kteří na fakultě žurnalistiky procházeli školením rétoriky pod vedením Miroslava Doležala, herce s vynikající hlasovou kulturou. V současnosti není pro působení v České televizi potřeba profesní příprava, a tak je televize odklaštěm odkvetlých modelek, různých miss a bývalých sportovců a na jazyce nezáleží.

Druhá, alternativní část mediální scény, se vyznačuje rozmanitostí názorů a značnou tolerancí vůči odlišným názorům. Vzdělanostní a intelektuální úroveň autorů a redaktorů je různá, ale celkově přesahuje úroveň pracovníků v médiích ovládaných kapitálem, a to přesto, že alternativní média jsou provozována většinou na koleně. Hlavní rozdíl mezi dvěma částmi mediální scény je ta, že pracovníci mainstreamových médií to dělají pro živobytí. Jak říkají, musejí platit složenky. Je jim jedno, co říkají, hlavně si udržet místo, a proto jsou svolní říkat cokoli. Také je zde generační rozdíl. V mainstreamových médiích jsou většinou příslušníci mladších generací, kteří se již vyznačují vzdělanostním deficitem. Alternativní autoři a redaktori tvoří zadarmo, z vnitřního přesvědčení a se snahou hledat pravdu.

Vrat'me se k tématu mladých lidí. Jak může aktivní účast mladých lidí ve společenských a politických diskuzích přispět k prevenci manipulací?

Přijde na to, jakých mladých lidí, a v jakých diskusích? Ukázkou může být diskuse Václava Moravce, který přizve

„správné mladé lidi“ se správnými názory a se správnými ambicemi. Potom je celá diskuse jen potvrzením dezinformací.

V české společnosti se těžko může konat společenská diskuse v situaci, kdy stát zakazuje lidem myslet pod pohrůžkou, že pokud budou mít jiné názory než vládní politici, tak budou trestně stíháni.

Zeptám se z jiného úhlu. Jaký vliv má manipulace na důvěru mladých lidí v instituce a společenské hodnoty?

Zde není diferencujícím faktorem věk, ale vzdělanost, inteligence a kritické kognitivní dovednosti. Ten, kdo disponuje vysokými parametry těchto složek osobnosti, tak institucím nemůže věřit. Jedinci s nízkými parametry těchto složek jsou schopni věřit všemu. Při sledování filmů či četbě knih o 1. světové válce jsme těžko chápali, jak mohli být lidé nadšeni ze světové války. I když zdaleka ne všichni, tisíce Čechů dal císař pán popravít, protože odmítali být masovými vrahy a nechtěli do války nebo dezertovali. A náhle čemu jsme nerozuměli na počátku 20. století, máme zde v aktuální podobě a opět se nestačíme divit.

Ke změnám společenských hodnot v hodnotovém systému mladé generace došlo především v devadesátých letech, kdy se snížil význam společenských hodnot a zvýšil se význam majetku.

Informace o autorech

Jan Klán je sociolog a analytik; Praha, Česko.

Marek Hrubec je filosof a expert na globální studia; Chicago, USA, a Praha, Česko.

Emil Višňovský je filosof; Bratislava, Slovensko.

Peter Dinuš je politolog a historik; Bratislava, Slovensko.

Ernesto Dominguéz Lopéz je historik a politolog; Havana, Kuba.

Arne Kušej je filosof; Ljubjana, Slovinsko.

Ivana Maričić je muzikoložka Ljubjana, Slovinsko.

Kanchan Sarker je sociolog; Ontario, Kanada, provádí výzkum také v Indii, odkud pochází.

Albert Kasanda je filosof a sociolog; Praha, ČR, a Bayreuth, Německo, provádí výzkum také v DR Kongo, odkud pochází.

František Dvořák je sociolog; Brno, Česko.

Martin Profant je filosof a historik filosofie; Praha, Česko.

Jan Svoboda je historik filosofie; Praha, Česko.

Jan Campbell je politolog; Praha, Česko, a Großschönau, Německo.

Petr Sak je sociolog; Praha, Česko.

Ediční poznámka

Některé rozhovory v této knize byly nejprve publikovány v několika novinách v České republice a ve Slovenské republice – viz níže. Autoři pak některé z nich navíc aktualizovali.

Jan Klán. Kapitál tahá za drátky mediální manipulace. Rozhovor vedl Zbyšek Kupský. Publikováno v iportaL24.cz, 17. dubna 2024

Marek Hrubec. Je třeba společenské i vědecké změny. Rozhovor vedl Roman Janouch. Publikováno v *Naší pravdě* 21. srpna 2023.

Emil Višňovský. O neoliberálních deformáciách vedy. Rozhovor vedl Pavol Dinka. Publikováno v *Novém slovu* 23. března 2024.

Kanchan Sarker. Neoliberalismus postihl Indii touž měrou jako Západ. Rozhovor vedl Daniel Veselý. Publikováno v *Britských listech* 16. listopadu 2023.

Albert Kasanda. Proč se ignoruje africká zkušenost a vědění? Rozhovor vedl Daniel Veselý. Publikováno v *Britských listech* 25. ledna 2024.

Peter Dinuš. Maximalizace zisku vede k manipulaci médií, vzdělávání a vědy. Rozhovor vedl Jan Klán. Publikováno v *Naší pravdě* 27. února 2024.

František Dvořák. Podle sociologa Františka Dvořáka je zkorumpována věda i společnost. Rozhovor vedl Zbyšek Kupský. Publikováno v iportaL24.cz 21. února 2024.

Jan Svoboda. Masarykova filosofie může pomoci obnovit pokleslé poznání a společnost. Rozhovor vedl Zbyšek Kupský. Publikováno v iportaL24.cz 1. dubna 2024.

Martin Profant. Všichni jsme závislí na míře osvícenosti nebo idiocie těch, kdo právě vládnou. Rozhovor vedl Daniel Veselý. Publikováno v Britských listech 23. listopadu 2023.

Jan Campbell. Stali jsme se členy mediálního stáda ovcí. Rozhovor vedl Jan Klán. Publikováno v Naší pravdě 30. ledna 2024.

Petr Sak. Cílem kapitálem řízených médií je manipulovaný obraz. Rozhovor vedl Jan Klán. Publikováno v !Argument 2. dubna 2024.

Manipulované výzkumy a média

Rozhovory o neoliberálních a neokonzervativních deformacích
Jan Klán, ed.

Vydal Institut české levice
ve spolupráci s transform! europe,
Praha 2024.

Počet stran: 113

Jazyková redakce: Zbyšek Kupský

Knihu recenzovali:
Ing. Lubomír Vacek, CSc.
Mgr. Jiří Boháček, Dr.

Grafické úpravy: Václav Špíral

ISBN 978-80-908974-3-4 (PDF)